

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA
ÇANAKKALE CEPHESİ
SAĞLIK HİZMETLERİ

Abdullah AKKAYA

Ankara 2015

Çanakkale Cephesi'nde görev yapan ve şehit düşen sıhhiyecilerin anısına

20. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti 3 kıtada birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Bu cephelerin en önemlilerinden biri de düşman tarafından boğazların ve devletin merkezi olan İstanbul'un ele geçirilmesinin hedeflendiği Çanakkale Cephesi'dir. O günün en büyük donanması boğazları geçmeye çalışıp başaramamıştır. Bu başarısızlığın arkasından karadan boğazı ele geçirmek amacıyla çıkarma harekâtı yapılmış 7,5 ay süren kara muharebelerinin sonucunda İtilaf Devletleri amaçlarına ulaşmadan çekilmişlerdir.

Çanakkale Savaşları'nın tarihimiz açısından anlamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu öncesinde yapılan İstiklal Savaşı'nın mücadele ruhunun temelini oluşturmasıdır.

2010 yılında Harp akademilerinde katıldığım KOMKARSU eğitimi sırasında Çanakkale Savaşları muharebe alanlarını da kapsayan akademik gezi öncesinde okumamız istenen Gürsel GÖNCÜ ve Şahin ALDOĞAN'ın "Çanakkale Savaşı Siperin Ardı Vatan" isimli kitabını okuduktan sonra Çanakkale Savaşlarının Sağlık Hizmetleri konusuna ilgi duymaya başladım. İlk araştırmaların sonrasında muharebelerdeki sağlık hizmetlerini konu alan bilimsel bir kitap çalışmasının bulunmadığını fark ettim. İmkânların kısıtlı olduğu bir dönemde ve savaş koşullarında kahramanca görev yapan tüm sıhhiyecileri ve onlara yardım eden halkı bugünde hatırlamanın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Sınırlı çalışmanın olduğu "Çanakkale Savaşları Sağlık Hizmetleri" konusunda daha fazla bilimsel çalışma yapılması gerekmektedir.

Kitabı yazdığım dönemde bana destek olan ve sabır gösteren eşime ve çocuklarıma teşekkür eder, kitabın taslağını okuyup değerli fikirleri ile katkıda bulunan Prof. Dr. Gülfeza KARDAŞ'a, Alb. Hüseyin AKIŞ'a son aşamada kitabın tashihini yapan GATA Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Başkan vekili Doç. Dr. Muharrem UÇAR'a şükranlarımı arz ederim.

Abdullah AKKAYA

Ankara 2015

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Muharebeleri Türk tarihinin dönüm noktalarından birisidir. Geçmiş sayısız zaferler dolu olan Türk Ordusu, Çanakkale cephesinde eşine az rastlanır bir kahramanlık örneği sergilemiştir. Türk Ordusu bu savaşta, 200.000'in üzerinde zayıat vermesine rağmen İtilaf donanmasına büyük bir mağlubiyet yaşatmıştır.

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmeye başladığı ve Türk Milletinin geleceğinin tehdit edildiği bir dönemde, Çanakkale Zaferi, büyük bir ümit ışığı olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden yolun başlangıcını teşkil etmiştir. Bu nedenle, Kurtuluş Savaşının fitilinin Çanakkale'de ateşlendiğini ifade etmek uygun olacaktır.

Çanakkale Muharebeleri ve kazanılan büyük zafer, gerek yerli gerekse yabancı araştırmacılar tarafından çeşitli yönleri ile ele alınmıştır. Birçok kaynakta, Çanakkale Cephesi'nin açılma nedenleri, uygulanan askeri taktik ve stratejiler, tarafların savaşa hazır olma koşulları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ancak, bu savaşta büyük fedâkarlıklarla yürütülen sağlık hizmetleri konusunda literatürde kısıtlı sayıda kaynak bulunmaktadır. Tbp.Alb. Abdullah AKKAYA tarafından 5 yıllık titiz bir araştırma sonucu hazırlanan eserin, bu alandaki boşluğun doldurulmasında mütevazı bir katkı sağlayacağını değerlendirmekteyim.

Keyifle inceleme imkânı bulduğum elinizdeki eser, yirmi dört bölümden oluşmakta ve Çanakkale Savaşları'nda her iki tarafın Lojistik ve Sağlık hizmetlerinden, verilen kayıpların nedenlerine kadar geniş bir yelpazede bilgi sağlamaktadır. Özellikle, eserin on dört ve on beşinci bölümlerinde, Çanakkale Savaşlarında Görev Yapan Tıbbiyeler ve Tabipler hakkında önemli bilgilere yer verilmektedir.

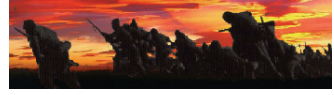
İstifadenize sunulan bu eserin, tarihimizin önemli sayfalarından birine ışık tutmasını ümit ediyorum ve bu kıymetli çalışmasından dolayı yazarı kutluyorum.

Salih Zeki ÇOLAK

İstanbul, 2015

İÇİNDEKİLER

1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE ÇANAKKALE CEPHESİ.....	11
2. SAVAŞTA LOJİSTİK VE SAĞLIK HİZMETLERİ DESTEĞİ.....	17
3. 1914-1915 YILLARINDA ASKERİ SAĞLIK HİZMETLERİ.....	23
4. SAVAŞ ÖNCESİ BİRLİKLERİN SAĞLIK TEŞKİLATI.....	27
5. ÇANAKKALE'DE ÇEVRE KOŞULLARI.....	31
6. KORUYUCU HEKİMLİK UYGULAMALARI.....	39
7. CEPHEDE SAĞLIK HİZMETLERİ	43
8. CEPHE GERİSİNDE SAĞLIK HİZMETLERİ.....	51
9. CEPHEDE GÖRÜLEN YARALANMALAR, HASTALIKLAR VE DİĞER SAĞLIK SORUNLARI.....	59
10. CEPHEDEN GERİYE YARALI VE HASTA TAHLİYESİ.....	67
11. DENİZDEN TAHLİYE.....	75
12. HASTANELER.....	79
13. HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ (KIZILAY).....	91
14. ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA TIBBİYELİLER.....	97
15. ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA GÖREV YAPAN TABİPLER.....	101
16. ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA TÜRK KADINI.....	109
17. İTİLAFLI DEVLETLERİNİN SAĞLIK HİZMETLERİ.....	113
18. ALMAN SAĞLIK YARDIMLARI.....	125
19. SAĞLIK TEŞKİL VE VASITALARINA SALDIRILAR.....	129
20. ASKERLERİN RUHSAL DURUMU	141
21. ŞEHİTLERİN DEFNEDİLMESİ VE YARALILARIN TAHLİYESİ İÇİN ATEŞKES.....	145
22. ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA KAYIPLAR.....	147
23. KRONOLOJİ.....	149
24. KAYNAK ESERLER.....	153

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE ÇANAKKALE CEPHESİ

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihi Avusturya-Macaristan veliahdının öldürüldüğü 28 Haziran 1914 günü kabul edilmektedir. Ancak kökleri Avrupa'da Fransız İhtilaline kadar uzanan Milliyetçilik ve Liberalizm fikirleri, ülkeler arasında ittifaklar ve bloklar bütün dünyayı etkileyecek bir savaşın habercisiydi¹.

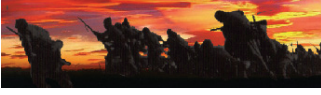
19. yüzyılın biterken İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki ittifak Almanya'yı tedirgin ettiğinden Almanya ciddi bir silahlanma ve ittifak arayışlarına girmişti. Almanya'nın denizlerde silahlanması İngilizlerin donanmaya daha fazla önem vermesine neden olmuş ve ciddi bir silahlanma yarışı başlamıştı. Dünyanın önde gelen ülkeleri arasındaki bu bloklaşma karşısında Osmanlı devleti kendisine uygun bir yer aramıştı. Osmanlı Devleti'nin asıl isteği İngiltere'nin içinde bulunduğu bir ittifaka dahil olmaktı. Bu amaçla iki defa yapılan ittifak önerisi "... şimdilik yeni siyasi bağlar altına giremeyiz..." şeklinde nazikçe reddedilmişti. Aslında 19. Yüzyıl boyunca girdiği her savaşta biraz daha güçsüzleşen Osmanlı Devleti, bloğun her iki tarafında yer alan güçlü devletler için paylaşılacak bir miras olarak görülmekteydi¹.

Bu dönemde İngiltere, Fransa, Rusya, Bulgaristan ve Romanya ile ittifak girişimlerinde bulunan ve olumsuz sonuç alan Osmanlı Devleti Almanya ile Temmuz 1914'te işbirliği görüşmelerine başlamıştı. 2 Ağustos 1914 tarihinde bu görüşmeler Türk-Alman ittifakı şeklinde resmiyet kazanmaya başladı¹. Aslında Almanya'yı Osmanlı Devleti ile açıktan ittifak yapmaya iten temel amaç; ileride meydana gelecek bir savaşta Kafkas Cephesindeki Rus ordularını meşgul etmek, Almanya ve Avusturya'nın doğusundaki Rus kuvvetlerinin etkisini azaltmak, Süveyş Kanalı'nı kapatarak İngilizlerin burada gücünü bölmek ve Hilafetin gücünü kullanarak sömürgelerdeki müslümanları İngilizlere, Fransızlara ve Ruslara karşı ayaklandırmaktı¹.

Birinci Dünya Savaşı başladığında, Almanlarla ittifak yapmış olan Osmanlı Devleti seferberlik ilan etse de, Osmanlı idarecileri hemen savaşa girme taraftarı değildi. Alman Genelkurmayının ise arzusu Osmanlı Ordusu'nun bir an önce savaşa girmesiydi¹.

1. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915) V. Cilt, I. Kitap Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012, S:1, 2, 3, 4, 5

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE ÇANAKKALE CEPHESİ

Alman Genelkurmayı bu nedenle Akdeniz’de görev yapan Goeben ve Breslau zırhlılarına İstanbul’a gitmeleri emrini vermişti. Türk kara sularına giren Alman savaş gemilerini, İtilaf Devletlerinin protesto etmesi üzerine Osmanlı Devleti bu gemileri satın aldığını bildirmişti. Yavuz ve Midilli adı verilen bu gemilerin 29 Ekim 1914’te Rus limanlarını bombalaması sonrasında Rusya, Fransa ve İngiltere Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmişti¹.

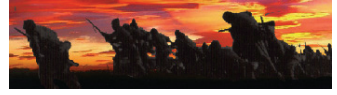

*Goeben (Yavuz) ve Breslau (Midilli) zırhlıları**

Osmanlı Devleti savaşa girdiğinde zaten önemli ölçüde parçalanmış, Devletin en önemli ve stratejik parçaları olan Bulgaristan bağımsızlığını kazanmış, Selanik, Girit ve Ege adaları Yunan toprağı olmuş, Mısır İngiltere’nin koruması altına girmiş ve Kıbrıs İngiltere tarafından ilhak edilmişti. Osmanlı Devleti’nin siyasi yapısında ise ciddi bir belirsizlik hâkimdi².

Her ne kadar savaş 19. Yüzyıl sonlarında Almanlar ile başlayan askeri işbirliği kapsamında Almanya’dan gelen askeri heyetlerle Türk Ordusunun modernizasyonu yönünde önemli gelişmeler sağlansa da, 1914 yılına gelindiğinde ordu savaşın önde gelen ülkelerine göre oldukça yetersizdi. Türk Ordusu 1912-1913 yıllarındaki Balkan savaşlarında uğradığı acı mağlubiyetin etkisini henüz üzerinden atamamıştı. Hem askerlerin moralleri oldukça düşük hem de ordunun silah ve malzeme gücü zayıftı. Seferberlik ilanı ile birlikte ordunun eksiklikleri giderilmeye ve ufukta yaklaşmakta olan savaşa hazırlık yapılmaya başlandı².

1. Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915) V. Cilt, I. Kitap Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012, S:5
2. Alan Moorehead, Gelibolu, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2007 S:7, 31, 46, 101
3. * <http://tr.wikipedia.org>

İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'de savunma hatlarını aşip İstanbul'a ulaşmak için topladıkları donanma Akdeniz'in o zamana kadar gördüğü en büyük donanmaydı. Bu donanmayla Çanakkale Boğazı geçilip İstanbul'u işgal etmek, sonra Rusya'ya silah ve cephane göndermek ve Rus tahılının batıdaki askerleri beslemek üzere boğazlardan geçişini kolaylaştırmak savaşın temel stratejilerinden biriydi¹.

İtilaf Devletleri donanma ile Çanakkale Boğazı'ndaki mayınları temizleyip kolayca geçebileceğini ümit ediyordu. Bu nedenle İngilizler Mısır'da oluşturduğu 70.000 kişilik kuvveti ağırlıklı olarak İstanbul'da yapacağı harekât için kullanmayı planlıyordu. Bu ihtimal nedeniyle İstanbul'da şehir dışına hareket etmeye hazırlananlar dahi mevcuttu^{1,2}.

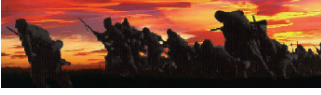
İtilaf Devletleri Donanması*

Aslında döneminin en iyi zırhlılarını, destroyerlerini, mayın tarama gemilerini içinde barındıran İtilaf Devletleri donanmasının 18 Şubat 1915'te Çanakkale Boğazı'nın savunma hatlarını kolayca geçeceği düşünülüyordu. Ancak ilk teşebbüste ağır kayıplar verilerek boğazın geçilememesi³ İtilaf Devletleri'ni yeni bir strateji belirlemeye itmişti. Bu nedenle boğazdaki savunma hatlarının etkisiz hale getirilebilmesi amacıyla Gelibolu Yarımadası'na çıkarma yapmanın uygun olacağı değerlendirildi. Bu hedefe ulaşmak için Çanakkale'de savaş tarihinin o güne kadarki gördüğü en büyük amfibi harekâtı planlandı. Aynı ölçülerde diğer bir çıkarma harekâtı ancak İkinci Dünya Savaşında Normandiya sahillerinde gerçekleştirilebilecekti¹.

1. Alan Moorehead, Gelibolu, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2007 S:7, 31,46, 101
2. Lokman Erdemir, Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal yönleri, Gökkuşbuca yayınları, İstanbul 2009, S:69
3. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915) V. Cilt, I. Kitap Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012, S:180

* <http://www.anzacsite.gov.au>

İtilaf Devletleri askerleri, çıkarmanın ikinci ya da üçüncü günü yarımadanın yarısının kontrollerinde olacağına mayın taramanın kolayca yapılıp gemilerin Marmara'ya geçeceğine inanmaktaydı¹. Ancak Gelibolu Yarımadası'nı işgal için başlatılan çatışmalar 25 Nisan 1915 - 09 Ocak 1916 tarihleri arasında 8,5 ay sürecek ve her iki tarafın da ağır kayıplar vereceği yüzyılın en kanlı muharebelerinden birine neden olacaktı.

Çanakkale Cephesinin Açılma Nedenleri

Savaş başladığında İtilaf Devletleri'nin temel stratejilerden biri de düşmana karşı sayısal üstünlüğü sağlamak için Rusya'nın insan gücünden yararlanmaktı. Ancak Rusya'nın silah, cephane ve mali desteğe olan ihtiyacı oldukça artmıştı. Almanya'ya karşı üstünlüğü ele geçirmenin ancak Rusya'ya gerekli olan yardımı yapmakla olabileceğini fark eden İtilaf Devletleri, boğazların kendi kontrollerinde ve açık olmasını hayati derecede önemli görmekteydi. Bu harekâtının başarılı olması, aynı zamanda Mısır'da baş gösteren tehlikeyi ortadan kaldıracak, Balkanların Üçlü Antlaşma'ya katılmasını sağlayacak, Arapların çekingen durumlarını ve İtalyanların kuşkularını da giderecekti. Ayrıca Rusya'nın sahip olduğu yiyecek ve yem diğer ülkelerin hayati ihtiyaçları için de bir zaruret oluşturuyordu².

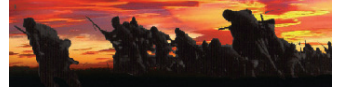
Çanakkale Harekât Alanı

Marmara ve Boğazlar havzasında 25°-28° boylam 39°-41° enlemler arasında doğuda Biga, kuzeyde Şarköy, güneyde Edremit körfezi, batıda Saros körfezi ve Ege denizi ile sınırlı bölgede Çanakkale Boğazı, Gelibolu Yarımadası, Limni, Gökçeada ve Bozcaada'yı kapsamaktadır³ (Harekât alanı haritası).

Çanakkale Savaşlarına Katılan Asker Sayısı

Çanakkale savaşları başlamadan önce, Çanakkale Boğazı'nda Müstahkem Mevki Komutanlığı görev yapmaktaydı ve asker sayısı 50.000 civarındaydı. Savaş olasılığı artınca kurulan 5'inci Ordu'nun asker sayısı ise 137.599'a yükseltilmişti. Bu rakam, kara muharebeleri başladıktan sonra, 23 Mayıs 1915'te, 194.000 kişiye, Temmuz 1915 sonunda 250.818 kişiye çıkarılmıştı⁴.

1. Alan Moorehead, Gelibolu, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2007 S:105
2. Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal yönleri, Lokman Erdemir, Gökkuşbu yayımları, İstanbul 2009 S:50,51
3. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915) V. Cilt, I. Kitap Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012, S:6
4. Siperin Ardı Vatan Gürsel Göncü- Şahin Aldoğan MB yayınevi istanbul 2006 S:138

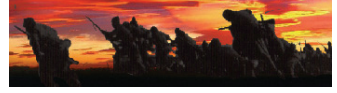
Muharebelerin sürdüğü 8,5 ay boyunca savaşa 22 tümen katılmış ve zayıtı karşılamak için gelen bütünleme erleri ile beraber, muharebelere katılan toplam asker sayısı 450.000 kişiye ulaşmıştı¹. İtilaf Devletleri'nin Gelibolu harekâtı için gönderdiği insan sayısı 410.000 İngiliz ve 79.000 Fransız olmak üzere yarım milyona yaklaşmıştı².

Çanakkale Cephesine trenle gönderilen takviye kuvvetler

1. Siperin Ardı Vatan Gürsel Göncü- Şahin Aldoğan MB yayınevi İstanbul 2006 S:138
2. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 2. Cilt, General C.F. Aspinall – Oglander, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:535

SAVAŞTA LOJİSTİK VE SAĞLIK HİZMETLERİ DESTEĞİ

Tarih boyunca askeri lojistik hizmetin amacı, merkezden uzak bir orduyu yaşatmak ve harp ettirmek için gerekli olan canlı ve cansız her şeyi düzenli olarak zamanında gerekli yerlere ulaştırmak ve bu ordunun savaşmasını engelleyen her şeyi geriye, menzil mıntıkasına ve ülke içine taşımak olmuştur¹. Osmanlının son döneminde orduda yapılan ıslahat çalışmalarıyla lojistik; istihkâm, gıda, giyecek, silah, mühimmat, sağlık, nakliyat vb. destek hizmetlerinin tümünü kapsayan ve “Menzil Teşkilatı” olarak isimlendirilen birimlere verilmişti².

Osmanlı ordusunda Birinci Dünya Savaşına girmeden önce ordunun temel lojistiği; harekât bölgesi, menzil bölgesi ve yurt içi olmak üzere üç ayrı bölgede lojistik desteğin yürütülmesi şeklinde planlanmıştır. Gerekli yasal düzenlemeler yapılarak her ordunun geri kısmında bir menzil teşkilatı oluşturulmuştur. Ordu harekât bölgesindeki hizmetlerin ordu komutanının emrine uygun bir biçimde Ordu Erkan-ı Harbiye Riyaseti tarafından, menzil bölgesindeki hizmetlerin yine Ordu Komutanı'nın genel emirlerine uygun olarak Ordu Menzil Müfettişliği tarafından ve yurt içindeki hizmetlerin ise Erkan-ı Harbiye Reis-i Sanisi tarafından yürütülmesi planlanmıştır³.

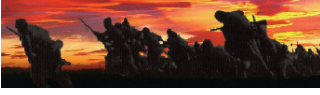
Lojistik Destek: Her türlü harekât ve faaliyetin ikmal, bakım sıhhi tahliye ve tedavi, ulaştırma, hizmetler ve diğer gereksinimler yönünden desteklenmesi ve bu desteğin devamlılığının planlanması, koordinesi ve yürütülmesidir.

Sağlık Hizmet Desteği: Kuruluşunda bulunan birliğin muharebe gücünü zinde tutmak ve muhafaza etmek maksadıyla hastalıklara karşı koruyucu sağlık hizmetleri, sıhhi tahliye ve tedavi faaliyetleridir.

Harekât Sahası Sıhhiye Hizmetinin Gayesi: Harekât sahası sıhhiye hizmetlerinin başlıca gayesi askeri harekâtın amacına ulaşmasına yardım etmektir. Bu iki şekilde mümkün olmaktadır⁴.

1. Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği, Tuncay Öğün, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999 S:2
2. Haydi Osmanlı Sefere, Hakan Yıldız, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006 S:13
3. Osmanlı Ordusunun Lojistik Sistemi, Ahmet Dursun ATASOY, İlkay KARADUMAN, Lojistik Yönetim Okulu Komutanlığı, İzmir-2007 S:31-32
4. Harekât Bölgesinde Sıhhiye Hizmeti, Gazanfer Bingöl, Genelkurmay Basımevi, 1952, S:13

Askerleri zararlı tesirlerden koruyacak sıhhi tedbirleri almak ve gerekli tedavilerini yaparak onları erkenden vazifeleri başına iade etmek suretiyle, insan gücünü yeterli seviyede tutmak.

Harekât alanında bulunan yaralıları, diğer askerler üzerinde olumsuz etki bırakmadan süratle tahliye etmektir. Tahliye edilemeyen zaiyat çok defa muharip birliklerin harekâtını da zorlaştırır.

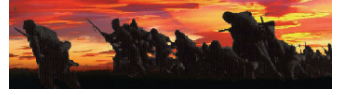
Çanakkale Muharebelerinde Lojistik ve Sağlık Hizmetleri Desteği

Çanakkale Muharebeleri boyunca lojistik ve sağlık hizmetleri, neredeyse ikinci bir savaş alanı oluşturacak ölçüde kritik ve yoğun bir alan oluşturmuştu¹. Askeri strateji biliminde lojistiğin sevk ve idareden, uygulanan strateji ve taktiğe kadar, bir dizi hayati konuyu birinci dereceden etkileyen ve savaşların kaderleri üzerinde tayin edici bir rol oynayan temel bir parametre olduğu bilinmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti farklı üç kıtada her kıtanın kendine özgü coğrafi ve iklim özelliklerinde savaşmak zorunda olması nedeniyle ordunun ikmal konusunda önemli problemler yaşanmıştır². Çanakkale Muharebeleri'nde, Türk tarafının imkânsızlıklara rağmen bu alanda gösterdiği performans, savunmayı ayakta tutan en önemli faktörlerden birini oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiği zamanki iktisadi ve mali durumu göz önüne alındığında, çok güçlü devletlerin dahil olduğu dünya çapındaki bir savaşı idame ettirecek bir iktisadi ve mali potansiyel zaten söz konusu değildi. Ülkede bir savaş endüstrisi olmadığı gibi, yapılan ıslahatlara rağmen menzil hatlarında çalışacak personel ve bunların bilgi ve eğitimi de yetersiz düzeydeydi. En önemlisi de hem askeri lojistik hem de sağlık hizmetleri desteğinin olmazsa olmazı olan ulaşım hatları ve ulaşım araçları son derece yetersizdi¹. Askeri lojistik için menzil teşkilat yapısı ve yönetmeliği Almanlardan alınmıştı. Balkan Savaşları'nda bu teşkilat ve yönetim uygulanamamış olsa da, seferberlik ilan edilince bu teşkilat yeniden düzenlenmişti. Buna göre Başkomutanlık Menzil Müfettişliği'ne bağlı ordu ve kolordu menzil müfettişlikleri oluşturulmuştu².

1. Osmanlı Ordusunun Lojistik Sistemi, Ahmet Dursun ATASOY, İlky KARADUMAN, Lojistik Yönetim Okulu Komutanlığı, İzmir-2007 S:27
2. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915) V. Cilt, I. Kitap Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012, S:235, 227

Ordu menzil müfettişlikleri emrinde menzil bölge müfettişlikleri, menzil hat komutanlıkları, menzil yiyecek ve donatım ambarları, menzil hastaneleri, menzil hayvan hastaneleriyle ulaştırmayı sağlamak için kol ve katarlar yer almaktaydı. Tüm bu teşkiller, kolordular tarafından kademelere ayrılarak işlevsel hale getirilmeye çalışılmıştı¹.

Ancak savaş şartlarında lojistik hizmetler savaş öncesi planlandığı şekilde değil de ihtiyaçlara göre gelişen şartlar doğrultusunda yeniden yapılandırılmaktaydı. Örneğin, 5'inci Ordu Karargâhı'nın da bulunduğu Gelibolu'da kurulan 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği, daha sonra muharebelerin yoğunlaşması ve hizmet ihtiyacının artması üzerine 9 Mayıs 1915'te karargâhının ileri kademesiyle birlikte Akbaş'a, geri kademesiyle de Lâpseki'ye intikal etmişti².

Türk ordusunun aynı dönemde yaptığı savaşlar (Balkan Savaşı, Kafkasya Harekâtı, Sina ve Yemen Cepheleleri...) incelendiğinde, Çanakkale muharebelerinde lojistik ve sağlık hizmetleri desteğinin nispeten başarılı bir şekilde yürütülmüş olduğu söylenebilir. Bu başarıda;

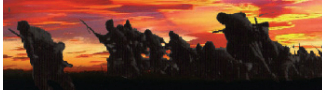
1. Muharebeler başlamadan yaklaşık 8 ay önce seferberlik ilan edilmesi ve hazırlıkların yapılabilmesi için savaş ihtimalinin ortaya çıkmasından muharebelerin başlangıcına kadar zamanın olması,
2. Başkent ve ülkenin endüstri merkezi olan İstanbul'un cepheye yakınlığı,
3. Olumsuz genel koşullara rağmen diğer cephelere nazaran ulaşım hatlarının kısa oluşu ve özellikle deniz yolunun ulaşımı kolaylaştırması,
4. Marmara Havzası'ndaki kaynakların diğer bölgelere nazaran zenginliği,
5. Savaş öncesi gelen Alman İslahat Heyetleri'nin desteğiyle yapılan düzenlemeler etkili olmuştur.

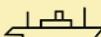

1. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915) V. Cilt, I. Kitap, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012, S:227
2. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915 – 09 Ocak 1916) V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012, S:483

Menzil teşkilatı: Alman ıslahat heyetlerinin yapılandırması ile kurulmuş lojistik teşkilatıdır.

Menzil bölgesi: Yurt içi alanda mülki idaresi düzenlenerek valinin emrine verilmiş olan, harekât alanı geri sınırından başlayarak, düşman ülke sınırına kadar uzanan bölgedir.

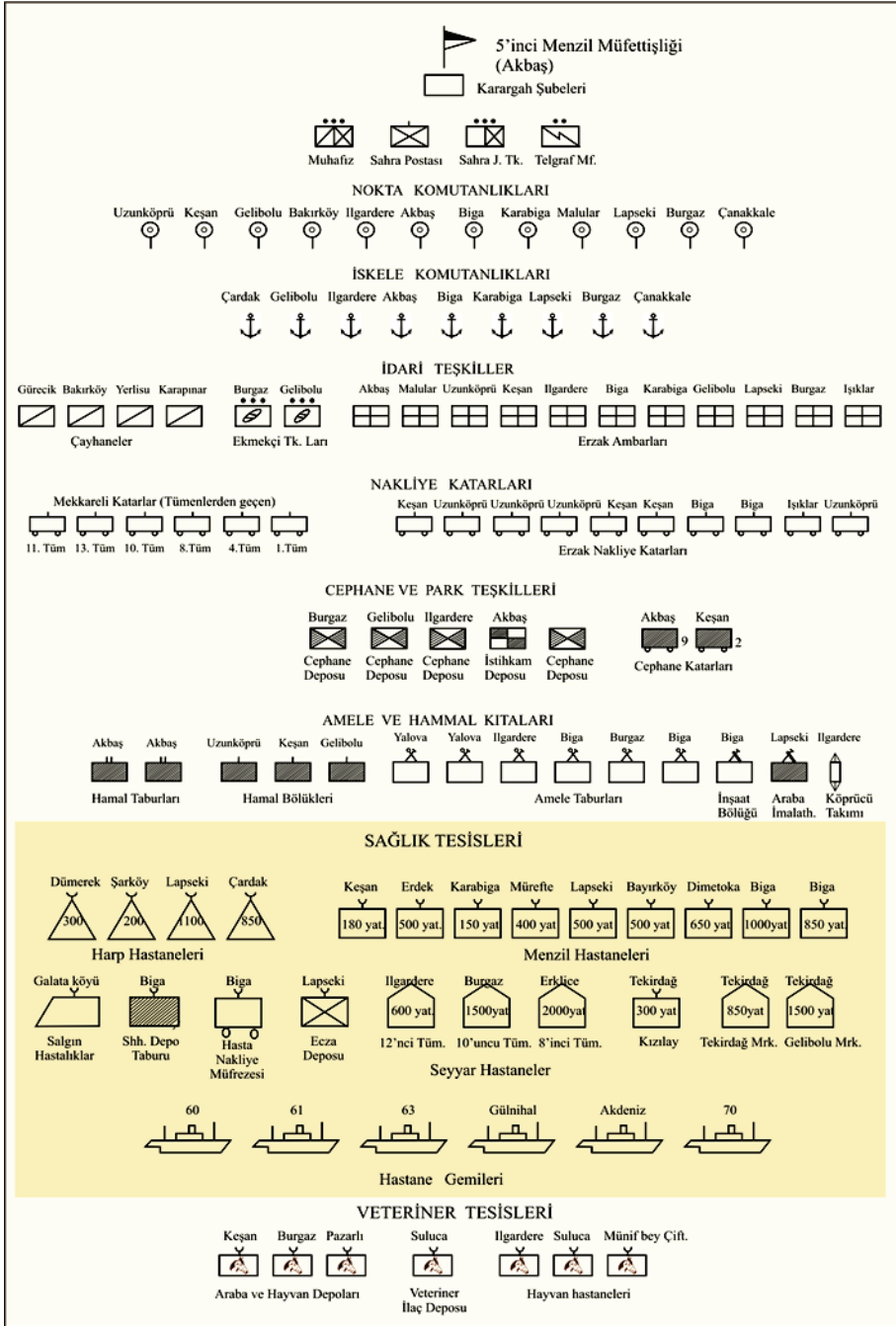
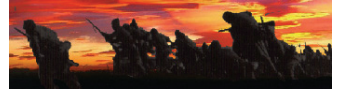

 5'inci Menzil Müfettişliği* (Gelibolu)	
Menzil kıtaları	 j Telgraf Mf. Hepsi 1'inci Menzilden
Menzil Nokta Komutanlıkları	1'inci Menzilden 3 4 6 2'nci Menzilden 5 8 Biga
Menzil Ambar Heyetleri	1'inci Menzilden 4 5 2'nci Menzilden 1 2
Menzil Hamal Taburları	Edime'den Karabiga Tekirdağ Uzunköprü Çanakkale Kırklareli'nden Teşkil edilmekte
Menzil Cephane Deposu	1'inci Menzilden 1 Tekirdağ'da 2'nci Menzilden 3 Karabiga'da
Menzil Hastaneleri	1'inci Menzilden 1 2 3 Karabiga ve civarı
Harp Hastaneleri	1'inci Menzilden 1 2 3 4 5 Karabiga ve civarı
Hasta Nakliye Müfrezesi	 1 1'inci Menzil'den bir kısım 4'üncü şube → 100 Koşum 50 Hasta arabası ve arabacı verecek
Sihhi Ecza Deposu	Sihhiye Şubesi yapacak.
Veteriner Ecza Deposu	Karargah Veteriner Şubesi yapacak.
Hayvan Hastaneleri	2'nci Menzil'den 2 Malkara civarında Veteriner Şubesi teşkil edecek
Telgraf Deposu	Posta ve telgraf nezaretiyle 8'inci şube teşkil edecek
Hastane Gemisi	 1'inci Menzil'den
Ekmekçi Takımları	1'inci Menzil'den 3 Keşan'da 4 Tekirdağ'da
Araba ve Hayvan Depoları	1'inci Menzil'den 3 Keşan'da 4 Tekirdağ'da
Menzil Nakliye Kolları	1'inci Menzilden 19 20 21 22 23 24 25 Deve Deve Deve Öküz Manda Öküz Öküz
	 1'inci Menzilin 9'uncu kolu Biga'da
	Bolvadin'den Karacabey'den Nazilli'den Merkep Merkep Merkep
	4'üncü Kolordu Bölgesinden Öküzlü Mekkare ile Söke ve Kütahya'dan Öküzlü

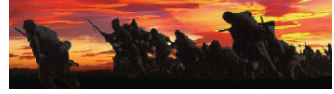
27 Mart 1915 gün ve 14 No'lu emirle teşekkül eden 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği kuruluşu.

(Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915 – 09 Ocak 1916) V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012)

Eylül 1915 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği Kuruluşu

(Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915 – 09 Ocak 1916) V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012)

1914-1915 YILLARINDA ASKERİ SAĞLIK HİZMETLERİ

Birinci Dünya Savaşı öncesinde 1909 yılında kurulan Darülfünun Tıp Fakültesi hem askeri hekimleri hem de sivil hekimleri yetiştirmekteydi. Burada öğrenimlerini tamamlayan askeri tabipler Gülhane Tatbikat Okulu'nda kendi dallarında ihtisaslaştıktan sonra askeri birliklerde görev alarak askeri hekimlik mesleğini yürütmekteydiler.

Balkan Harbi sırasında yaşanan askeri başarısızlık, askeri sağlık hizmetleri için de geçerliydi. Yaşanan olumsuzluklar askeri alanda olduğu gibi askeri sağlık hizmetleri alanında da ıslah düşüncesini doğurmuştu. Bu amaçla 24 Aralık 1913 tarihinde Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Başkanlığı'na Tabip Tuğgeneral Süleyman Numan Bey getirilmiş ve Almanya'dan gelen ıslahat heyetinde yer alan Profesör Albay Mayer de Süleyman Numan Paşa'ya müşavir yapılmıştı. Başlatılan ıslahat faaliyetleri kapsamında ilk iş olarak yeterince faydalanılmadığı düşünülen hekimlerin terhis edilerek yerlerinin genç ve yetenekli subaylarla doldurulması gündeme gelmiştir.

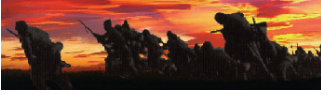

*Süleyman Numan Paşa **

Türk Ordusu sağlık teşkilatının personel yapısı; her kolordu karargâhında bir kolordu baştabibi ile iki yardımcı tabip, bir baş eczacı ile bir yardımcı eczacı, kolorduların sıhhiye depolarında ise müdür olarak bir eczacı görevlendirilecek şekilde planlanmıştı. Kolordulara bağlı tümen karargâhlarında bir başhekim yarbay ve bir yardımcısı tabip yüzbaşı ile alay ve taburlarda tabur tabibi olarak binbaşı rütbesinde tabipler görev yapmaktaydı. Müşavir olarak görev yapan Profesör Albay Mayer'in yardımlarıyla revirlerde de düzenlemeler yapılarak hastanelerin iş yükünün azaltılması hedeflenmişti¹.

1. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik X'uncü cilt Genkur Basımevi Ankara 1985, S:142,143

* *Süleyman Numan Paşa* (İstanbul 1868-1925) Askeri Tıbbiyeyi bitirdikten sonra Berlin'e gönderildi. Burada iç hastalıkları ihtisasını yaptı. 1909 yılında Dahiliye Kliniğine Müderris (Prof. Dr.) olarak atanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Genelkurmay Sağlık Daire Başkanlığı (Sahra Sıhhiye Müfettiş-i Umumiye Teşkilatı Başkanı) yapmıştır. 1918 yılında İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgal edildiğinde tutuklanıp Malta'ya sürgün edilmiştir. Son görevi Guraba Hastanesi Başhekimliğidir (1923 -1924).

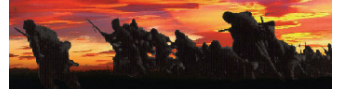
Alınan karar ve düzenlemelerle, kolordu merkezlerinde üçer yüz, tümen merkezlerinde iki yüz, daha sonra bu sayı iki yüz elli olacak şekilde değiştirilmiş olup, Erzurum, Edirne ve İzmir gibi müstahkem mevkiilerde ise beşer yüz yataklı hastanelerin açılması kararı alınmıştır. Böylece muharebe alanı gerisinde ikinci basamak olarak belirlenmiş 47 hastane ve 13.450 yatak sayısına ulaşılması planlanmıştır. Kadro olarak her 50 yatağa bir doktor düşmekteydi. İki yüz elli yataklı hastaneler için yarbay baştabip, 500 ve üzeri yataklı hastaneler için Albay baştabip görevlendirilmişti. Diğer yardımcı sağlık personelinin durumu da planlamalara dâhil edilmiş ve ihtiyaçlar doğrultusunda bu personelin karşılanması hedeflenmişti. Bütün bu ıslahat faaliyetleri ivedilikle yürütülmeye başlanmış, Birinci Dünya Savaşı ilan edildiğinde her ne kadar sağlık lojistiği ile ilgili eksiklikler olsa da birçok eksiklik savaş sırasında da giderilmeye çalışılmıştı.

Sağlık lojistiğinin en üst yönetim birimi olan Sahra Sıhhiye Müfettişliği (Sağlık Daire Başkanlığı), öncelikle ordudaki ıslahat çalışmaları sonucu Menzil Teşkilatının parçası olan menzil sağlık kuruluşlarını ele almış ve bir plan hazırlamıştı. Bu plana göre 1'inci, 2'nci ve 3'üncü Ordu Menzil Sağlık Kuruluşları yeniden yapılandırılmıştı. Bu kapsamda aşağıdaki sağlık teşkillerinin uygunluğu kabul ettirilmiş ve bu durum ordulara duyurulmuştu¹.

1'inci Ordu Menzil Sıhhiye Kuruluşu	5 adet 150 yataklı harp hastanesi, 5 adet 500 yataklı menzil hastanesi, 1 adet menzil sıhhiye deposu, 1 hasta ulaştırma kolu, 25 vagonluk yaralı treni, 1 adet hastane gemisi, Her kolordu da kendi adına bir seyyar hastane, Tümenler için bir seyyar hastane ve bir sıhhiye bölüğü
2'nci Ordu Menzil Sıhhiye Kuruluşu	4 adet 150 yataklı harp hastanesi, 4 adet 500 yataklı menzil hastanesi, 1 adet menzil sıhhiye deposu, 1 hasta ulaştırma kolu,
3'üncü Ordu Menzil Sıhhiye Kuruluşu	3 adet 150 yataklı harp hastanesi, 2 adet 500 yataklı menzil hastanesi

Askeri sağlık hizmetlerinin bünyesinde yer alan bu hastanelere ilave olarak, Sahra Sıhhiye Müfettişliği'nin girişimiyle İstanbul'da "vatan hastaneleri" oluşturuldu. Yaralılar ve bulaşıcı hastalıklar arttıkça İstanbul'da ortaya çıkan hasta yatak ihtiyacını karşılamak üzere yatak sayısı 10.000'e varan yeni hastaneler kuruldu. Bu yataklardan 1400'ünü Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) sağladı¹.

1. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik X'uncü cilt Genkur Basımevi Ankara 1985, S:143, 144, 145

Yaralı ve hastaların sevinde sevkıyat iskeleleri olarak Yeşilköy, Tekirdağ, Gelibolu ve Çanakkale'nin kullanılmasına karar verilmişti. Cephelerden gelecek yaralılar ve hastaların İstanbul'da Gülhane'ye sevk edilerek, buradan da Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından diğer hastanelere nakledilmesi planlanmıştı. Yaralıların nakli için Hilal-i Ahmer'e ilk etapta iki adet vapur tahsis edilmişti^{1,2}.

Birinci Dünya Savaşının başlangıcında sağlık kurumlarının sayısı ve bunların ilaç ve malzemesi yeterli değildi. Seferde her tümen için bir sıhhiye bölüğü ve her kolordu da 4-6 seyyar hastane kurulmasına çalışıldı. Geçici olmayan hastanelerde 14.000'i İstanbul'da olmak üzere toplam 37.000 yatak bulunmaktaydı.

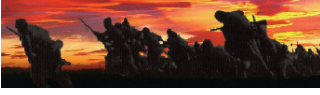
1915 yılının başında Sahra Sıhhiye Müfettişliği'nin uğraştığı en önemli sağlık sorunlarından biri 3'üncü Ordu bölgesinde gittikçe büyüyen bulaşıcı hastalıklar ve bunlarla mücadele idi¹.

1914 yılında Türk Sıhhiyeleri

1. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik X'uncü cilt Genkur Basımevi Ankara 1985, S:104, 144, 299
2. Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri, Lokman Erdemir, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012/1, Sayı:15, S:91

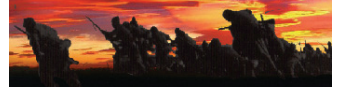
Seferberliğin ilanıyla birlikte bölgelerinde görev yapan askeri doktorlar birliklerine katılırken, askeri yükümlülüklerini yerine getiren sivil doktor ve eczacılardan da, halkın sağlık işlemleriyle uğraşacakların dışındakiler 2 Ağustos 1914 tarih ve 1097 sayılı Kanun'la silâh altına çağırılmıştı¹. Tıp Fakültesi öğrenimine ara vererek son sınıftaki öğrenciler 30 kuruş maaş karşılığı sıhhiye başçavuşu, ara sınıf öğrenciler ise sıhhiye çavuşu rütbesiyle personel ihtiyacı olan hastanelere tabip yardımcısı olarak gönderilmişti².

Birinci Dünya Savaşı ilan edilmeden önce askeri tabiplerin muvazzaf olarak sayıları 1.126 idi. Bunların 3'ü tuğgeneral, 10'u albay, 37'si yarbay, 293'ü binbaşı, 147'si kıdemli yüzbaşı, 331'i yüzbaşı ve 65'i de stajyer olarak görev yapıyordu. Seferberliğin başlamasıyla yapılan tensikat ve yükümlü doktorların silâh altına alınmasıyla doktorların sayısı 1542'ye ulaşmıştı³.

	Mevcutlar	
	1914	1915
Tuğgeneral	1	1
Albay	11	12
Yarbay	26	53
Binbaşı	267	317
Yüzbaşı	1.198	1.030
Üsteğmen	143	129
Teğmen	-	-

Sıhhiye er ve teskereci sayılarının sefer kadrosunda belirlenmiş olan sayılara tamamlanabilmesi için askerlik daire ve şubelerine görev verildi. Buralardan daha çok Türk olmayanlar arasından belirlenen sıhhiye eri ve teskereci gönderildikleri eğitim birliklerinde gerekli eğitimleri aldıktan sonra, sağlık birimlerinde görev yapmaya başladı³.

1. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I, Dr. General Kemal Özbay, İstanbul 1976, S:123
2. Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Sağlık Hizmetleri Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2011, S:13
3. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik X'uncu cilt, Genkur Basımevi Ankara 1985, S:144, 145

SAVAŞ ÖNCESİ ÇANAKKALE BÖLGESİNDE BİRLİKLERİN SAĞLIK TEŞKİLATI

Seferberlik ilan edildiğinde Çanakkale Boğazı'nın savunmasından sorumlu olan Müstahkem Mevki Komutanlığı 3'üncü Kolordu* kuruluşunun emrinde iken, Başkomutanlığın 5 Ağustos 1914 tarihli emriyle Müstahkem Mevki Komutanlığı 9'uncu Tümeni kendi emrinde olmak üzere Başkomutanlığa bağlandı.

Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın sağlık işleri kuruluşundaki 5'inci Şube Müdürlüğü (Baştabip) tarafından yürütmekteydi. Komutanlığa bağlı birliklerde (topçu alayı ve taburlarda) birer tabip bulunmakta; fakat Müstahkem Mevki Komutanlığı kuruluşundaki 9'uncu Piyade Tümeninin alay ve taburlarında tabip mevcut değildi.

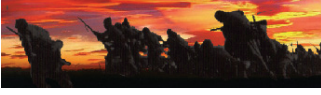
Çanakkale Muharebeleri başlamadan önce Seddülbahir, Kumkale, Kilitbahir, Çanakkale ve Eceabat'ta 25-100'er yataklı birer revir bulunmaktaydı. Bu revirler askeri sağlık hizmetlerinin birinci basamağını teşkil ediyordu. Müstahkem Mevki ve 9'uncu Tümen'in ikinci basamak askeri sağlık hizmet ihtiyacı için, Çanakkale'de 250 yataklı bir mevki hastanesi, 3'üncü Kolordu için Gelibolu'da 400 yataklı hastane ve Kolordunun merkezinin bulunduğu Tekirdağ'daki Merkez Hastanesi kadrosu daraltılarak ihtiyat hastanesi haline getirilmişti.

İtilaf Devletleri donanmalarının, Çanakkale önlerinde görülmeleri ve 4 Kasım 1914'de boğazın girişindeki topçu tabyalarını ateş altına almasıyla bazı birlikler Çanakkale harekât alanına kaydırılmış, bu nedenle sağlık teşkilleri takviye edilerek yatak sayıları artırılmıştı. Mart 1915 başına kadar hasta ve yaralı sayısı arttıkça ihtiyacı karşılamak için aşağıdaki hastaneler faaliyete geçirildi¹.

Kale Merkez Hastanesi	350 yatak
Erenköy Hastanesi	50 yatak
Ezine Hastanesi	200 yatak
Umurbey Hastanesi	200 yatak
Kilitbahir Hastanesi	50 yatak
Eceabat Hastanesi	200 yatak
Toplam:	1050 yatak

1. Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V'nci cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915) Ankara Genelkurmay Basımevi 1993, S;272

Faaliyete geçirilen yeni hastanelerin bir kısmının malzeme ve personel eksikleri vardı. 9'uncu Tümen ve bazı müstahkem Mevki bataryalarının da tabiileri yoktu.

Boğazın her iki yakasında geniş bir alanda görev alması nedeniyle 9'uncu Tümen emrinde iki seyyar hastane (5'inci ve 6'ncı Seyyar Hastane) bulunmaktaydı. Bu hastanelerden biri Kilitbahir kuzeyinde Ağadere bölgesinde, diğeri ise Anadolu yakasında Erenköy'de bulunuyordu.

18 Mart 1915 Çanakkale Boğaz Muharebeleri sırasında boğazın iki yanında çatışma alanının hemen gerisinde ilk yardım amacıyla oluşturulan sargı yerleri aşağıdaki bölgelerde konuşlanmıştı:

Anadolu tarafında

Nara(1),

Anadolu Mecidiyesi(2),

Çimenlik(3),

Dardanos Tabyaları(4),

Karantina (5),

Erenköy batısı(6),

İntepe'de(7) birer;

Anadolu Hamidiye Tabyası'nda(8) iki kıta sargı yeri;

Gelibolu yarımadası'nda

Değirmenburnu(9),

Yıldız tabyalarında(10),

Kilitbahir(11),

Havuzlar(12),

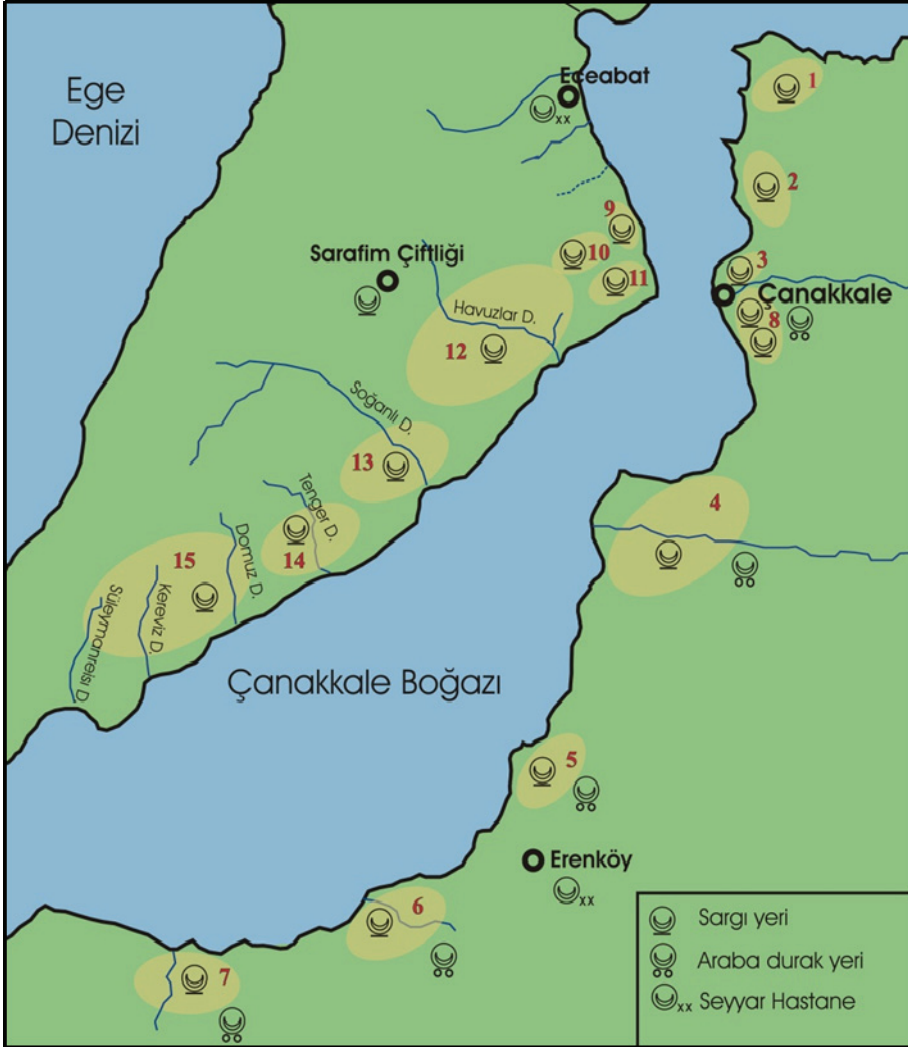
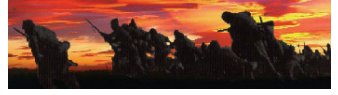
Soğanlıdere(13),

Tenkerdere(14),

Domuzdere'de(15) birer sargı yeri faaliyette bulunuyordu(Harita).

9'uncu Tümen Sıhhiye Bölüğü, Anadolu Hamidiye tabyası, Dardanos Topçu grubu, Erenköy ve İntepe Topçu grupları gerisinde konuşlanmış ve yaralıların nakli için Sarafım Çiftliğinde birer araba durak yeri işletiyordu¹.

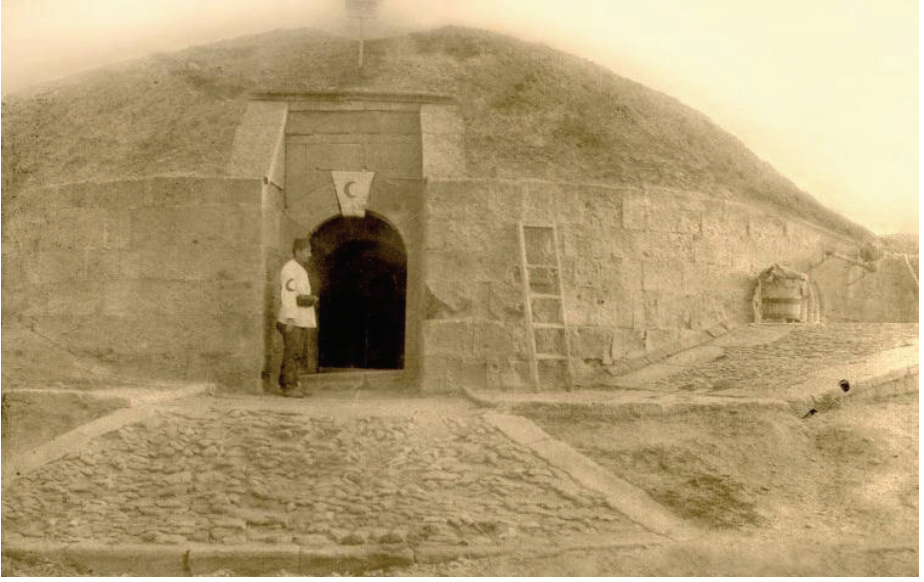
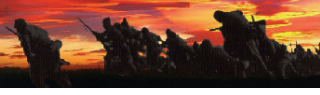
1. Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V'nci cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915) Ankara Genelkurmay Basımevi 1993, S:62,273

18 Mart 1915'de Boğazın her iki yakasında topçu tabyalarının yerleşimine uygun sargı yerleri ve araba durak yerleri

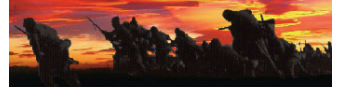
1. Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V'nci cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915) Ankara Genelkurmay Basımevi 1993,

* Harita yukarıdaki kaynaktan esas alınarak yeniden çizilmiştir.

Hamidiye Topçu Tabyasında Sargı Yeri

ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA ÇEVRE KOŞULLARI

Arazi Yapısı

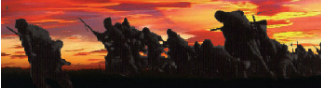
Yarımadanın arazi yapısı genel olarak düzlükleri az, yükseklikleri değişen irtifada olup dik meyilli bloklardan oluşmaktadır. Saros körfezi kesiminde geniş plajlar mevcuttur. Çanakkale bölgesinin Anadolu tarafında bulunan Menderes ovası; bataklık ve ulaşımı zor bir bölgedir¹. Bu bölge savaş öncesinde ve savaş sırasında sıtma hastalığı açısından önemli bir kaynak oluşturmaktaydı².

Gelibolu yarımadasında düz ova, kumluk, sarp zirveler, çayırlar ve ormanların bulunduğu her çeşit yeryüzü şeklini görmek mümkündür. 1915 yılında Harapkeşan-Gelibolu şosesi hariç yarımada da herhangi bir yol bulunmamaktaydı¹.

Yarımadanın sahilinden biraz içerideki kısımlarında arazi yer yer düzdü. Bu bölgeler fundalıklarla kaplı olmasına rağmen örtü ve gizlemeye çok müsait olmadığından, muharebelerde oldukça fazla kayıplar yaşanmasına neden oldu³.

1. Türk Kurmay Subaylarının Gözüyle Çanakkale Savaşı, Burhan Sayılır, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2006, S:147,205
2. Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V'nci cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915) Ankara Genelkurmay Basımevi 1993 S:273
3. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 2. Cilt, General C.F. Aspinall – Oglanler, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:29

İklim Özellikleri

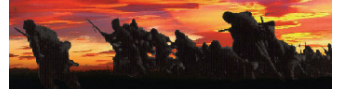
Çanakkale bölgesi Akdeniz ile Karadeniz arasında geçiş iklimi özelliklerine sahiptir¹. Bu nedenle Çanakkale’de temmuz-ağustos ayları sıcak aralık-ocak ayları ise soğuktur. Çanakkale Anadolu coğrafyasında rüzgârın en fazla olduğu bölgedir². Çanakkale ilinde rüzgârsız geçen günlerin sayısı çok azdır. Çanakkale boğazında en çok etkili olan rüzgârlar poyraz ve lodostur. Çanakkale’de buharlaşmaya bağlı olarak kıyı ve deniz sisleri sık görülür. Denize yakın konumu nedeniyle nemliliğin fazla olduğu bir bölgedir. Bölgede Akdeniz-Karadeniz geçiş iklimi hâkim olduğundan “Marmara geçiş yağış rejimi” etkilidir. Çanakkale merkezde en az olmak üzere Gelibolu ve Biga yarımadasında sağanak yağışlar görülmektedir. Sonbahar ve kış aylarında kuzeyden gelen soğuk hava dalgalarının dışında kış mevsimleri yumuşak geçmektedir. Aralık-mart döneminde kar, kar-yağmur, karışık yağışlar görülür. Ekim-kasım ve ocak ayları ise yağış şiddetinin en fazla olduğu aylardır³.

Çatışmaların şiddetlendiği 1915 yılı yaz aylarında Seddülbahir civarında meydana gelen aşırı sıcaklar ve toz bulutları, askerlerin işini oldukça zorlaştırmıştı. Ancak toz bulutları harekâtı gizlemesi açısından da bazen avantaj sağlıyordu⁴. Aşırı sıcakların bir diğer olumsuz etkisi ise, çürüten cesetler ve çevre kirliliği nedeniyle oluşan sineklerin askerlerin sağlığını tehdit etmesiydi.

Hava saldırısı tehlikesi söz konusu olduğundan, askerler çoğu zaman çadır kurmadığı için yağmur yağdığında askerler ıslanmakta ve bu durum askerin sağlığını tehdit etmekteydi⁵.

Her yanı denizlere açık olan yarımadanın rutubetli havası nedeniyle soğuklar 7 Eylül 1915 tarihinden itibaren kendini aşırı derecede hissettirmeye başlamıştı⁶. 8 Ekim’de çıkan şiddetli fırtına Suvla’da 3 motoru karaya sürüklemiş ve iskelenin harap olmasına neden olmuştu. Anzaklar’ın çıkarma yaptığı bölgede iskele tahrip olmuş ve bir tugayın çıkarması iptal olmuştu⁴.

1. Türkiye Coğrafyası, Atalay, İ. Ege Üniversitesi yayınları 1997
2. Türkiye İklimi, Serhat Şensoy, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara S:12
3. Çanakkale Savaşları Tarihi cilt 1 Editör: Mustafa Demir Değişim yayınları İstanbul S:183-191
4. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 2. Cilt, General C.F. Aspinall – Oglander, Çev. Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:438,439
5. Çanakkale, Irak ve İran Cephelelerinden Harp Günlükleri, Abidin Ege, Yayına Hazırlayan; Celali Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, S:122
6. Destanlaşan Çanakkale, Deniz Kara Hava Savaşları, Anılar ve Yorumlar, Turhan Seçer, Kastaş Yayımevi, İstanbul 2005, S:295

Kasım başında hava şartlarının olumsuzluğu önemli askeri faaliyetlerdeki aksaklıkların yanında kıtaların malzeme ve iâşe ihtiyaçlarının karşılanmasını da engelleyecek boyutlara ulaşmıştı.

İngiliz Savunma Bakanı General Kitchener 9 Kasım 1915'te Gelibolu yarımadasına gelmiş ve yaklaşan kış koşullarında harekâtın daha da zorlaşacağına karar vermişti. Bunun üzerine General Monroe 22 Kasım 1915'te Gelibolu'nun boşaltılmasına yönelik bir rapor hazırladı¹.

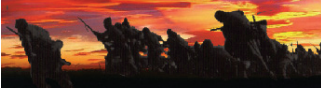
Kasım'ın 26'sında öğleden sonra şiddetli fırtına çıkmış ve bu fırtına üç gün boyunca şiddetle devam etmişti. Gemiler sığınacak bir koy bulmakta zorlanmış, İmroz Adası'nda dalgakıran vazifesi görmesi için 3 gemi batırılmıştı. Kuzey rüzgârlarından korunaklı olan Suvla limanında tahribat nispeten az iken, Anzak ve Seddülbahir'de sahil adeta enkaz ile dolmuştu. Meteorolojistlerin tahmin edemediği bir şekilde 26 Kasım günü başlayan şiddetli fırtına bardaktan boşanırcasına bir yağmura dönüşmüş ve akabinde şiddetli kar yağışı başlamıştı. Bu fırtınayı takiben 2 gece şiddetli don olmuştu. Bu şiddetli yağışlar sırasında siperleri su basmış ve hem Türk hem de düşman siperlerinde boğulma vakaları olmuştur. Kışlık elbiselerini henüz alamamış olan askerler bu durumdan son derece olumsuz etkilenmişlerdi².

27 ve 28 Kasım geceleri Suvla bölgesinde özellikle itilaf devletleri askerleri için oldukça korkunç geçmişti. Cephe hattında birçok insan boğulmuş ve soğuklardan dolayı yüzlerce kişi donmuştu. Suvla ovası geriye sahile gitmeye çalışan hastalarla dolmuş ve doktorlar geceli gündüzlü çalışarak bu kötü durumla baş etmeye çalışmışlardı. Yalnız Suvla bölgesinde üç günlük fırtınada beşbinden fazla donma vakası görülmüş ve iki bin kişi boğulmuş veya donarak ölmüştü¹.

General Monroe'nun yarımadanın boşaltılması yönünde hazırlamış olduğu rapor ve sonrasında yaşanan olumsuzluklar göz önüne alındığında, Çanakkale Muharebeleri sırasında harekâtı olumsuz etkileyen hava koşullarının ve hastalıkların, İtilaf Devletlerinin yarımadadan çekilme kararını etkileyen en önemli neden olduğunu söylemek abartılı bir iddia değildir.

1. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 2. Cilt, General C.F. Aspinall – Ogländer, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:438,439,481
2. Gelibolu, Alan Moorehead, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2007 S:295

Su kaynakları

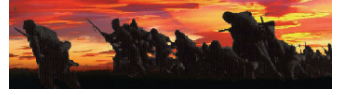
Su kaynakları yönünden çok zengin olmayan yarımada da belli başlı su kaynakları; derelerden akan temiz su, çok az sayıda bulunan tatlı su çeşmeleri¹ ve kuyu suyularıdır². Muharebeler süresince havuzlar bölgesine Anadolu yakasından gemilerle temiz su getirilmeye de çalışılmıştır.

Havuzlar bölgesinde su ihtiyacını gideren ve dinlenen askerler

Çanakkale Muharebeleri sırasında Türk tarafında muharebelerin şiddetlendiği dönemler dışında bilinen bir su sorunu yaşanmamıştır. İleri mevzilerde geriden su almak zor olduğundan sadece gece yarısından sonra su tenekeleri ve mataralar doldurularak su temin edilmesi emredilmişti³. Her iki tarafta da su katırlarla cepheye taşınmakta ve saka erleri tarafından dağıtımı yapılmaktaydı. Temizlik amacıyla kullanılacak suyu temin etmekte ise bazı zorluklar yaşandığından, Türk tarafında bir askere 2 ayda bir banyo sırası gelmekteydi⁴.

1. Çanakkale, Irak ve İran Cephelelerinden Harp Günlükleri, Abidin Ege, Yayına Hazırlayan; Celali Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, S:139
2. Çanakkale Savaşları Tarihi cilt 1,4 Editör: Mustafa Demir Değişim yayınları İstanbul, S:2141
3. Anılarla Çanakkale Cephesi ve Neticesi, Turhan Seçer, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2008, S:64
4. Türk-İsrail Müşterek Askeri Tarih Konferansı II, Bildiriler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2006, S:233

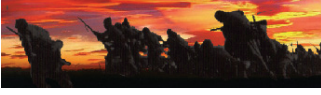
Çanakkale savaşları sırasında hizmete açılan bir çeşme

Temmuz ayı başında Anzak bölgesinde açılan kuyuların kurumaya başlamasıyla su sorunu baş göstermeye başladı. Hâlbuki bu aylar suya en çok ihtiyaç duyulduğu zamanlardı. Hem içmek hem de kullanmak için çok miktarda suya gereksinim duyuluyordu. Yarımadanın uç kısmına çıkan 1'inci Tümen'inin bölgesinde yerel kay-naklarla elde edilen su yetmemeye başladı. Yeni Zelandalıların işgal ettiği bölgede de en kuzey bölge hariç yine su sorunu yaşanmaktaydı. Bundan dolayı Anzak'taki kıtaların su ihtiyacı 700 mil ötedeki Mısır İskenderiye'den ve Malta'dan büyük su dubaları ile getiriliyordu. Dubalarla getirilen su sahilde bulunan demir su sarnıçları-na alınıyor ve buradan küçük fiçılarla ve sarnıçlarla, katırlara yüklenerek askerlere ulaştırılıyordu. Daha sonra suyun doğrudan doğruya dubadan borularla tanka iletil-mesi sağlanmıştı^{1,2}.

7 Ağustostaki İtilaf Devletleri'nin Suvla harekâtında, burada görev yapan kıtalara su ikmali yapılamamış bundan dolayı zaman zaman karışıklıklar ve düzensizlikler ortaya çıkmıştı. Su iâşesindeki yetersizlik Anzak bölgesi ve Suvla'daki Sarıbayır sırtları muharebelerinde taarruzun başarısızlıkla sonuçlanmasına önemli katkı sağlamıştı¹.

1. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 2. Cilt, General C.F. Aspinall – Ogländer, Çevirenler; T. Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul-2005 S:134,344
2. Gelibolu, Alan Moorehead, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2007 S:200

Beslenme

Çanakkale’de her iki tarafın asker sayısı düşünüldüğünde bu sayıda askerin beslenme ihtiyacının giderilmesi her iki taraf için sıkıntılıydı. Kişi başına düşen yemek miktarının, bunların bozulmayacak gıdalardan seçilme zorunluluğu, yemeklerin çeşitliliğinin az olması, tüm özene rağmen sıcaklarda yemeklerin bozulması ve yemeklerin askerlere ulaştırılmasındaki sıkıntılar önemli sorunlardandı¹.

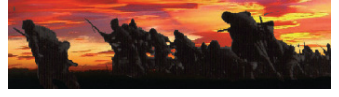
Seddülbahir ve Arıburnu’ndaki seyyar mutfaklar birliklerin oldukça gerisinde konuşlanmıştı. Seyyar mutfaklar Seddülbahir için Soğanlıdere’de, Arıburnu için Maltepe-Bıgalı hattı gerisinde kurulmuştu. Bu yüzden askerin sıcak yemek yemesi neredeyse mümkün olamıyordu.

Sahra mutfaklarını daha ileri kurmak çıkan dumanlar nedeniyle hedef olarak algılanma riski taşımaktaydı². Şiddetli muharebelerin yaşandığı ileri hatlarda muharip birliklerin dahi barınmasının zor olduğu bölgelerde her türlü lojistik faaliyette sorun yaşanmaktaydı.

Türk Ordusu Çanakkale Savaşları’nda cephenin, lojistik ihtiyaçların karşılanabileceği İstanbul’a ve Marmara bölgesine yakın olması nedeniyle ikmal konusunda savaşın kendi zorlukları dışında ağır sorunlar yaşanmamıştı.

Savaşın çıkabileceği ihtimaline karşılık daha önce seferberlik ilan edilmesi de gerekli hazırlıkların yapılması için bir avantaj sağlamıştı. Askerlerin sağlık durumları ve günlük yedikleri yemeklerle ilgili raporlar tabur tabipleri tarafından Tümen Baştabibine bildiriliyor ve beslenme nedeniyle bir sağlık sorunu oluşmaması için hassasiyet gösteriliyordu³.

1. Türk-İsrail Müşterek Askeri Tarih Konferansı II, Bildiriler, Çanakkale Savaşlarında İnsan Manzaraları, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2006, S:229
2. Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi V. Cilt, II. Kitap (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2012 S:273
3. Çanakkale Raporu, Halis Ataksor, Haz: S. Serdar Halis Ataksor, Timaş Yayınları, İstanbul 2000, S:256

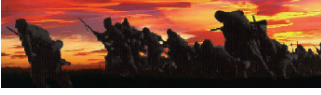

Cephede yemek dağıtımı

Askerler yemek molasında (Harp Mecmuası Sayı-6 s.16)

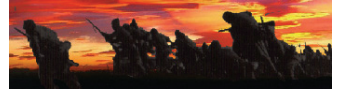

İtilaf Devletleri ise, yemek ihtiyacını karşılamak açısından oldukça olumsuz şartlara sahipti. Askerlerinin cephede sıcak yemek yiyebilmesi için mutfak kurmak çok zor olduğundan yemekler (tayınlar) küçük teknelerle kıyıya çıkarılıyor ve buradan da katırlarla (Hintli katırcılar) cepheye dağıtılıyordu. Tüm bu faaliyetler hedef olunmaması için gece saatlerinde yapılmaktaydı. Ayrıca yemekler genellikle tekdüze, taze meyve ve sebze hemen hemen hiç olmadığı bir içerikteydi. İngiliz ordusunun temel besin maddesini daha çok konserve oluşturmaktaydı. Sıcak ortamda konserve-lerin erimesi açıldığında sineklerin hücum etmesi can sıkıcı olmaktaydı¹.

Sinekler

Sinekler yarımada da mayısta görülmeye başlıyor ve haziran ayı geldiğinde üst seviyeye çıkıyordu. Bunlar daha çok iki cephe arasında kalan cesetlerden ve her iki tarafın attığı çöplerden beslenmekteydi. Ayrıca tuvaletler ve yemek artıkları sinekler için oldukça verimli bir beslenme ortamı oluşturuyordu. Şartlar sineklerden korunmak için cibinlik kullanımı açısından uygun değildi. Sinekler o kadar fazlaydı ki hayatı çekilmez hale getirmekteydi ve askerler sineklerden fırsat bulup yemeklerini yiyemiyorlardı^{2,3}.

1. Türk-İsrail Müşterek Askeri Tarih Konferansı II, Bildiriler, Çanakkale Savaşlarında İnsan Manzaraları, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2006, S:229
2. Gelibolu, Alan Moorehead, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2007 S:201
3. Çanakkale, Bir Milletın Varoluş Destanı, Dr. Lokman Erdemir, Bilnet Matbaacılık Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş. İstanbul 2011 S:91

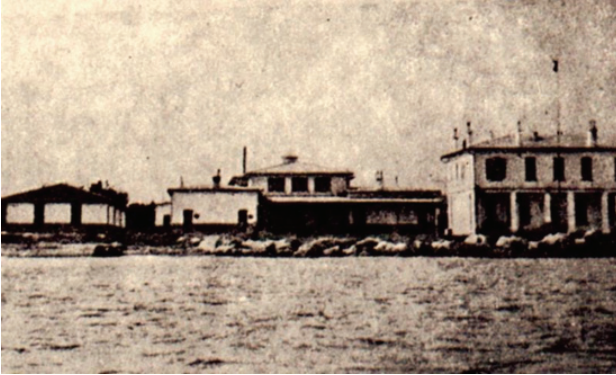
KORUYUCU HEKİMLİK UYGULAMALARI

Karantina

Salgın hastalıklar nedeniyle Avrupa’da gerçekleştirilen karantina uygulamaları 19. yüzyıla kadar Osmanlı imparatorluğu’nda söz konusu olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda karantina uygulamaları resmi kurum olarak 1838 yılında “Karantina Meclisi”nin kurulmasıyla başlamıştır. Özellikle 19. Yüzyılın başından itibaren yaşanan kolera salgınları bunu gerekli kılmıştır¹.

Kafkas cephesinde yaşanan salgınlar ve talihsiz kayıplardan sonra 1915 yılına gelindiğinde, Türk Ordusunda tıbbi olanaklar ve koruyucu hekimlik uygulamaları daha ön plana çıkmaya başladı. Siperlerde yaşam koşullarının son derece sağlıksız olması birçok sağlık sorununu beraberinde getiriyordu. Salgın yapan enfeksiyon hastalıklarında öncelikle sıkı karantina önlemleri alınmış ve hastalar için salgın hastalıklar hastanesi açılmıştı².

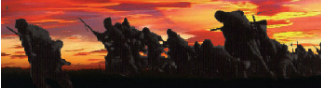
1915 yılının başında Sağlık Dairesi Başkanlığı’nın en büyük faaliyeti yaralıların tedavisi ile birlikte bulaşıcı hastalıklarla mücadele olmuştur. İlk tedbir olarak, Anadolu’dan gelen ikmal erlerinin temizlenmesi sağlanmış ve aşılama çalışmaları yapılmıştır. Bu amaçla Tuzla bölgesinde temizlik tesisleri kurulmuştur³.

Tuzla Karantinası

1. Dünya ve Türk Tıp Tarihi, Erdem AYDIN, Güneş Kitapevi, Öncü Basımevi, Ankara 2006, S:249
2. www.ilgazetesi.com.tr/2009/03/14/Çanakkale savaşının özverili sağlık ordusu, Erişim tarihi: 21.06.2010
3. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik X ncü Cilt, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Gnkur. Basımevi 1985 S:299

Çanakkale Merkez Hastanesi'ne bağlı, bulaşıcı hastalıklar pavyonları

Hijyen

Savaş ortamları insan sağlığını tehdit eden her türlü olumsuzluğu bünyesinde barındırdığından, sağlığın korunması için gerekli koşulların sağlanması ve sürdürülmesi büyük önem kazanmaktadır.

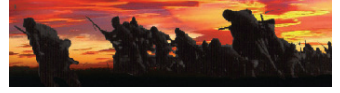
Çanakkale Savaşları sırasında 5'inci Ordu Menzil Sıhhiye Teşkilatına Müşavir olarak atanan Profesör Tabip Albay Mayer'in görev ve sorumlulukları salgın hastalıkların yayılmasının önlenmesi, temizlik koşullarının uygulanması, malzeme temin edilmesi ve sıhhiye teşkillerinin kontrolü konularını kapsamaktaydı¹.

Her ne kadar seferberlik süresince tüm önlemler alınmaya başlasa da çatışmaların başladığı andan itibaren şartlar hızla kötüleşmeye başlamıştı. Askerler aylarca yıkanamıyor, çamaşırlarını değiştiremiyor ve iyi beslenemiyordu. Bu nedenle tüm cephelerde hızlı bir bit salgını yaşanmaya başladı². Muharebeler süresince baş gösteren bit salgınlarını önlemek için temizliğe özellikle önem gösterilmiş, bu amaçla tüm birliklere seyyar etüvler verilmeye çalışıldı. Etüvlerin yeterli olmaması durumunda elbise veya eşyaların sahra ekmek fırınlarında steril edilmesi yoluna gidildi.

1. Çanakkale Acı İlaç, Şadan Maraş Öymen, Deva Holding A.Ş. İstanbul 2005, S:47,50

2. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980 S:546

Etüv: Belirli bir sıcaklık elde edilerek kurutma, mikrop üretme ve dezenfekte veya sterilizasyon gibi gâyelerle kullanılan alettir

...izin alarak ağırlığa gittim. Çünkü tam 24 gündür siper içinde bulunuyordum. Her tarafım toz ve toprak içerisinde, vücudum terden ve kirden pis pis kokuyordu. Her halimde bir hamam yapmaya ve elbise değiştirmeye fevkalade ihtiyacım vardı.

Çanakkale, Irak ve İran Cephelerinden Harp Günlükleri, Abidin Ege, Yayına Hazırlayan; Celali Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, S:138-139

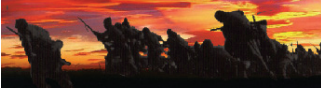

Sterilizasyon amacıyla kullanılan buhar kazanları

Sıhhiyeciler kokan ve kurtlanan çok sayıda cesedin üstlerini örtüyor, üzerlerine asitfenik ve kireç döküyor veya gömüyorlardı¹.

1. Çanakkale, Irak ve İran Cephelerinden Harp Günlükleri, Abidin Ege, Yayına Hazırlayan; Celali Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, S:146

Aşılama

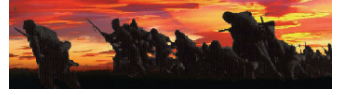
Bu konuda en başarılı sonuç Lekeli Humma (tifüs) hastalığı konusunda sağlanmıştır. Bu dönemde Dr. Reşad Rıza (Kor) tarafından tifüslü hastadan alınan kanın 60 derece sıcaklıkta defibrine edilmesiyle elde edilen aşı birliklere uygulanmaya başlanmıştı.

Çanakkale savaşlarına katılacak askerler cepheye gönderilmeden önce farklı noktalarda, adına “tahaffuzhane” denilen merkezlerde sağlık kontrolünden geçirilmiş, çiçek, kolera ve tifo’ya karşı aşılanmaya çalışılmıştı^{1,2}. Aşılama çalışmaları ayrıca cephede de yapılıyordu. Cephede yapılan aşı zaman zaman ateşlenmelere de neden olabiliyordu³. Çanakkale muharebeler devam ederken Sahra Sıhhiye Dairesi’nden 15 kilo kolera aşısı, 20.000 kişilik çiçek aşısı ile 60 adet tetanos aşısı istenmiş ve cepheye ulaştırılmıştı. Yine 27 Ekim 1915 tarihinde 30 kilo dizanteri, 17 kilo kolera, 20 kilo tifo aşısı ve 20 adet dizanteri serumu Lapseki’deki Menzil Sıhhiye Deposu’na gönderilmişti^{4,5}.

Esir Fransız denizcilere Türk hekimler tarafından tifo aşısı yapılırken

1. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I,II,III, Dr General Kemal ÖZBAY, İstanbul 1976, S:238
2. Çanakkale Muharebelerinde Cephede ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10 -11, Aralık 2011 S:29
3. On Yıllık Savaş, İzzettin Çalışlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, S:125
4. ATASE Arşivi, BDH 2, Kls.2208, Dos 21, Fih. 6-17.
5. ATASE Arşivi, BDH 2, Kls.2208, Dos 21, Fih. 5-18.

CEPHEDE SAĞLIK HİZMETLERİ

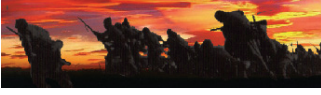
5'inci Ordu, sağlık hizmetlerini düzenli ve yeterli bir şekilde yerine getirebilmek için siper hatlarına varıncaya kadar gerekli tedbirleri almaya çalışmıştı. 25 Nisan 1915 tarihinde kara harekâtının başlamasıyla şiddetli muharebeler meydana geldi¹. Bu nedenle tümenlerin hemen gerisinde yerleşen sıhhiye bölüklerine ilk günlerde ortalama 2.000 yaralı geliyordu. Bütün bu zorluklara rağmen sıhhiye personeli canla başla çalışarak yeri geldiğinde siperdeki yaralılara zamanında müdahale edebilmek için ateş hattına kadar sokulmaktan çekinmiyordu². Ancak topçu atışlarının fazla şiddetli olduğu zamanlarda, sıhhiye hizmetleri aksıyor ve gereği gibi yapılamıyordu³. Teskereciler aynı zamanda Türk yaralıları taşıdıktan sonra düşman yaralılarına da yardım etmeye çalışmışlardı. Fakat bu düşman yaralılarına yardım için giden askerlerimize ateş edilmesi, onların yaralanmalarına ve şehit olmalarına sebep olmaktaydı⁴. Sıhhiye bölükleri teskerecileri sadece yaralı ve hastalara yardım etmiyor, şehit ve düşman ölülerinin gömülmesine de yardım ediyordu³.

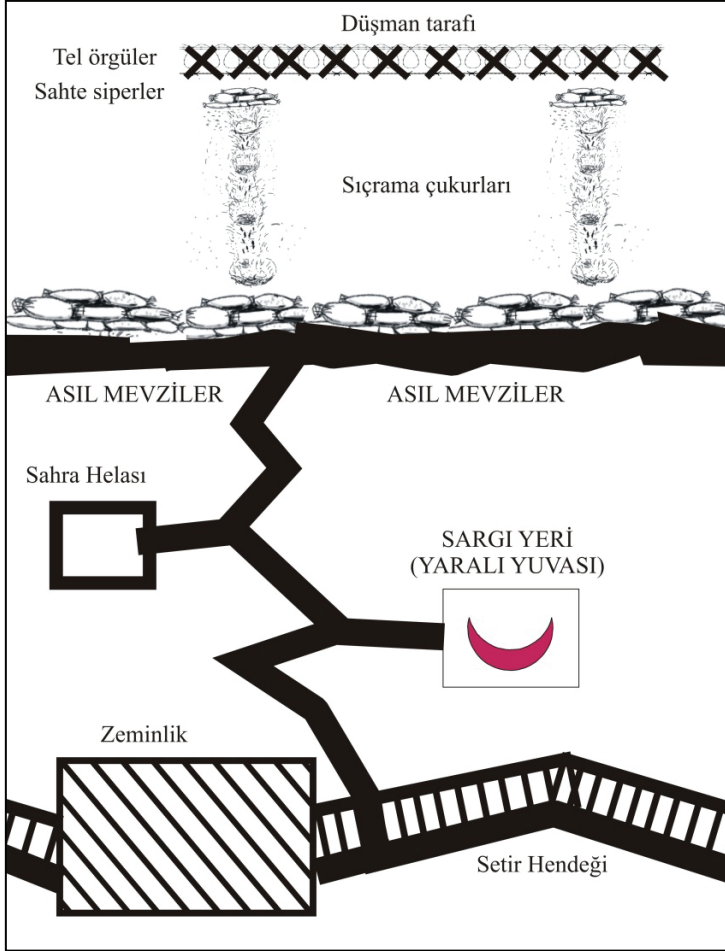
Topçu Bataryası'nda Sıhhiyeciler tarafından ilk müdahale ve tahliye.

1. Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri, Lokman Erdemir, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012/1, Sayı: 15
2. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980, S:545,546
3. Türk Kurmay Subaylarının Gözüyle Çanakkale Savaşı, Burhan Sayılır, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2006, S:87
4. Yakın Tarih İncelemeleri, Çanakkale Savaşı, Editör Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul

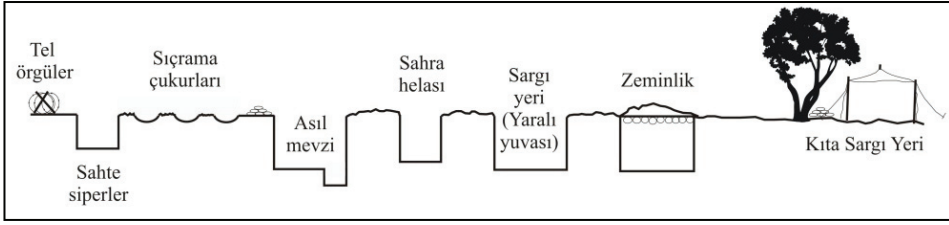
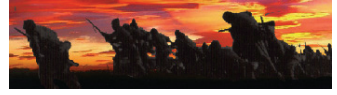
Yaralanan veya hastalanarak mevzi gerisine alınması gereken askerlerin ilk tedavileri mevzilerin hemen gerisinde bulunan yaralı yuvalarında* yapıyordu¹.

Çanakkale savaşlarında bir bölüğün savunma mevziinde sargı yeri (yaralı yuvası).

1. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980, S:545

* Çanakkale savaşları sırasında yaralı yuvası teriminden ziyade sargı yeri ifadesi kullanılmaktaydı. Yeterli tıbbi araç-gereç ile imkân ve kabiliyetlerin olmadığı dönemde yaralıları yapılacak müdahale; açık yaralarındaki kanamayı durduracak şekilde sargı yapmakla sınırlı olduğu için bu ifade yeterliydi. Bugünkü askerî tıp terminolojisinde kullanılan Yaralı yuvası; Muharebe sahasında düşmanın ateşlerinden korunabileceği ve harp paketi kullanılarak ilk yardımın yapıldığı, takım komutanı tarafından belirlenen yerdir.

Savunma mevziinin yandan görünümü.

Yaralanmalarda öncelikle askerlerin çantasının kapağının arka kısmında dikili veya ceketinin iç arka alt kısmında bulunan harp paketi kullanılmaktaydı. Yaralı askerler yapılan ilk tedaviden sonra ya tekrar cepheye sevk ediliyor veya sıhhiye onbaşısı nezaretinde taburların açtığı kıta sargı yerlerine gönderiliyordu^{1,2}.

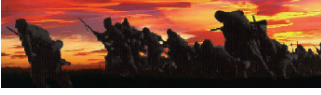

Kıta Sargı Yeri.

Harekâtın geniş bir bölgede ve şiddetli olması nedeniyle birliklerin her noktasına yeterince sağlık hizmeti götürüleliyordu. Bazı cephelelerde yaralılara hemen müdahale edecek personel ve malzeme olmadığı gibi yaralının uzun süre bir sağlık kuruluşuna gönderilmesi de her zaman mümkün olamayabiliyordu³.

1. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980, S:545
2. Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri, Lokman Erdemir, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012/1, Sayı:15
3. Çanakkale Raporu, Halis Ataksor, Haz: S. Serdar Halis Ataksor, Timaş Yayınları, İstanbul 2000,

28 Nisan 1915

Yer: Palamutluk

Kabatepe Bölgesi Komutanlığı'na

Bataryamızın, Kumtepe'deki iki topunun komutanı Teğmen Osman Efendi ile gözetleme onbaşı yaralı düşmüşlerdir. Bölüğün toplama olarak kurulmuş olması dolayısıyla, hasta sedyesi ve ilk tedaviyi yapacak sağlık erat ve hizmetlisi olmadığından, bu iş için ilaçlar da yoktur. Buradaki bataryamdan da, iki gün öncesi yaptığımız atışta, düşman tarafından gelen şarapnelardan bir er yaralandı, uzun süre akşama kadar bir yere gönderilemedi...

Kısa Onbeşlik Batarya Komutanı

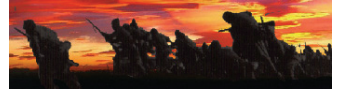
Üsteğmen Hasan Hıfzı

Çanakkale Raporu, Halis Ataksor, Haz: S. Serdar Halis Ataksor, Timaş Yayınları, İstanbul 2000, S:150,151

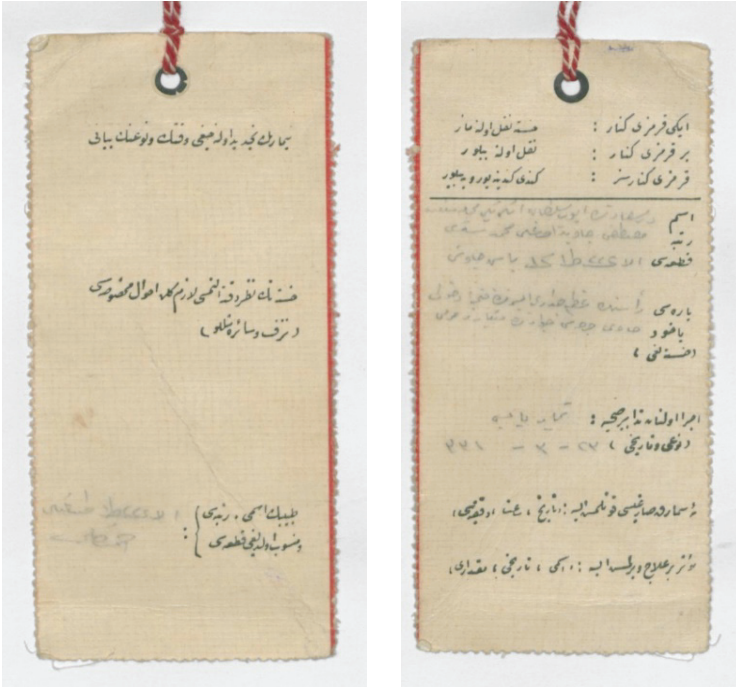
Kıta sargı yerleri topçu tabyaları ve piyade birliklerinde farklılık göstermekteydi. Topçu tabyalarındaki kıta sargı yeri düşman ateşlerinden etkilenmeyecek şekilde korunaklı yapılardaydı. Piyade birliklerindeki kıta sargı yerleri, genellikle birliklerin cephe gerisine yakın yerleşmişti. Sahra topçu bataryalarının sargı yerleri de piyade birliklerinin sargı yerleri gibiydi. Açıkta bulunan sargı yerleri, genellikle açıkta ağaçlıklara yakın bir konumda üzerinde Kızılay Hilal'i bulunan beyaz çadırda hizmet vermekteydi. Bazı sargı yerleri ise zeminlikler içinde yeraltına yapılmıştı¹.

Kıta sargı yerine getirilen yaralılar tabur doktorları tarafından muayene edilmekte ve geriye sevk edilecek olanlardan yarası hafif olanlar hafif yaralı toplanma yerine, yarası ağır olanlar araba durak yerlerine gönderiliyordu. Sedyeye taşıyıcılarının (teskereci) beklediği araba durak yerleri savaş alanından 15-20 dakikalık yürüme mesafesinde konuşlanmaktaydı. Teskereciler burada toplanan yaralıları tümen sıhhiye bölüklerinin açtığı büyük sargı yerlerine götürülüyordu².

1. Çanakkale, Irak ve İran Cephelelerinden Harp Günlükleri, Abidin Ege, Yayına Hazırlayan; Celali Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, S:139
2. Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri, Lokman Erdemir, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012/1, Sayı:15

Büyük sargı yerine getirilen yaralılar, öncelikle kabul çadırına alınarak isimleri deftere yazılıyor, daha sonra pansuman çadırına götürülüyordu. Burada, daha önce yapılan sargısı açılıp, yarası kontrol edildikten sonra sargıları değiştiriliyordu. Yaralarına derhal müdahale edilmesi gerekenler ameliyat çadırına alınarak, gerekli tedavileri veya ameliyatları yapılır, daha sonra yaya gidebilecekler civar hastanelere gönderilirdi. Yarası ağır yaralılar ise yaralı sıhhiye nakil kolları ile ilgili hastanelere direk nakledilirdi. Nakledilen hastaların göğsüne yarası, hastalığı ve ne tedavi yapıldığının yazıldığı bir künye asılıyordu¹.

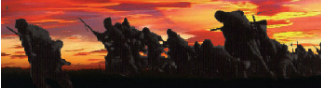
Yaralıların boyunlarına asılan durumlarını gösteren pusula ön ve arka yüzü

Çanakkale kara savaşları sırasında Kerevizdere, Tenker Deresi, Soğanlıdere, Havuzlar Deresi, Kurucadere (Kocadere) ve Matikdere bölgelerinde büyük sargı yerleri açılmıştı².

1. Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri, Lokman Erdemir, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012/1, Sayı: 15
2. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980 S;546

* Lokman Erdemir bey'den alınmıştır.

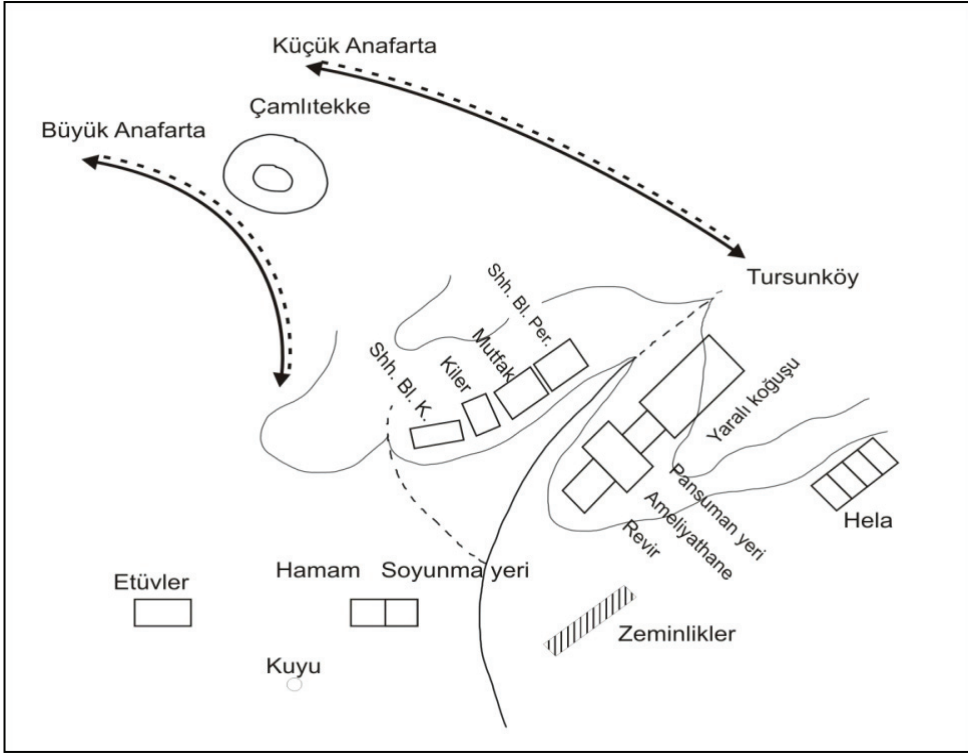
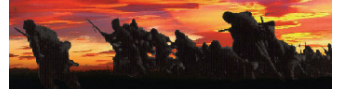

Yaralıları cephedeki araba durak yerinden hastanelere nakleden Sıhhiye Kolu.

Tümen sıhhiye bölükleri gelen yaralı ve hastaların tedavisini, hatta ameliyatını yapmakta, gerekenleri veya yatak mevcudundan fazla olanları, seyyar hastanelere veya menzil hastanelerine sevk etmekteydi¹.

19. Tümen'in Sıhhiye Bölüğü Bigalı Köyü civarında, 4., 6. ve 11. Tümenlerin Sıhhiye Bölükleri ise Ali Bey Çiftliği kuzey batısında Eski Değirmendere bölgesinde, 5. Tümen'in Sıhhiye Bölüğü Kurucadere Köyü'nde (9. ve 11. Sıhhiye Bölükleri vardı), 7. Tümen'in Sıhhiye Bölüğü önce Alçıtepe civarında, daha sonra Soğanlı Dere güney yamaçlarında, 9. Tümen Sıhhiye Bölüğü Sarafim Çiftliği kuzeyinde, 27. Alay Yarım Sıhhiye Bölüğü'nün bir kısmı Büyük Anafarta'da, bir kısmı Kurucadere bölgesinde, 12. ve 2. Tümen Sıhhiye Bölükleri Soğanlıdere güney sırtlarında^{1,2}, 3. Tümen (15. Kolordu) Sıhhiye Bölüğü Sarıçalı'da (24 Nisan 1915), daha sonra Kalafatlı'da (25 Nisan 1915) konuşlandırılmıştı.

1. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980 S;546,547
2. Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10-11, Aralık 2011, S:38

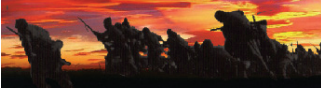
Tümen Sıhhiye Bölüğü Yerleşimi.*

Kara harekâtının başladığı ilk günlerde sağlık hizmetlerini büyük oranda muharebelere ilk giren tümenlerin (9'uncu ve 19'uncu tümen) sıhhiye bölükleri ile seyyar hastaneleri yürütmekteydi¹. Mart başında 1.050 olan yatak kapasitesi, 18 Mart Deniz Zaferi sonrasında kara muharebeleri ihtimali doğması üzerine takviye edilmişti. Buna rağmen yatak kapasitesi; 24 Nisan'da başlayan kara muharebelerinin ilk haftasında toplam zayıatın 20.000'i geçmesiyle yetersiz kalmıştı².

1. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980, S:546
2. Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri, Lokman Erdemir, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012/1, Sayı:15, S:93

* Krokide görüldüğü gibi tümen sıhhiye bölükleri, genel olarak, yaralı ve hastaların koğuş ve pansuman yerleriyle idare ve depo bölgesi, hamam ve etüv kısmı ve onarım kısmına ayrılmıştı. Sık sık yapılan hava bombardımanlarına karşı, zeminlikler yapılmıştı. Her tümen sıhhiye bölüğünün hamam ve mutfaklarının civarında, istihkâm taburlarının kuyucu takımlarınca açılan 1 veya 2 su kuyusu bulunmaktaydı¹.

Sağlık durumuna gelince: Şükürler olsun çok dar bir saha içinde, çok fazla birliğin toplanmasına ve bu sahada birçok cesedin olmasına rağmen hiçbir bulaşıcı hastalık olmamıştır. Özellikle en çok yaralımızın olduğu ilk günler, yalnız 19'uncu Tümenin bir tek sıhhiye bölümü vasıtasıyla alınan tedbirler ve yapılan çalışmalar sayesinde tedaviler takdir edilecek bir surette devam etmiştir. Muharebe alanında yeterli su olmamasına karşın çeşitli yerlerde kuyular açılıp tulumbar kullanılmıştır.

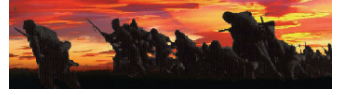
Arıburnu Muharebeleri Raporu, Mustafa Kemal, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2011, S:100

Çanakkale harekâtında görev yapan birliklerin sağlık teşkilleri ile ilgili, her ne kadar savaş öncesinde sorumluluk alanlarına göre planlamalar yapılmış olsa da muharebelerde verilen görevler, harekâtın seyri ve sağlık teşkillerine yapılan saldırılar ihtiyaçlar doğrultusunda değişiklikler yapılmasını zorunlu kılmıştır¹.

Bunun yanında birliklerin sağlık durumundaki bozulmalar da yeni önlemlerin alınmasına neden olmuştur. Örneğin, 15'inci Kolordu birliklerinde sıtma görülmesi üzerine salgın hastalıklarla mücadele için bakteriyoloji sandıklarından oluşan bir la-boratuvarın bölgeye gönderilmesine karar verilmiş ve bu laboratuvar Kalvert çiftliğinde faaliyete başlamıştı².

Çanakkale Muharebeleri süresince dar bir bölgede, her açıdan oldukça olumsuz şartlarda yüzbinlerce asker olmasına rağmen, 61 hekim (95 kadroya karşın) ve yetersiz yardımcı sağlık personeli ile tüm sağlık hizmeti yürütülmüş ve büyük kayıplara neden olacak önemli bir salgın hastalık yaşanmamıştır. Savaşın başında birliklerin toplam ihtiyacı olarak belirlenen 3 bin yataklı hasta yatak kadrosu, hasta ve yaralıların öngörülmelik şekilde artması nedeniyle 10 bin'e çıkarılmış ancak yine de yeterli olmamıştır².

1. Arıburnu Muharebeleri Raporu, Mustafa Kemal, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2011
2. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I, II, III, Dr. General Kemal Özbay, İstanbul 1976, S:234, 238

CEPHE GERİSİNDE SAĞLIK HİZMETLERİ

Türk Ordusu'nun sıhhi tahliye planları gereğince 5'inci Ordu da, sağlık hizmetlerini öncelikle cephede vermeye gayret ediyordu. Ancak tedavileri mümkün olmayan veya aciliyet gerektirmeyen yaralı ve hastalar, geri bölge sağlık birimlerine naklediliyordu. Akbaş ve Ağaderesi'ndeki nakliyat hastanelerine gelen yaralı ve hastalardan Sıhhiye Heyeti'nin onayını alanlar, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin hazırladığı hasta nakil gemileri veya mevcut yük gemileriyle başta İstanbul olmak üzere en yakın menzil veya vatan hastanelerine sevk ediliyorlardı¹.

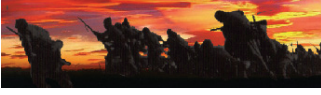
5'inci Ordu'nun bütün gayretlerine rağmen 1915 yılı Mayıs ayı sonunda hareket alanındaki hastanelerin toplam yatak kapasitesi ancak 5.050'ye ulaşabilmiştir².

Tekirdağ Hastanelerinde	: 1450 yatak
Şarköy Hastanesi'nde	: 400 yatak
Gelibolu Hastanesi'nde	: 150 yatak
Lapseki Hastanesi'nde	: 300 yatak
Ezine Hastanesi'nde	: 500 yatak
Dümrek Hastanesi'nde	: 450 yatak
Biga Hastanesi'nde	: 1300 yatak
Dimetoka Hastanesi'nde	: 500 yatak
Toplam	: 5050 yatak*

Kara muharebeleri başlamadan önce Gelibolu Asker Hastanesi 250 yataktan 1000 yatağa yükseltilmiş, Fransız mektebi 200 yataklı Hilal-i Ahmer (Kızılay) ve 150 yataklı bir harp hastanesine dönüştürülmüş. Ancak Gelibolu merkezinin bombardımanı nedeniyle buradaki hastanelerin bir kısmı Lapseki'ye büyük kısmı da Tekirdağ'a taşınmıştı. Geriye sadece acil durumlar için 150 yatak bırakılmıştı³.

1. Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal yönleri, Lokman Erdemir, Gökkubbe yayınları, İstanbul 2009, S:356
2. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi V. cilt 1. kitap Genelkurmay Personel Başkanlığı ATASE Daire Başkanlığı Yayınları Ankara 2012, S:244
3. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 2'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1977, S:432-433

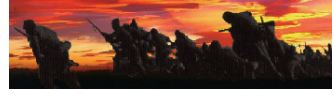

5'inci Ordu'nun sağlık kuruluşları, muharebelerin şiddetlenmesi ve yaralı sayılarının artmasıyla gittikçe takviye edilmiş ve 6 Temmuz 1915 günü aşağıdaki yatak kapasitesine ulaşmıştır¹.

Hastaneler	Yer	: Yatak
1 Nolu Menzil Hst.	Biga	: 850 yatak
2 Nolu Menzil Hst.	Biga	: 1000 yatak
3 Nolu Menzil Hst.	Dimetoka/Biga	: 650 yatak
Karabiga Hastanesi	Karabiga	: 150 yatak
1 Nolu Kızılay Hst.	Demerek	: 200 yatak
2 Nolu Kızılay Hst.	Çardak	: 750 yatak
3 ve 4 Nolu Kızılay Hst.	Lapseki	: 850 yatak
5 Nolu Kızılay Hst.	Şarköy	: 350 yatak
6 Nolu Kızılay Hst.	Şarköy	: 300 yatak
Salgın Hastanesi	Galata	: 200 yatak
Mürefte Hastanesi	Mürefte	: 280 yatak
Gelibolu Merkez Hastanesi	Tekirdağ	: 1400 yatak
Erdek Hastanesi	Erdek	: 500 yatak
Keşan Hastanesi	Keşan	: 150 yatak
Uzunköprü Hastanesi	Uzunköprü	: 50 yatak
Tekirdağ Merkez Hastanesi	Tekirdağ	: 1000 yatak
Toplam		: 8680 yatak

1. ATASE Arşivi, BDH 1, Klasör 1128, Dosya, 27, Fihrist 2-8

Tıbbi ve Cerrahi Müdahale

Çanakkale harekâtı alanında görev yapan sağlık teşkilleri; zamanının imkân ve kabiliyetlerine bakıldığında çok da yeterli değildi. Devletin başkentine oldukça yakın olması, deniz ve kara ulaşımı açısından bir engel olmamasına rağmen tıbbi malzeme ve ilaç temininde zaman zaman sıkıntılar yaşanmıştır.

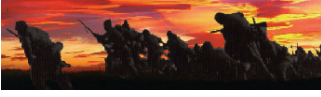
Yaralanmaların çok fazla olduğu dönemlerde hem yoğunluktan hem de imkânsızlıklardan dolayı ağır yaralılara müdahalelerde yetersiz kalınmıştı. Özellikle ağır yaralılar için o zamanın tıbbi uygulamalarında bir zorunluluk olan morfin temininde sıkıntılar yaşanmıştı. Müdahale etmekte yetersiz kalındığı için, uzun süre yaraları sargılı kalan hastalarda yara enfeksiyonları gelişmekteydi¹.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında harp cerrahisinde ateşli silah yaralanmalarında yara yerindeki yabancı cisimleri temizlemeden önce yarayı yumuşatmak için merhem veya vazelin kullanılmaktaydı. Bu işlemde sonra yaralar borik asit, limon tuzu ve ılık su karışımı antiseptik ile temizlenmekteydi. Baş, karın ve göğüs bölgesinden ciddi bir şekilde yaralanmış olanlar için yapacak çok fazla bir tıbbi girişim olmadığından bunlar genellikle fazla kan kaybından şoka girerek kaybediliyordu. Şoka giren yaralılar ısıtılmış tuğla veya battaniye ile sıcak tutulmaya çalışılıyordu. Düşen tansiyonu yükseltmek için hastalara tuzlu su verilmiş ayrıca morfin ve atropin verilerek rahatlatılmaya çalışılmıştır².

Çanakkale Savaşları'nda harp cerrahisinin uygulanması için sıhhiye bölüklerinde ameliyat yapılabilecek tertibat alınmıştı. Lokal anestezi madde olarak kloroform kullanılıyor, eğer hastaya ciddi bir müdahale gerekiyorsa eter ile uyutularak müdahalede bulunuluyordu. Kol ve bacak yaralanmalarında, o zaman için uygulanan temel tıbbi yaklaşım, amputasyon yapmak olduğundan, doktorlar o şartlarda amputasyon yapıyorlardı. Gerek şartların olumsuzluğu gerekse dezenfeksiyon ve sterilizasyondaki yetersizlikler nedeniyle her türlü cerrahi girişim gazlı gangren ve sepsis riskini barındırıyordu. Hekimler karın bölgesi yaralanmalarına kısmen müdahale etseler de özellikle akciğerleri etkileyen göğüs yaralanmalarına pek müdahale edilemiyordu ve bu yaralılara sadece morfin verilerek ölümleri bekleniyordu².

1. Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10 -11, Aralık 2011 S:33
2. Çanakkale Acı İlaç, Şadan Maraş Öymen, Deva Holding A.Ş. İstanbul 2005, S:70

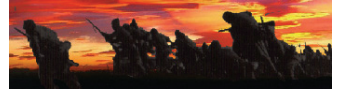

Gelibolu Hilal-i Ahmer Hastanesi Ameliyat Salonu

Gelibolu Hilal-i Ahmer Hastanesi Ameliyat Salonu

Çanakkale Cephesi'nde 25 nisandan kasım ayının sonuna kadar Akbaş ve Ağadere iskelelerinden, geri menzil ve vatan hastanelerine sevki yapılan mevcut hasta, yaralı ve hava değişimlerinin toplam mevcudu aşağıdadır¹.

Ay	Yaralı	Hasta	Hava Değişimi	Toplam
Nisan	25.067	207		25.274
Mayıs	16.298	1.192		17.490
Haziran	15.031	959		15.990
Temmuz	17.721	2.954	145	20.820
Ağustos	12.742	10.747	2.449	25.938
Eylül	5.162	7.738	2.457	15.357
Ekim	3.315	5.973	7.224	16.512
Kasım	3.939	4.024	5.524	13.487
Toplam	99.275	33.794	17.799	150.868

Çanakkale Muharebeleri sırasında İstanbul'daki hastaneler ve çalışan hekimler²

Tıp Fakültesi Hilâl-i Ahmer Hastanesi: Haydarpaşa'da Tıp Fakültesi bünyesinde oluşturulmuştu.

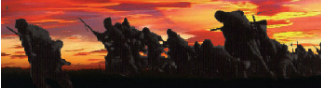
Darüşafaka Hilâl-i Ahmer Hastanesi: Dr. Rıza Servet, Dr. Yzb. Şükrü, Operatör Fethi, Sedat (Tavat), Operatör Kernai.

Beyoğlu Mekteb-i Sultanî Hilâl-i Ahmer Hastanesi (Galatasaray Harp Hastanesi): Dr. Yzb. Mahmut Ata.

Kadırga Hilâl-i Ahmer Hastanesi: İsmail Derviş (Baştabip), Operatör Atıf.

1. Umumi harpte Çanakkale müdafaası esnasında Türk Ordusu sıhhi hizmetleri, Niyazi İsmet Gözcü, Askeri Sıhhiye Mecmuası, As. Tbb. Matbaası. İstanbul 1938, S:33-38
2. Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal yönleri, Lokman Erdemir, Gökkuşbu yayınları, İstanbul 2009,

Mekteb-i Harbiye Yaralı Hastanesi: Mekteb-i Harbiye binasında faaliyet göstermiştir.

Taşkışla Hastanesi: Bugünkü Taşkışla Mimarlık Fakültesi'nde kurulmuştur.

İstihlâk-ı Millî Kadımlar Cemiyeti Hastanesi: Divanyolu'nda cemiyet tarafından açılmıştır.

Şehremaneti Çapa Mecrûhîn Hastanesi: Eski Darülmumallimat bugünkü Anadolu Öğretmen Lisesi binasında kuruldu.

Şehremaneti Haseki Nisa Hastanesi

Şehremaneti Şişli Etfal Hastanesi

Karaköy Mecrûhîn Hilâl-i Ahmer Hastanesi: Karaköy Rum Zükûr (Erkek) Mektebi'nde kurulmuştur.

İplikhane (Eyüp Sultan) Hilâl-i Ahmer Hastanesi: Eyüp'te kurulmuştur.

Rami Hilâl-i Ahmer Gaziler Hastanesi

Topçu Kışlası Hastanesi: (Topçu Mektebi Hastanesi)

Bahriye Merkez Hastanesi

Beylebeyi Beden Terbiyesi Mektebi Hastanesi

Cerrahpaşa Hastanesi

Davutpaşa Kışlası Hastanesi

Fenerbahçe Mevki Hastanesi

Feriköy Mecrûhîn Hastanesi

Gülhane Tabâbet-i Askerîye Nâfizan Mektebi Hastanesi

Dersaadet Gurebâyı Müslimîn Hastanesi

Kuleli Hastanesi

Selimiye Hastanesi: Selimiye Kışlası'nın denize bakan tarafında kurulmuştur

Askerî Baytar Mektebi Hastanesi

Yıldız Hastanesi

Mülkiye Baytar Mektebi Hastanesi

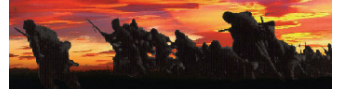
Mühendis Mekteb-i Âlisi Hastanesi

Yenibahçe Valide Sultan Hastanesi

Zeytinburnu İmâlât-ı Harbiye Hastanesi

Haydarpaşa Yeldeğirmeni Hastanesi: Rum Cemaate ait erkek ve kız mekteplerinde kurulmuştur.

Cağaloğlu Hilâl-i Ahmer Hastanesi: İnâs Sultânîyyesi'nde tesis edilmiştir. Dr. Derviş Bey, Operatör Robert, Dr. Şerafeddin Mustafa, Dr. Settar, Dr. İsmail Hakkı, Dr. Bnb. Cavit (Aran).

Galata Hilâl-i Ahmer (Saint Benoit) Hastanesi: Merkezi Umumi azasından Dr. Mehmet Ali, Operatör Halit Şâzi (Köse Nihat) Dr. Ahmet Şevket, Dr. Mehmet Ali, Dr. Nail.

Taksim Hilâl-i Ahmer (Zapyon) Hastanesi: Taksim'de Zapyon Lisesi'nde kuruldu. Operatör Dr. Papadopulus, Operatör Nazaretyen. Operatör Bnb. Salahaddin, Dr. Yb. Saim, Dr. Enver, Dr. Suphi, Dr. Sedat, Dr. Nafiz, Dr. Bahaeddin, Dr. Makridi, Dr. Sahak ve Dr. Kılaiditi.

Pangaltı Hastanesi: Rus Hastanesi iken hükümetçe el konularak menzil hastanesi olarak hazırlanmıştır. Dr. Yzb. Şükrü Derviş.

Yeniköy Hastanesi: Dr. Sait Cemil.

Darülfünun Hastanesi: (Zeynep Hanım Hastanesi), Zeynep Hanım Konağı'nda; bugün yıkılmış yerine Edebiyat ve Fen Fakülteleri yapılmıştır. Dr. Behçet Sabit Erduran, Dr. Safi.

Alemdağ Sultan Çiftliği Hastanesi: Dr. Nureddin Ali.

Üsküdar Zeynep Kamil Hastanesi: Haydarpaşa Askerî Hastanesine bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Dr. Necmeddin Rıfat (Yarar).

Malûller Yurdu Fizik Tedavi Hastanesi: Dr. Remzi (Gönenç).

Moda Mecrûhîn Hastanesi: Dr. Galip (Geriş)

Moda Mecrûhîn-i Kuzât Hastanesi: Aişe Lütfü Hanım Efendi tarafından kurulmuştur.

Moda Şifa Yurdu Hastanesi: Avusturyalı doktorlar tarafından işletilmiştir.

Makri Köyü (Bakırköy) Gaziler Hastanesi

Taksim Hafif Yaralı Amerikan Salîb-i Ahmer Hastanesi: Amerikan Salîb-i Ahmer Başkanlığı'nda bugünkü Fransız konsolosluk binasında faaliyet göstermiştir.

Gümüşsüyü Hastanesi: Bugün de Askerî Hastane olarak kullanılmaktadır.

Saint Jozef Alman Hastanesi

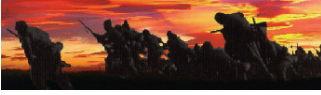
Dârümuallimîn Hastanesi: Moda'da, Darümuallimin binasında faaliyet göstermiştir.

Yedikule Rum Hastanesi

Ermeni Katolik Sırp Agop Hastanesi

Maçka Hastanesi

Çanakkale Muharebelerinin başlangıcından 1916 sonuna kadar İstanbul hastanelerinde Sağlık Dairesi İstatistik Şubesi'nden Dr. Rıfki Bey'in hazırladığı tedavi edilen hasta ve yaralıların istatistikleri aşağıdaki tablodur^{1*}.

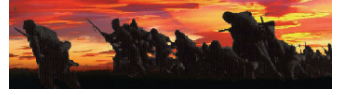
		Subay	Er
Giren	Yaralı	2.600	121.743
	Hasta	1.620	246.286
İyileşen	Yaralı	2.140	95.701
	Hasta	1.177	215.561
Çürük	Yaralı	45	4.925
	Hasta	11	866
Hava değişimi	Yaralı	369	16.990
	Hasta	251	58.508
Şehit-vefat	Yaralı	46	6.128
	Hasta	58	24.451

Çanakkale savaşlarının ilerleyen dönemlerinde hasta ve yaralı sayısı arttıkça hasta ve yaralıları nakil gemileriyle İstanbul'a taşınmış ve yeni hastanelerin açılması gerekmiştir. Bunun için yukarıdaki listeden de anlaşılacağı gibi, doğum hastaneleri, okullar, fabrikalar, konaklar harp hastanelerine dönüştürülmüştür. Yeni kurulan hastanelerin ihtiyaçlarının büyük bölümü Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından karşılanmış, İhtiyaç oldukça Cemiyet büyük bir gayretle kendine gösterilen binayı birkaç gün içinde hastaneye dönüştürerek hizmete açmıştır².

1. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I, II, III, Dr. General Kemal Özbay, İstanbul 1976, S:238

2. Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal yönleri, Lokman Erdemir, Gökkuşbe yayınları, İstanbul 2009, S:354-356

* Belirtilen rakamlarda İstanbul halkının da hastanelere başvurduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA GÖRÜLEN YARALANMALAR, HASTALIKLAR VE DİĞER SAĞLIK SORUNLARI

Binlerce insanın siperler içerisinde son derece sağlıksız koşullarda savaşmaya, yaşamını idame ettirmeye çalışması ve savaşın uzun sürmesi çok sayıda sağlık sorununu beraberinde getirmişti¹.

Bu sağlık sorunlarının en önemlileri; yaralanmalar, sağırlık, yorgunluk, savaş şoku, sıtma, iskorbüt, tifüs, kolera, dizanteri, tifo, sarılık sıtma ve yara yeri enfeksiyonlarıydı². Bunun yanında düzensiz beslenme ve stres nedeniyle mide rahatsızlıkları da görülmektedir³.

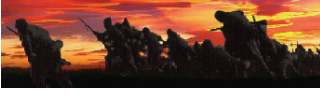
YARALANMALAR

Askerlerde yaralanmaların büyük bir kısmı ateşli silahlara bağlı (bomba, şarapnel, piyade mermisi) baş, göğüs, kol ve bacak yaralanmalarıydı. Taarruzlarda süngü kullanılmasına rağmen, özellikle makineli tüfek atışlarından askerler karşı tarafın mevzilerine ulaşmadan yaralanıyor veya ölüyordu. Bu nedenle süngü yaralanmalarına çok az rastlanılmaktaydı^{2,4}.

Topçu ateşi sonucu merminin düştüğü yerlerde yangınların çıkması askerlerde vücut yanıklarına da neden olmaktaydı. Ağır yanıkları olanlar çoğu kez hayatlarını kaybetmekteydi⁵.

1. Çanakkale Savaşları Tarihi cilt 4 Editör: Mustafa Demir Değişim yayınları İstanbul 2008, S:2351
2. Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10-11, Aralık 2011 S:28
3. On Yıllık Savaş, İzzettin Çalışlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010 S:110
4. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980, S:546
5. Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal yönleri, Lokman Erdemir, Gökkuşbu yayınları, İstanbul 2009 S:376

Çanakkale Muharebeleri'nde birliklerin parça parça kullanılması, bu yüzden emir ve komuta ilişkilerinin birbirine karışması, zayıtın sağlıklı olarak saptanmasında ve üst komutanlıklara bildirilmesinde aksaklıklara neden oluyordu. Yaralanmaların miktarına değişik kaynaklardan baktığımızda aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır¹.

Kaynak	Yaralı sayısı
S. Çetiner	97.864
İbrahim Artuç	97.864
5'inci Ordunun Zayıt Raporu	97.864
İsmet Görgülü	100.000
Osmanlı Erkan-ı Harbiyesi	100.177
Gen. Kur. ATASE Başkanlığı	97.132

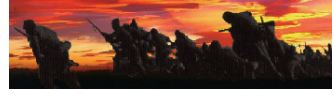
Yaralanan askerlerden 24.000'i tedavi gördükten sonra tekrar cepheye dönmüştü^{1*}. Kaynaklarda yer alan cepheye geri dönen yaralı miktarı ile ilgili bu rakamın hangi seviyedeki yaralıları kapsadığını bilemiyoruz.

HASTALIKLAR

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk halkının ve askerinin Anadolu'da ve çevre coğrafyadaki şartlarının kötüleşmesi, hijyenik durumun bozulması ve beslenme yetersizliği veba, tifüs, verem, kolera, humma-i racia, dizanteri gibi salgın hastalıkların ortaya çıkmasına ve yayılmasına neden oldu². Genelkurmay basımlı bir yayında Osmanlı Ordusu'nun toplam kaybının 650 bin olduğu, bunun 240 bininin hastalıklardan meydana gelen ölümler olduğu belirtilmektedir³. Çanakkale Cephesi'nde büyük salgınlar yaşanmasa bile, önemli miktarlarda askerin hastalık nedeniyle hayatını kaybettiği bilinmektedir.

1. Çanakkale Deniz Savaşları 1915 Çanakkale Boğaz Komutanlığı 2004, S:287, 268-269
2. Birinci Dünya Savaşı esnasında Anadolu'daki salgın hastalıklar ve Ermeniler Ramazan Çalık, Muzaffer Tepekaya, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Ramazan
3. Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918 Prof. Dr. Hikmet Özdemir Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2005, S:135

* 5'inci Ordunun komutanı olan Liman Von Sanders "Türkiye'de 5 yıl kitabında bu sayıyı 42.000 olarak vermektedir.

Sıtma

Çanakkale Bölgesi, Özellikle Kumkale doğusu ve daha güneyde Menderes Çayı'nın oluşturduğu bataklık ve başka yerlerdeki durgun sular nedeniyle sıtma hastalığının endemik olduğu bir bölgeydi. Bölgede var olan sıtma hastalığı hem yöre halkında hem de bölgedeki askerlerde sık sık görülmekteydi.

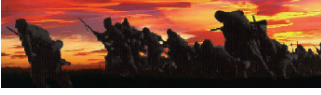
Bu nedenle Çanakkale Savaşları'nın en önemli bulaşıcı hastalığının sıtma olduğu söylenebilir¹. Mayıs 1915'te Kumkale bölgesinde ciddi bir sıtma salgını görülməsi üzerine, Çanakkale Boğazı Anadolu yakasında görev yapan 15'inci Kolordu'nun bulunduğu birliklerde sıtma salgını önlemek için altı seyyar bakteriyoloji laboratuvarı kurulmuştur. Buna ilaveten her çeşit analizi yapabilecek bir laboratuvar da Kalvert Çiftliği'nde faaliyete geçirilmişti. Hastalık için şahsi korunma tedbirleri önerilmiş ve birliklere haftada iki gün birer gram kinin verilerek hastalığın yayılması önlenmeye çalışılmıştı. Buna rağmen sıtma salgını tamamen önlenememişti. Bu sırada talihsiz bir olay yaşanmış; Kumkale'de iki erin aniden vefat etmesi üzerine birlik doktoru Yüzbaşı Sabri Bey kusurlu görülerek divan-ı harbe verilmişti. Dr Abdulkadir Noyan tarafından askerlere otopsi yapıldığında sıtma nedeniyle ölümle-rinin gerçekleştiği saptanmış ve hekimin sorumluluğu olmadığı ortaya çıkmıştı^{1,2,3}.

Sivrisineklerle mücadele için Profesör Tabip Albay Mayer'in önerileriyle su birikintileri drenaj kuyuları açılarak kurutulmaya çalışılmış. Ayrıca kamp alanları etrafında kurutulmuş hayvan gübreleri yakılarak sivrisinekler uzaklaştırılmaya çalışılmıştı^{1,4,5}.

1. Çanakkale Savaşları Tarihi cilt 4 Editör: Mustafa Demir Değişim yayınları İstanbul 2008, S:2351
2. Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V'nci cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1'nci Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915) Ankara Genelkurmay Basımevi 1993 S:273
3. Çanakkale Muharebelerinde Cephede ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10 -11, Aralık 2011 S:31
4. Çanakkale Savaşı'nda Sağlık Cephesi, Onur Ural, Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti, Enfeksiyon Dergisi, Cilt:21, 2007, S:015-020
5. Çanakkale Savaşları'nda Sıhhiye ve Tahliye Hizmetleri, Nurhan Aydın, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 77, Cilt: XXVI, Temmuz 2010, S:398-399

Sıtma: hastalık yapıcı bir grup parazit olan plazmodiumların, dişi anofel sivrisinekleriyle insanlara bulaşmasıyla yayılan ateşli bir hastalıktır. Sıtmanın özelliği belirtilerin nöbetler halinde gelmesidir. Nöbet başlamadan birkaç gün önce halsizlik, neşesizlik, iştahsızlık, baş ağrısı, sırt ve bacak ağrıları olur. Nöbet, şiddetli titremeye yükselen ateşle başlar, terlemeyle sona erer. Sıtmayla mücadelede en önemli hususlardan birisi sivrisineklerle mücadeledir.

İskorbüt (C vitamini eksikliği)

5'inci Ordu'daki askerlerde yetersiz beslenme sonucu halsizlik, diş etlerinde çekilmeler, kanamalarla seyreden C vitamini eksikliğini gösteren klinik tablo ortaya çıkmıştı. Bol miktarda yeşil sebze ve salata tüketimi sağlanarak hastalığın önüne geçildi¹. Sahra Sıhhiye Müfettişliği'ne gönderilen 29-30 Ekim 1915 tarihli iki raporda, 14 iskorbütlü hastanın girişinin yapıp tedavisine başlanıldığına dair bir bilgi yer almaktadır².

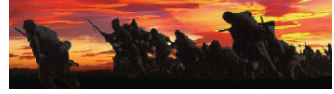
Tifüs

Askerlerin siperlerde yıkanamaması ve elbiselerini değiştirme imkânı bulamaması nedeniyle bitlenme çok sık görülüyordu. Bitin neden olduğu tifüsün ortaya çıkmaması için 5'inci Ordu Menzil Sıhhiye Teşkilatı büyük gayretler göstermiş, birliklerin etüvlerde askerlerin giysilerini temizlemesini sağlamıştı. Cepheye en yakın tren istasyonu olan Uzunköprü ile Gelibolu arasındaki menzil yolu kavşak noktasında bulunan Keşan'da üç seyyar etüv ile bir adet menzil temizleme istasyonu açılmıştı. Etüvlerin olmadığı birliklerde sahra ekmek fırınlarından ve hatta yerel ekmek fırınlarından yararlanılmıştı. Tüm Çanakkale Savaşları süresince kayıtlara geçen sadece bir tifüs vakası olmuştu^{2,3}.

Uzunköprü'deki 1 no'lu Menzil Hastanesi bahçesindeki seyyar etüv

1. Çanakkale Savaşı'nda Sağlık Cephesi, Onur Ural, Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti, Enfeksiyon Dergisi, Cilt:21, 2007, S:015-020
2. Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10-11, Aralık 2011 S:32
3. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980, S:546

Dizanteri

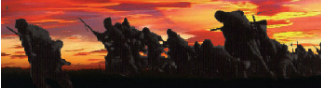
Sağlıksız beslenme, sinekler, çürüyen cesetler ve tuvaletler dizanteri hastalığının ortaya çıkması ve yayılması için oldukça verimli bir ortam oluşturmaktaydı. Hazirandan itibaren yarımada da görülmeye başlayan dizanteri hastalığı Türk tarafından daha çok itilaf devletlerinin sorunuuydu¹. 26 Ağustos 1915 tarihinde 5'inci Ordu Kurmay Başkanı tarafından telgrafla Sahra Sıhhiye Genel Müfettişliği'ne Kuzey ve Güney Grupları'nda çok miktarda dizanterili ve ishalleri hastaların bulunduğu bildirilmişti. Bunun üzerine hastalıktan korunmak için birliklere aşı ve dizanteri serumu gönderilerek aşılama çalışmaları yapıldı².

Dizanteri ve diğer salgın hastalıkların önüne geçmek için sahra helâlarının kireçlenmesi, içme sularının temiz kaynaklardan alınması gibi tedbirlere de başvuruldu¹. Ayrıca Profesör Tabip Albay Mayer tarafından dizanteriye yakalanmış vakalara tedavi amacıyla killi toprak tedavisi uygulandı³. Sahra Sıhhiye Müfettişliği'ne 5'inci Ordu Sıhhiye Reisi imzasıyla gönderilen 29/30 Ekim 1915 tarihli iki rapordan birinde 546 dizanteri vakasından 22'sinin, diğerinde ise hastanelere yatırılan 150 dizanterili hastadan 37'sinin vefat ettiği bildirilmektedir⁴.

Dizanteri İtilaf Devletleri'nin askerlerini çok daha fazla etkilemişti. Bu hastalık, 1915 yılının temmuz ayı ortasında İngiliz birliklerinde endemik hale gelmişti. Hasta sayıları temmuz ve ağustos aylarında gittikçe artmış ve Anzak birliklerinde dizanteri nedeniyle kayıplar cephedeki kayıpları geçmişti. Kayıtlara göre temmuz ortasına kadar tüm askerlerin yüzde 80'i salgın hastalıklardan etkilenmişti. Bu oran Ağustos 1915'te düşmeye başlamış ve bu ayda 43.553 askerden 12.918'inin dizanteriye yakalandığı belirlenmişti^{5,6}. Hastaların bir kısmı Limni'deki hastaneye götürülmüş ancak buradaki koşullar da çok iyi durumda değildi⁷.

1. Çanakkale Savaşları Tarihi cilt 4 Editör: Mustafa Demir Değişim yayınları İstanbul 2008, S:2351
2. Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10-11, Aralık 2011 S:29,32
3. Çanakkale Acı İlaç, Şadan Maraş Öymen, Deva Holding A.Ş. İstanbul 2005, S:67
4. ATASE, Kls.2474, Dos. 359,Fih.1,2.
5. Gelibolu Hatıraları 1915, Ian Hamilton, Çeviren: Mehmet Ali Yalman, Nurer Uğurlu, Örgün yayımevi, İstanbul 2006, S:276,277
6. Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918 Prof. Dr. Hikmet Özdemir Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2005,S.212-213
7. Gelibolu, Alan Moorehead, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2007 S:201,S:210

“Sonunda dizanteriden öylesine bitkin düşersin ki, kolunu kaldıracak gücün kalmaz, bir kedi yavrusu kadar güçsüzsün. Doktor bana gecede kaç kere tuvalete gittiğimi sorunca, On altı kere demiştim. Koşa koşa tuvalete giderdin ama bir şey de yapamazdın”. Hastalık bir kere başladı mı, askerin fiziki durumunda hızlı bir bozulma görülürdü. “çoğunlukla açık araziye koşar, tuvalete bile gitmezdin. Başka türlü yapmak elinde değildi. Her yerde pantolonunu indirmek zorundaydın. Genelde kendini çok kötü hissederdin, büyük kilo kaybına uğrardın”. “Hiçbir şey yapamazsın. Hele o en kötü durumunda. Bir şey yapmak istemezsin “umurunda bile değil, artık öleyim daha iyi.” Dersin.”Kurbanlar giderek bedenlerine olan tüm hâkimiyetlerini kaybederlerdi. “Tualete koşup durmak zorundaydın, pantolonun sıırıslıktı. Pantolonunun paçalarından kanlar damlardı.

Gelibolu Yenilginin Destanı, Nigel Steel, Peter Hart, Çev.: Mehmet Harmancı, Epsilon yayınları, İstanbul 2005, S:230

Gelibolu Yarımadası'na çıkan en güçlü birlik olan 29'uncu Tümen'in komutanı General Hunter Weston dizanteriye yakalanarak Temmuz 1915'te İngiltere'ye dön-mek zorunda kalmıştı¹.

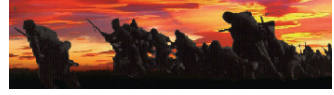
Kolera

Birinci Dünya Savaşı'nın olduğu dönemde gerek cephedeki koşulların olumsuzluğu ve gerekse demografik hareketlilik nedeniyle kolera salgını hızla yayılmıştı. Sadece Çanakkale Cephesi'nde değil bütün coğrafyalarda hızlı bir şekilde yayılan kolera Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkisi altına almıştı².

Çanakkale Savaşları öncesinde 1912-13 yıllarında yaşanan Balkan Savaşları'nda da ciddi kolera salgını yaşanmış ve yaklaşık 13.000-30.000 kişi bu salgından etkilemişti. Bu salgın Balkan Savaşı'nın kaderi üzerinde etkili olmuştu. Kolera salgınından etkilenen Bulgar Ordusu Çatalca önlerinde kalmış İstanbul'a doğru ilerleyememişti².

1. Gelibolu, Alan Moorehead, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2007 S:201,S:210

2. “Cholera and The Dardanelles”, British Medical Journal, 22th May 1915, pp. 898-899. Çeviren Mustafa Kırışman, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi X123, 2011/Güz, S:151-155

Bu dönemde hastalığın etkeni olan vibrio basili biliniyordu. Ancak hastalığın nasıl ortaya çıktığı konusu açık değildi. Sineklerin hastalıkta rol oynamadığı ve sağlıklı taşıyıcıların olduğu biliniyordu.

Çanakkale bölgesinde savaş öncesinde de görülen koleraya karşı aşılama çalışması yapılarak önlem alınmaya çalışılmıştı. Balkan savaşlarında olduğu gibi ciddi bir kolera salgını görülmemişti². Ian Hamilton günlüğünün 5 Ekim 1915 tarihli bölümünde “Son altı hafta içinde kolera, dizanteri ve diğer hastalıklardan kırılan askerlerle, Türkleri iki kere yenerdik.” ifadesi kullanmıştı².

Tifo

Savaşa katılan askerlerin cephede ve cepheye gitmeden önce aşılana çalışılması sonucu tüm savaş boyunca 149 tifo vakası görülmüş bunların 36’sı vefat etmişti³.

Diş Çürükleri

Çanakkale şartlarında yeterli hekimin bulunmaması nedeniyle sorunlar yaşanırken diş hekimi bulmak ciddi bir sorun oluşturmaktaydı.

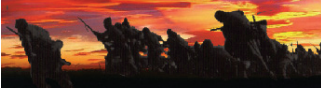
Hijyen koşullarının kötü olduğu ortamda ortaya çıkan diş çürükleri nedeniyle oluşan diş ağrıları çok hafif bir rahatsızlık sayılırdı, ancak tedavi gerektiren durumlarda ise hastalara çok ilkel tedaviler uygulanıyor veya geriye tahliye ediliyordu⁴.

Sağırılık

Taarruz öncesi cepheyi yumuşatmak için yapılan şiddetli top atışları askerlerin genellikle sağır olmasına neden olmaktadır⁵.

1. Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi V’nci cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1’nci Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915) Ankara Genelkurmay Basımevi 1993, S:272
2. Gelibolu Hatıraları 1915, Ian Hamilton, Çeviren: Mehmet Ali Yalman, Nurer Uğurlu, Örgün yayınevi, İstanbul 2006, S:303
3. Çanakkale Savaşları Tarihi cilt 4 Editör: Mustafa Demir Değişim yayınları İstanbul 2008, S:2352
4. Türk-İsrail Müsterek Askeri Tarih Konferansı II, Bildiriler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2006, S:235
5. Anılarla Çanakkale Cephesi ve Neticesi, Turhan Seçer, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2008, S:89

Uykusuzluk

Savaşın ilk günlerinde uykusuzluk problemi en üst seviyede yaşanmıştı. Ön mevzilerde ateş edilmesi ve patlama sesi nedeniyle uyumak mümkün olmamıştı¹. Uykusuzluk askerlerde bitkinliğe yorgunluğa sebep olmasına karşın hayatta kalabilmeleri için zorunluluk haline gelmiş ve subaylar askerlerin uyumaması için kontroller yapmıştı. Hasta, yorgun ve uykusuz olan askerler siperlerin dibine düşmekteydi^{2,3,4,5}.

6 Ağustos 1915'ten beri devam eden muharebeler, beni üç gün üç gece uykusuzluğa ve sürekli çalışmaya mecbur etmişti. Adeta hasta bir haldeydim.

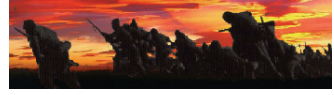
Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe, Mustafa Kemal, (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2011, S:21

Psikolojik Sorunlar ve İntihar

Saldırılarda hedeflenen başarıya ulaşılmadığında askerlerin moral ve motivasyonları azalmakta, umutların yerini gergin ve öfkeli bir hava almaktaydı. Tehlike altında umudu olmadan yaşamak dayanılmazdı. Umutların azaldığı dönemlerde hastalanan askerlerin sayısı artmış ve askerlerin bir kısmı da hafif yaralanmalarını sağlayacak davranışlar gösterip cephe gerisine gitmeye çalışmışlardı⁶.

Ağır bombardıman ve muharebelerin ilk anları yaşanan şok, askerlerde psikolojik bozukluklara neden olmakta ve yaz aylarında yarımadaadaki koşulların kötüleşmesiyle birlikte gerilime dayanamayan İtilaf Devletleri'nin askerlerinde intihar vakaları çok artmıştı⁷.

1. Anılarla Çanakkale Cephesi ve Neticesi, Turhan Seçer, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2008, S:89
2. Gelibolu Yenilginin Destanı, Nigel Steel, Peter Hart, Çev.: Mehmet Harmancı, Epsilon yayınları, İstanbul 2005, S:231, 234
3. On Yıllık Savaş, İzzettin Çalışlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, S:111
4. Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe, Mustafa Kemal, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2011, S:21
5. Çanakkale, Irak ve İran Cephelerinden Harp Günlükleri, Abidin Ege, Yayına Haz; Celali Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011. S:121
6. Gelibolu, Alan Moorehead, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2007 S:209
7. Çanakkale Savaşları Tarihi cilt 1,4 Editör: Mustafa Demir Değişim yayınları İstanbul

CEPHEDEN GERİYE YARALI VE HASTA TAHLİYESİ

Muharebe sahasında; hasta ve yaralılara mümkün olan en ileri hattan itibaren ilk yardım/acil müdahale konusunda uzmanlaşmış ve yeterli donanıma sahip personel/ekip tarafından müdahale edilip, tedavi edilebileceği kademeye tahliyesi ile tedavisi tamamlananların en kısa sürede göreve döndürülmesi, askeri sağlık hizmetlerinin temelini oluşturur¹.

Tıbbi tahliye; hasta ya da yaralının, sağlık sorununun meydana gelmesinden sonraki en kısa zamanda, acil müdahale başlatılarak, hastanın klinik durumuna ve mevcut imkân ve kabiliyetlere göre en uygun araç ile en uygun sağlık teşkiline nakledilmesini ve nakli sırasında tedavisinin sürdürülmesini gerektirmektedir¹. Kısaca sıhhi hizmet bakımından tahliye; hasta ve yaralıların ilerde bulunan bir sıhhiye tesisinden daha geride bulunan bir diğer sıhhiye tesisine nakledilmeleridir. Bu durum savaş ortamında her zaman mümkün olamamaktadır. Harekât alanında hasta ve yaralı askerlerin tahliyesi, düşman faaliyetleri, muharebe zaruretleri, insan gücü ile yapılan tahliye zorlukları ve tahliye sırasında yapılan tedaviler nedeniyle her zaman aksayabilmektedir².

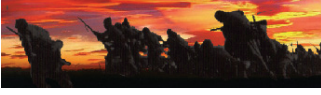
Hasta ve yaralıların toplanma, nakil ve hastaneye kaldırılmaları ile sorumlu olan cephe hattından yurt içine kadar uzanan sıralı sıhhiye tesisleri topluluğuna tahliye zinciri denir².

Çok sayıda hasta ve yaralının olduğu durumlarda, öncelikli tedavi ve nakil edilmesi gerekenlerin tespiti amacıyla olay yerinde veya sağlık tesisinde hasta ve yaralılar sınıflandırılıp kodlaması (Triyaj) esastır¹.

Yaralıları nakledecek olan vasıtaların seçilmesinde, askeri durum, arazinin vaziyeti, yol şebekesi ve ulaşım imkânları değerlendirilerek karar verilir. Tahliyede yaralılar en emniyetli, en rahat ve en yeterli vasıtalarla nakledilmelidir. Çanakkale Muharebeleri'nin uzaması ve yaralıların çok olması, buna karşın cephede alınan sağlık hizmetleri tedbirlerinin kısıtlı olması nedeniyle hasta ve yaralıların daha ilk günlerden itibaren tahliye edilmesi söz konusu olmuştur³.

1. Tugay ve Daha Küçük Birliklerde Sağlık Desteği, KKT8-1, K.K. Basımevi 2008, S:3-1,3-4
2. Harekât Bölgesinde Sıhhiye Hizmeti, Dr. Yzb. Gazanfer Bingöl, Genelkurmay Basımevi, 1952, S:28,30
3. Çanakkale, Bir Millet Varoluş Destanı, Dr. Lokman Erdemir, Bilnet Matbaacılık Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş. İstanbul 2011 S:199

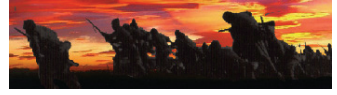

Sihhiye bölüklerinin teskereci askerleri, mevzilerdeki yaralı yuvası (sargı yeri) ile araba durak yeri ve hafif yaralı toplanma yeri arasında hasta ve yaralıların tahliyesini sağlamaktaydı. Hasta ve yaralıların buradan tahliyesi iptidai yolla sürdürülmekteydi. 5'inci Ordu sihhiye kuruluşlarında hasta nakliye otosu bulunmamaktaydı. Bu nedenle hasta ve yaralıların muharebe sahası gerisindeki sihhiye kuruluşlarına veya hastanelere nakilleri için hasta nakliye arabalarından veya erzak, cephane getiren nakliye kollarından faydalanılmaktaydı. Muharebe sahası gerisindeki nakliyata, yerli halk da arabalarıyla destek veriyordu^{1,2}.

Yaralı ve hasta araba nakil kolları her 20 kilometrede bir kurulmuş olan 50 yataklı sihhiye istasyonları arasında çalışmaktaydı. Her istasyonda yaralı veya hastayı getiren nakliye kolları yaralı veya hastaları diğer nakliye koluna teslim ediyorlardı³.

1. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980, S:550
2. Anılarla Çanakkale Cephesi ve Neticesi, Turhan Seçer, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2008, S:69
3. Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10-11, Aralık 2011 S:30

Düşmanın boğazı geçip denizden hasta nakline izin vermemesi durumu ortaya çıkınca, Ordu ve Menzil Baştabipleri ile Prof. Mayer hasta ve yaralı tahliyesi için yeni çözümler aramışlardı. Anadolu yakasındaki Çanakkale, Burgaz, Lapseki, Çardak gibi yerleşim yerlerinden Anadolu'nun iç kısımlarına araba ile yaralı nakline uygun yollar bulunmamaktaydı. Bu nedenle kakuleli mekkari* ve yeteri kadar deve ve şutuf** gönderilmesi Sahra Sıhhiye Genel Müfettişliğinden istendi^{1,2}. Biga'da bulunan hasta nakliye müfrezesi ve 600 mevcutlu sıhhiye taburunun da bu amaçla kullanılması planlandı¹.

Develerin üzerinde yaralı taşımaya yarayan şutufklar

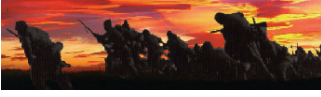
Çanakkale Muharebeleri'nin ilk zamanlarında Ağadere ve Akbaş istikametindeki 9. ve 19. Tümenlerin seyyar hastanelerine buradan da Çanakkale Merkez Hastanesi'ne nakledilmesi şeklinde yürütülmeye çalışılmıştı³.

1. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I, Dr. General Kemal Özbay, İstanbul 1976, 230-231
2. Çanakkale Muharebelerinde Hastaneler, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10-11, Aralık 2011 S:25-49
3. Çanakkale, Bir Millettin Varoluş Destanı, Dr. Lokman Erdemir, Bilnet Matbaacılık Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş. İstanbul 2011 S:199

*Kakule: Katır veya at sırtında bir kişiyi yatar konumda taşımaya yarayan araç

**Şutuf: Yatar pozisyonda iki kişiyi, oturur pozisyon dört kişiyi deve ile taşıyabilen araçlardır.

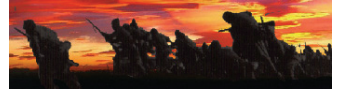
CEPHEDEDEN GERİYE YARALI VE HASTA TAHLİYESİ

Çanakkale Anadolu Hamidiye'si Sıhhiye Nakliye Kolu

Birinci Dünya Savaşında kullanılan hasta ve yaralı arabası

Muharebelerde yaralıların çok olması, koşulların zorluğundan dolayı askerlerin hastalanması ve alınan sağlık hizmetleri tedbirlerinin yeterli olmaması nedeniyle menzil ve yakın illerdeki hastaneler hemen dolmuştu. Bu nedenle yaralılar ve hastalar daha ilk günlerden itibaren çevre illere ve İstanbul'a sevk edilmeye başlandı.

Nakli yapılan yaralı miktarı 7 Mayıs 1915'te 12.000'e ulaştı (Bu Akbaş iskelesinde tutulan kayıtların dışındaki diğer yerlerden nakli yapılan yaralıları da kapsamaktadır). Bu rakam ilk günlerdeki muharebelerin ne kadar şiddetli geçtiğini göstermesi açısından önemlidir. Temmuz ve ağustos aylarındaki muharebelerde İstanbul'daki hastanelerin dolması üzerine Sahra Sıhhiye Umumi Müfettişi İstanbul'a yeni hasta gönderilmemesi emrini vermişti. Bunun üzerine Anadolu tarafındaki yaralı ve hastalar Balıkesir, Manisa, İzmir gibi Ege Bölgesi'ndeki illere sevk edilmişti¹.

Büyük taarruzlardan sonra yaralı naklinin oldukça fazla olduğu, 5'inci Ordu Akbaş iskelesinin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu kayıtlara göre ilk yaralılar çıkarmadan 5 gün sonra gelmeye başlamıştı². Çanakkale Muharebeleri'nin en fazla kayıp ve yaralılarının olduğu taarruzlarından biri olan 19 Mayıs taarruzunda, 3.960 şehit verilmiş ve 7.000 kadar da yaralı vardı. Bu yaralıların yarısına yakınının o gün Akbaş iskelesine getirildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır (Akbaş İskelesi yaralı tahliye tablo-su)¹.

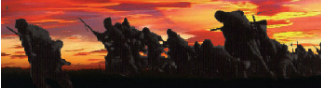
Gelibolu'daki geriye nakil esnasında oluşturulan sıhhi yardım heyetlerinin en önemli işi, yaralıların kontrol edilerek ihtiyaç duyulanların tedavilerinin yapılması ve nakli mahzurlu olan yaralıların Gelibolu Hastanesi'ne sevkinin yapılmasıydı⁴.

Yaralıların cephe gerisine nakli İngiliz gemilerinin ve uçaklarının bombalama tehdidinden dolayı genellikle gece yapılmaktaydı⁵.

İstanbul'a gönderilen yaralılar Haydarpaşa ve Sirkeci iskelesinde gemilerden indirilerek hastanelere naklediliyordu¹.

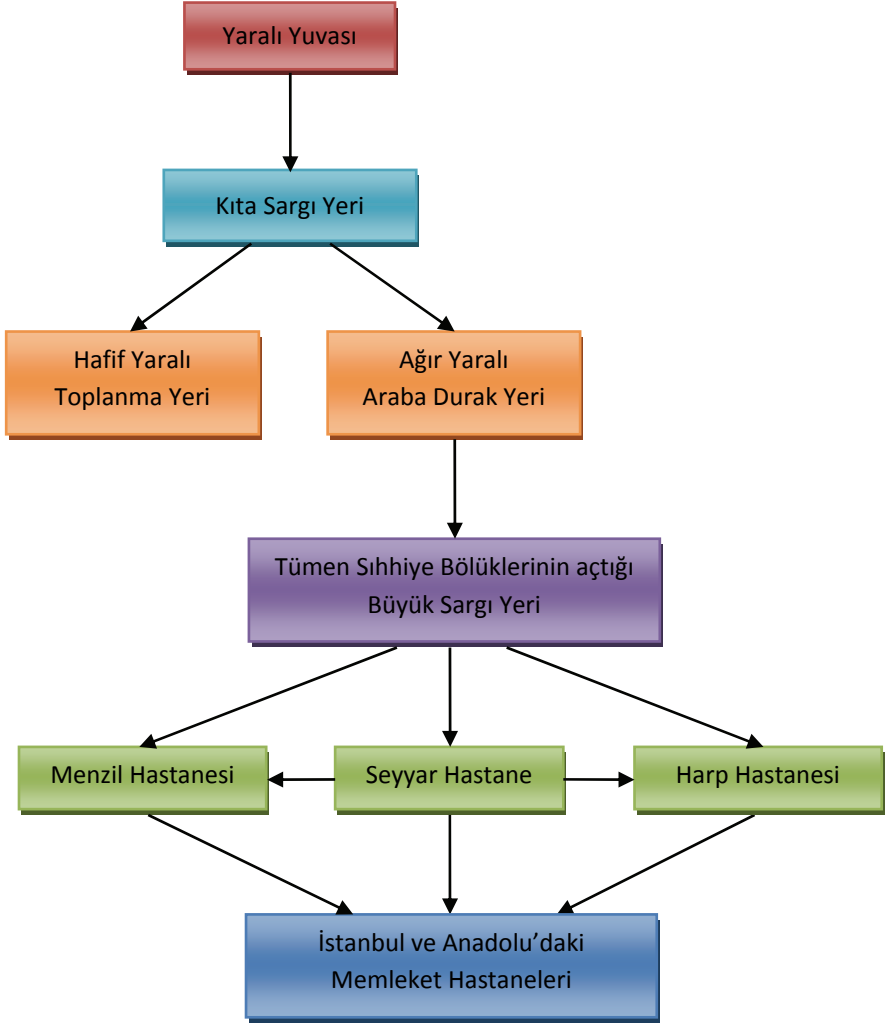
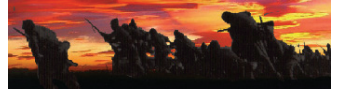
1. Çanakkale, Bir Millet Varoluş Destanı, Dr. Lokman Erdemir, Bilnet Matbaacılık Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş. İstanbul 2011 S:199
2. ATASE, Kıs. 2426, Dos. 65, Fih. 1-3.
3. Umumi harpte Çanakkale müdafaası esnasında Türk Ordusu sıhhi hizmetleri, Niyazi İsmet Gözcü, Askeri Sıhhiye Mecmuası, As. Tbb. Matbaası. İstanbul 1938, S:82
4. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I, II, III, Dr. General Kemal Özbay, İstanbul 1976, S:231
5. Çanakkale, Bir Millet Varoluş Destanı, S:195

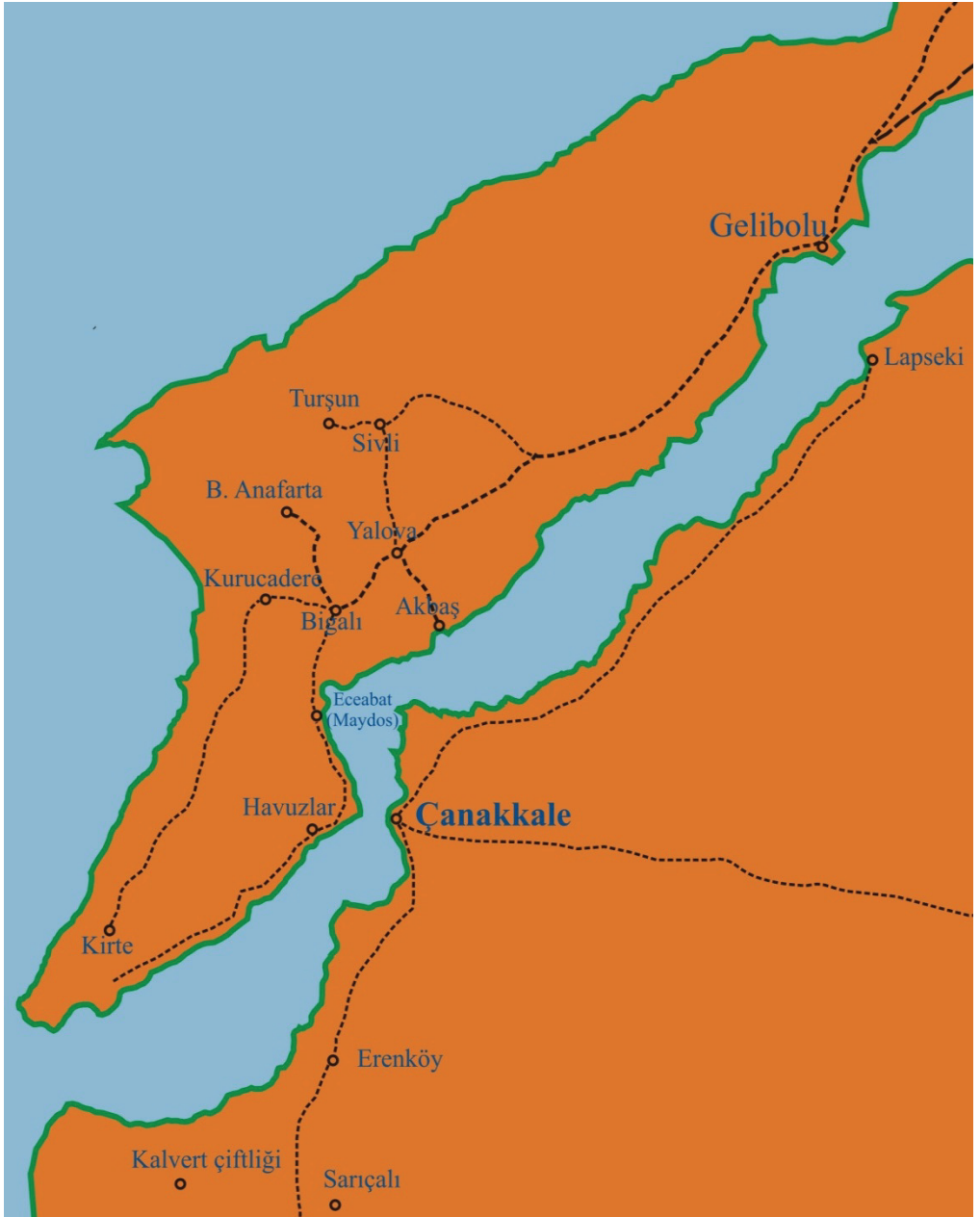
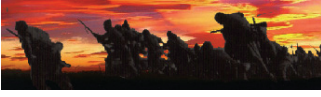
CEPHEDEDEN GERİYE YARALI VE HASTA TAHLİYESİ

Nisan 2015		Mayıs 1915		Haziran 1915		Temmuz 1915	
			Ümare ve Zabitan Zabitan vekili, Efrat		Ümare ve Zabitan Zabitan vekili, Efrat		Ümare ve Zabitan Zabitan vekili, Efrat
		1	352	1	563	1	432
		2	1211	2		2	
		3	1723	3		3	14
		4		4	173	4	41
		5	160	5		5	
		6	187	6	253	6	
		7	35	7	53	7	2
		8	55	8	123	8	
		9		9	1	9	323
		10	144	10	188	10	9
		11	162	11		11	82
		12	181	12	112		
		13	152	13	62		
		14		14			
		15	41	15	112		
		16	88	16			
		17	89	17	122		
		18	110	18	18		
		19	2934	19			
		20		20	100		
		21	560	21			
		22	673	22	102		
		23	90	23			
		24	108	24			
25	Çıkarma	25		25			
26		26	206	26	29		
27		27	85	27	43		
28		28		28			
29		29	171	29	85		
30	283	30		30			
		31	179				
TOPLAM:	283		9696		2139		904

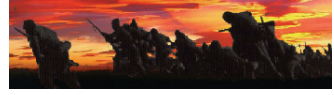
Akbaş İskelesinden yaralı naklini gösteren tablo ATASE, Kls. 2426, Dos. 65, Fih. 1-3 belgesinden özetlenmiştir.

Yaralı tahliyesi akış şeması

Çanakkale Savaşlarında yaralıların ve hastaların tahliye edildiği yollar (Aynı zamanda bu yollar Menzil hatlarıdır).

DENİZDEN TAHLİYE

Çanakkale savaşları sırasında Gelibolu yarımadasında bulunan kuvvetlerimizin her bakımdan lojistik desteğinin sağlanabilmesi için 3 yol mevcuttu^{1,2}. Bunlar;

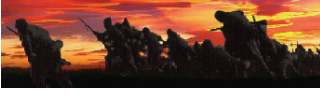
1. İstanbul-Çanakkale deniz yolu,
2. Uzunköprüye kadar olan tren yolu*
3. Kara yolu**

Kara muharebelerinin şiddetlendiği ve salgın hastalıkların arttığı dönemlerde; harekât alanındaki mevcut hastanelerin malzeme ve teknik imkânlarının sınırlı olması, kapasitelerinin yeterli olmaması ayrıca hastanelerin ateş altında kalması nedeniyle hasta ve yaralıların, hastane gemileri veya asker / mühimmat taşıyan gemilerle cephe gerisine özellikle İstanbul'a tahliyesi söz konusu olmuştu^{3,4}. Gelibolu yarımadasındaki yaralı ve hastaların tahliyesini sağlamak için en uygun ve verimli yol deniz yoluydu. Bu amaçla Çanakkale'de gemilerin kullandığı başlıca limanlar olan Maydos ve Akbaş İskeleleri Yaralı Aktarma Merkezi gibi çalışıyordu.

İlk tedavileri yapılan ve fakat hareket alanı dışındaki memleket hastanelerine sevki gerekenlerin bir kısmı, deniz yoluyla İstanbul'a gönderilmek üzere Maydos veya Akbaş iskelelerine ulaştırılmakta ve buradan, hastane gemisi haline getirilmiş veya hasta nakline tahsis edilmiş Şirket-i Hayriye vapurlarına ya da yüklerini boşaltarak dönmekte olan vapur, taka, mavna veya yelkenlilere bindirilmekteydi⁵.

1. Çanakkale Muharebeleri 75'inci Yıl Armağanı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Gnkur Basımevi 1990 S;113
 2. Birinci Dünya Harb'inde Türk Harbi VIII'nci cilt Deniz Harekatı Ankara Gnkur Basımevi 1976 S;270,271
 3. Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal yönleri, Lokman ERDEMİR, Gökkuşbu yayınları, İstanbul 2009, S;317
 4. Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri, Lokman Erdemir, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012/1, Sayı:15
 5. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekatı Ankara Gnkur Basımevi 1980 S;547
- * Trakya'da en yakın demiryolu istasyonu olan Uzunköprü'den hareket alanına ulaşmak yedi yürüyüş günü kadar sürmektedir.
- ** Karayolunda kullanmak için çok az nakliye vasıtası vardı. O zamanlar Türkiye'de orduların kamyonları yoktu. Hayvanların çektiği arabalar ve kağnılar kullanılmaktaydı.

Yaralı Aktarma Merkezi olarak kullanılan Ağadere ve Akbaş iskelelerinden yaralıları alan gemiler genellikle Anadolu yakasındaki Lâpseki'ye, oradan da Gelibolu'ya hareket ederek yolları üzerindeki menzil hastanelerinin olduğu iskelelere de uğrayarak İstanbul'a hareket etmekteydi¹. Gemilerle yüzlerce yaralı taşınmaktaydı. Örneğin 21-22 Kasım 1915 gecesinde Akbaş'tan 300'ü ağır olmak üzere toplam 741 yaralı taşıyan Gülnihal vapuru İstanbul'a hareket etmişti².

Hastane gemileri

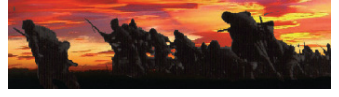
Hastane gemisi olarak 60, 61, 62, 63, 66, 67, 70 Numaralı Şirketi Hayriye Vapurları belirlenmişti. Bu gemiler Hilal-i Ahmer namına kiralanmış ve üzerlerinde Hilal-i Ahmer işaretleri bulunmaktaydı. Ancak gemilerin masraflarını askeriye karşılamaktaydı.

Deniz yollarının Edremit, Gülnihal, Gülcemal ve Akdeniz isimli yolcu gemileri ve Bahriye Nezaretinin Reşit Paşa kuru yük gemisi de hasta ve yaralı nakli için kullanılıyordu. Bu gemilere ilave olarak 6 Temmuz 1915 günü, kadro yatak sayısı 200 olan ancak yatak mevcudu 1600'a çıkarılan 4 adet gemi hasta nakliye gemisi olarak hizmet vermeye başladı³.

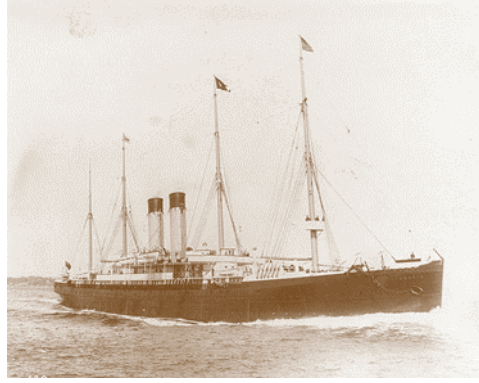
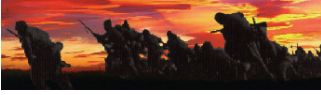
İngiliz ve Fransız uçakları ve denizaltılarının yaralıları taşıyan gemilere taaruz etmesi nedeniyle yaralıların deniz yoluyla naklinde zorluklar yaşanmaya başlanmıştır^{3,4}.

Temmuz ayı içerisinde cepheden güney ve kuzey grubu hastanelerine, hasta ve yaralıların kapasitenin üzerinde gelmesi üzerine başka hasta ve yaralı gönderilmemesi, hastanelerdeki mevcutlarında öncelikle tahliye edilmesi emri iletilmişti. Yaralılardan nakliyat sırasında şehit olanlar ise ilk iskelede bırakılarak yola devam ediliyordu.

1. Çanakkale, Bir Millet'in Varoluş Destanı, Dr. Lokman Erdemir, Bilnet Matbaacılık Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş. İstanbul 2011
2. ATASE,Kls.1343, Dos., 45, Fih., 23.
3. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekatı Ankara Gnkur Basımevi 1980 S;547,549,550
4. Liman Von Sanders, Türkiye'de beş yıl, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010 S;104
5. ATASE,Kls.3586, Dos., 22, Fih., 01

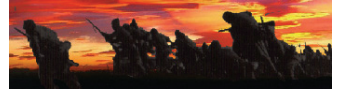
Yaralılar İstanbul'da vapurdan indirilirken

Yaralı ve hasta taşıyan Gülcemal Vapuru

*Çanakkale muharebeleri sırasında
Akbaş limanı*

HASTANELER

Yeniçeri ocağında ordu hastanesi (askeri hastane) kavramı yoktu. Hastalar kendi hekim ve cerrahları tarafından kışlada yatırılarak tedavi edilmekteydi. 19^üuncu yüzyılın başında yapılan askeri ve idari reformların arkasından askeri hastaneler açılmaya başlanmıştı^{1*}. Askeri hastaneler çoğunlukla büyük ihtiyaçlar karşısında hazır elde bulunan binalar onarılarak veya gerekli tadilatlar yapılmak suretiyle kışla, medrese, cami, kilise ve hanlardan yararlanılarak kuruluyordu. Daha sonraları hastane mimarisine uygun hastane binaları yapılmaya çalışılsa da savaşın doğurduğu zorluklar ve bütçe imkânsızlıkları nedeniyle bunlar sınırlı kalmıştır. Savaş koşullarında stratejik durum gereği açılması zorunlu kalındığı hallerde hastaneler imkânsızlıklar içerisinde temin edilen bir miktar yün, pamuk, kıtık, hatta ot ve samanlarla yatak ve yastıklar yapılarak, ilkel hasır ve kilimlerle donatılarak kurulmaya çalışılmıştı¹.

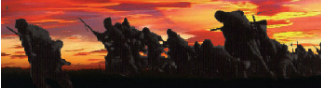
*1847 de kurulan Gümüşsuyu Asker Hastanesi
Çanakkale Savaşları sırasında da önemli hizmetler vermiştir.*

1. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt III 1. Kitap Dr. General Kemal Özbay, İstanbul 1976, S:2,3,6,7

* 1798'de Levend Çiftliği ve Üsküdar kışlalarındaki Bostancı ve Tüfekçi erler için açılan Levend ve Toptaşı Hastanelerinden sonra arşivlere göre şu hastaneler açılmıştır:

1804 Tersane, 1808 Cebehane-Mühimmat-ı Harbiye, 1828 Tophane, 1832 Üçüncü Alay, 1834 Mabeyn, Hassa Askeri, Bab-ı Seraskeri, 1835 Humbarhane, 1836 Maltepe ve Topkapı, 1837 Sakızağacı (Bahriye), 1838 Liman-ı Kebir Anadolu kavağı, Toptaşı kışlası yanında Çinili ve Sarıyer, 1840 Ahırkapı, İstinye, Rami kışlası, 1842 Tarabya, 1845 Haydarpaşa, 1847 Gümüşsuyu, 1848 Gülhane-Demirkapı, Kuleli, Beylerbeyi, İplikhane, Zeytinburnu ve daha sonra Hereke ve Yıldız Hastaneleri.

Çanakkale Savaşları başlamadan önce bölgede; harekât alanına gelen birliklere ait seyyar hastaneler, savaş sırasında bölgede yeni kurulan sabit hastaneler ve yurtiçi (Vatan) hastaneleri olmak üzere yaklaşık 50'nin üzerinde hastane bulunmaktaydı. Bu hastaneler askeri hastaneler, Hilal-i Ahmer hastaneleri ve azınlıklara veya yabancılara ait hastanelerden oluşmaktaydı.

Çanakkale savaşlarında faaliyet gösteren hastane çeşitleri;

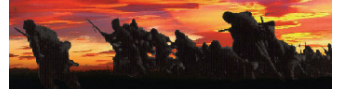
1. Seyyar Hastane
2. Ağır Mecruhin (Yaralı) Hastanesi
3. Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi
4. Menzil Hastanesi (Genel, Mevki, Sahra hastanesi)
5. Harp Hastanesi
6. Nekahat Hastanesi (Merkezleri)
7. Yurtiçi (Vatan) (Hilal-i Ahmer (Kızılay)/Diğer) Hastaneleri.

Seyyar Hastaneler

Muharebe sahasındaki başarıyı etkileyen lojistik desteğin bir parçası olan sağlık hizmetlerine genel olarak Türk Askeri Tarihi'nde önem verildiği bilinmektedir. Türk tarihinde kayıtlara geçen ilk seyyar hastanenin Büyük Selçuklu Sultanı Melikşahın ordusunda hasta ve yaralıları tedavi etmek maksadıyla oluşturulan hastane olduğu bilinmektedir. Bu hastane arkadan belirli bir mesafeden orduyu takip edip ve ordunun gittiği her yere giderek savaş alanında hizmet vermişti¹.

Seyyar hastaneler Birinci Dünya Harbinde ve Çanakkale cephesinde önemli görevler yerine getirmişti. Bu hastanelerin temel fonksiyonu; sargı yerleri ve savaş alanından yürüyemeyecek veya geriye sevkine imkân bulunamayan vakaların taşınabilir duruma getirilmeleri, bakımlarının sağlanması, menzil ve sabit hastanelerin yüklerinin azaltılması olmuştu. Seyyar hastaneler, Tümen Başhekimlikleri emrinde ve kapasiteleri 200 yaralı kabul edebilecek miktardaydı. Uygun bina olmadığı durumda, çadırlarda faaliyet gösterirdi. Hastalarını genellikle menzil hastanelerine tahliye etmekteydiler². Çanakkale Muharebeleri süresince 30'a yakın seyyar hastanenin görev yaptığı bilinmektedir.

1. Osmanlı Devleti'nde Askeri Sağlık Hizmetleri, Adnan Ataç, Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu, Yayına Hazırlayanlar: Bilal Ak, Adnan Ataç, Ajans - Türk Matbaacılık, Ankara 2000, S:249
2. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt III Dr. General Kemal Özbay, İstanbul 1976, S:232,233

*Osmanlı Ordusunda bir Seyyar Hastane**

*Çadırlarda Seyyar Hastane***

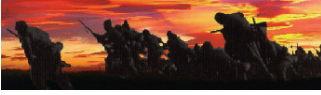
Çanakkale kara muharebeleri sırasında seyyar hastaneler, Ağadere, Havuzlar bölgesi ve Bigalı olmak üzere 3 bölgede yoğunlaşmıştı. 3'üncü Kolordu'nun 1'inci Seyyar Hastanesi ve 4'üncü ve 9'uncu Tümen Seyyar Hastanesi Ağa Dere bölgesinde, 10'uncu ve 6'ncı Tümenlerin Seyyar Hastaneleri, 3'üncü Kolordu'nun 5'inci Seyyar Hastanesi, 2'nci Kolordu'nun 3'üncü Seyyar Hastanesi Havuzlar bölgesinde ve 19'uncu, 7'nci ve 5'inci Tümen Seyyar Hastanesi Bigalı deresi 6 kilometre kuzeyinde dere içinde faaliyet göstermekteydi¹.

1. Çanakkale Muharebelerinde Hastaneler, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10-11, Mart 2005 S:31

* Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt III Dr General Kemal Özbay, İstanbul 1976)

** Harp Mecmuası Sayı-7 s. 11

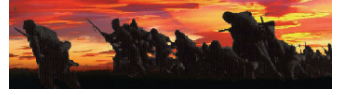

15'inci Tümenin seyyar hastanesi Soğanlı Dere güney sınırlarında, 12'nci Tümen Seyyar Hastanesi Çam Burnu güneyinde, 16'ncı Tümen Seyyar Hastanesi Kocadere bölgesi Kilye batısında, 3'üncü Tümen (15'inci Kolordu) Seyyar Hastanesi Sarıçalı'da faaliyet göstermekteydi.

Çanakkale Savaşlarında hizmet veren Seyyar Hastanelerin konuşlandığı yerler*

* Sıhhiye Bölükleri'nde olduğu gibi savaşın seyri sırasında Seyyar Hastanelerde zaman zaman yer değiştirmiştir. Haritada kaynaklarda ulaşılabilen hastanelerin uzun süre konuşlandığı ve hizmet verdiği yerler esas alınmıştır.

Ağır Mecruhin (Yaralı) Hastanesi

Aslında hastanelerin sınıflandırılmasında bu adla anılan bir hastane grubu bulunmamaktaydı. Bu hastaneler savaşta yaralıların sayısının çok fazla olması nedeniyle daha etkin fonksiyon görmesi amacıyla oluşturulmuştur. Örneğin görev paylaşımı yapılarak 7'nci Tümen seyyar hastanesi ağır yaralılara, 5'inci Tümen seyyar hastanesi hafif yaralı ve adi hastalara bakacak şekilde görevlendirme yapıldı¹. Daha sonra Çanakkale Savaşları harekât bölgesinin güney grubundaki kuvvetlerin artması nedeniyle Ağadere'deki 4 seyyar hastane birleştirilerek Ağır Mecruhin (Yaralı) hastanesi kuruldu. Kuzey grubunda da aynı şekilde bir Ağır Mecruhin hastanesi kurulmuştur¹.

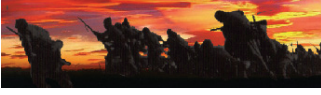
Ağadere Ağır Yaralı Hastanesi

Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi

Birinci dünya savaşının diğer cephelerindeki boyutlarda olmamakla birlikte Çanakkale harekât bölgesinde de salgın hastalıklar yaşanmış ve bu amaçla bulaşıcı hastalıklar hastaneleri kurulmuştu. Galata köyünde 200 yataklı salgın hastanesi², Çanakkale Merkez Hastanesi'nin bulaşıcı hastalıklar pavyonları bunlara örnek olarak verilebilir.

1. Umumi harpte Çanakkale müdafaası esnasında Türk Ordusu sıhhi hizmetleri, Niyazi İsmet Gözcü, Askeri Sıhhiye Mecmuası, As. Tbb. Matbaası. İstanbul 1938, S:80
2. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I Dr. General Kemal Özbay, İstanbul 1976, S:232,233

Çanakkale Merkez Hastanesine Bağlı, Bulaşıcı Hastalıklar Pavilyonları

Menzil Hastanesi

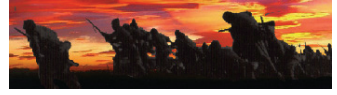
Menzil veya ulaştırma bölgesi olarak da adlandırılan, muharebe eden ordunun ikmal yollarının geçtiği ve ikmal depolarının bulunduğu yerlerde kurulan hastanelerdi. Menzil hastaneleri Mevki Hastanesi, Genel Hastane ve Sahra Hastanesi şeklinde kurulabiliyordu.

Genel hastaneler harekât bölgesi dâhilindeki her türlü hastanın tedavisini yapacak vasıta ve imkânlara sahip, sabit tesisleri olan hastanelerdi. Memleket içi hastaneleri de genel hastaneler sınıfındaydı.

Mevki hastaneleri sabit hastaneler olup buldukları bölgenin hastalarına bakmakla yükümlüydüler. Genellikle asker topluluklarının buldukları bölgelerde faaliyet gösteriyorlardı. Muharebe bölgesinden tahliye edilen hasta ve yaralılar için bir faaliyet yükümlülükleri bulunmamaktaydı.

Sahra hastaneleri mevki hastanelerinin tesislerinin mümkün olmadığı durumlarda kolay yer değiştirme imkânına sahip olan ve çadırlarda faaliyet gösteren hastanelerdi¹.

1. Harekât Bölgesinde Sıhhiye Hizmeti, Dr. Yzb. Gazanfer Bingöl, Genelkurmay Basımevi, 1952, S:16-20

Tekirdağ 1400 yataklı Mevki Hastanesi

Tekirdağ 1000 yataklı Mevki Hastanesi

Mürefte 280 yataklı Mevki Hastanesi

Galata 200 yataklı Mevki Hastanesi

Çanakkale 350 yataklı Mevki Hastanesi

Ezine 200 yataklı Mevki Hastanesi

Karabiga 150 yataklı Mevki Hastanesi

Erdek 500 yataklı Mevki Hastanesi

1 No.'lu Menzil Hastanesi Biga

2 No.'lu Menzil Hastanesi Biga

1 No.'lu Menzil Hastanesi Dimetoka

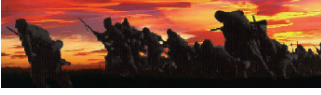
1 No.'lu Menzil Hastanesi Uzunköprü Çanakkale savaşlarında görev yapan Menzil ve mevki hastaneleridir¹.

5'inci Ordu Uzunköprü Mükerrer 1 Numaralı Menzil Hastanesi

1. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980, S:547

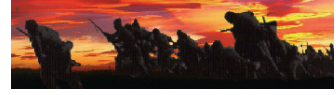

Sahra Hastanesi

Harp Hastaneleri

Yaralıları ve hastaları tedavi etmek amacıyla savaş öncesinde veya sırasında kolorduların sayısı ile orantılı açılan menzil müfettişliğine bağlı hastanelerdi. Zığındere Harp Hastanesi, Kilitbahir Harp Hastanesi, Şarköy'de 350 yataklı Harp Hastanesi, Demerek'te 200 yataklı Harp Hastanesi, Lapsekide Harp Hastaneleri (150 şer yataklı 3 tane), Çardak'ta 750 Yataklı Harp Hastanesi, Burhaniye Harp Hastanesi, Erdek Harp Hastanesi, Balıkesir Harp Hastahaneleri, Susurluk Harp Hastanesi, Keşan Harp Hastanesi, Kırkağaç Harp Hastanesi, Soma Harp Hastanesi, Akhisar Harp Hastanesi ve Menemen Harp Hastanesi, Çanakkale Muharebeleri'nde açılmış harp hastaneleri idi. Bunların dışında, Çanakkale Savaşları sırasında İstanbul'daki birçok hastane de yardımcı harp hastanesi gibi çalışıyordu^{1,2,3,4}.

1. Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10-11, Aralık 2011 S:26
2. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'inci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekati Ankara Gnkur Basımevi 1980 S:547,548
3. Çanakkale... Ah Çanakkale, Aydın Ayhan, Şehitkale Yayıncılık, İzmir 2004 S:105-110
4. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I,II, III, Dr. General Kemal Özbay, İstanbul 1976, S:335

Nekahet Hastaneleri (Merkezleri)

Ordu bölgesi dahilinde iyileştikleri halde henüz muayyen bir müddet için nekahet devresi geçirmeye ihtiyaçları olan hastaların bakım, tedavi ve istirahatlerini temin etmede faaliyet gösteren bugünkü ifadesiyle rehabilitasyon merkezi olarak da adlandırabileceğimiz sağlık kuruluşlarıydı¹.

Birliklerdeki zeminlik ve siperlerdeki olumsuz şartlarda barınmada yaşanan zorluklar, uykusuzluk ve aşırı yorgunluk çok sayıda kayıpların yaşanmasına neden olmaktaydı. Bu durum askerlerin psikolojisi üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktaydı. Bunun için hasta ve yaralı askerlerin tedavileri bittikten sonra, bünyeleri güçlenmeden tekrar bu olumsuz şartlara gönderilmeleri sağlık açısından uygun değildi. Tedavi sonrası tam bir iyileşme sağlanması ve askerlerin güçlenmesi için nekahethanelerin açılması bir zorunluluktu. Bu nekahethanelerin cepheye en yakın olanı Havuzlarderesi bölgesinde kurulmuştu. Buralarda bir hafta sıcak çatışmalarda bulunmuş ve savaştan olumsuz etkilenmiş askerler de en az bir, bir buçuk ay rehabilite edilerek, sağlığına kavuşanlar görev yerlerine gönderiliyordu^{1,2}.

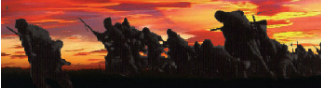
Havuzlarderesi Nekahathanesi	?	?
1 No.lu Menzil Nekahathanesi	Biga	200 yatak
3 No.lu Menzil Nekahathanesi	Dimetoka	400 yatak
Tekirdağ Merkez Hastanesi Nekahathanesi	Tekirdağ	300 yatak
Toplam:	900 yatak	

Memleket içi (Vatan) Hastaneleri

Askeri sağlık hizmeti prensiplerine göre harekât bölgesi dâhilinde tedavi altına alınan bir hastanın azami tedavi süresinin 120-180 günü aşmaması gerekiyordu. Bu sürede tedavi edilemeyen veya tedavi edilemeyecekleri kestirilen hastaların memleket içi genel hastanelere sevk edilmeleri gerekiyordu¹. Çanakkale Muharebeleri sırasında İstanbul'daki hastaneler bu kapsamdaki hastanelerdi.

1. Harekât Bölgesinde Sıhhiye Hizmeti, Dr. Yzb. Gazanfer Bingöl, Genelkurmay Basımevi, 1952, S:13
2. Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10 -11, Aralık 2011 S:30

Hilal-i Ahmer (Kızılay) Hastaneleri

Çanakkale Savaşları sırasında bugünkü gibi bir Sağlık Bakanlığı teşkilatı ve hastaneleri olmadığı için askeri hastaneler dışındaki sağlık hizmet ihtiyacı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin kurduğu hastaneler tarafından karşılanmaya çalışılmıştı.

5'inci Ordu askeri hastanelerin yeterli olmaması üzerine, 29 Mart 1915'te Hilal-i Ahmer Cemiyetinden, Rumeli ve Anadolu taraflarında her biri 100 hastayı alabilecek 14 adet istirahatthane ile Gelibolu'da 4 tabipli 200 yatak kapasiteli bir hastane kurma-sı istenmişti. Daha sonra bu hastane için 2 tabip ilave edilerek kapasitenin 300 yatağa çıkarılması talep edilmişti. Hilal-i Ahmer, sıhhiye heyeti ile birlikte 200 yataklık has-tane levazımını 11 Nisan 1915'te Gelibolu'ya göndermişti¹. 1700 Yataklı Darülfünun Hastanesi, 1500 Yataklı Galatasaray Sultanisi, 500 Yataklı Gureba Hastanesi, 500 Yataklı Taksim Hastanesi, 500 Yataklı Çağlayan Hastanesi, 500 Yataklı Kadirga Hastanesi ve 500 Yataklı Darüşşifa Hastanesi de Çanakkale muharebeleri sırasında İstanbul'da belirli bir süre için açılan Hilal-i Ahmer hastaneleri olarak çalıştı².

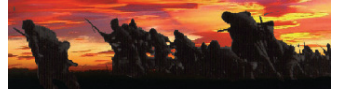

*Taşkılla Hilal-i Ahmer hastanesinde yaralı gazilerimiz**

1. ATASE, KIs.2418, Dos., 23, Fih., 10-1

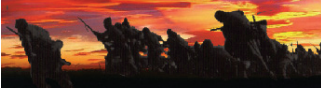
2. Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Cilt I, Ankara 2000, S:287,229

* Harp Mecmuası Sayı-7 s. 111

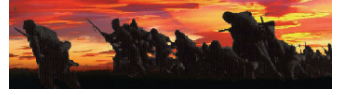

Çanakkale Merkez Hastanesi (Çanakkale savaşları sırasındaki ve şimdiki görünümü)

İstanbul Hilal-i Ahmer Hastanelerinde Gaziler
Harp Mecmuası Sayı-3 s. 46

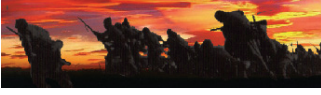
ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ (KIZILAY)

Batıda din, dil, ırk farkı gözetmeksizin insanı ön planda tutan hümanizm-den yola çıkarak oluşturulan, “Yaralı Askerlere Yardım Uluslararası Komitesi” 1864 yılında kurulmuştur. Bu örgüt 1867 yılında Kızılhaç adını almıştır. Aynı dönemde bu faaliyetlere sınırlı da olsa Osmanlı Devleti de katılmıştı. 1968 yılında kurulan “Osmanlı Mechurin ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti” için hazırlanan tüzüğün birinci maddesinde hedef; “elindeki tüm olanakları kullanarak savaş alanlarındaki hasta ve yaralıların acılarını dindirmeye çalışmak” şeklinde tanımlanmıştı. Ancak bu cemiyetin faaliyetleri o yıllarda istenen seviyelere ulaşmamıştı. 1876 yılında Osmanlı-Rus savaşı münasebetiyle Osmanlı hasta ve yaralılarına yapılacak yardım vesilesiyle 1868 yılında kurulmuş olan dernek tekrar gündeme geldi. Kızılhaç yönetimi tarafından Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane üyesi Dr. Peştemalçıyan’a gönderilen mektupta, bütün askerler gibi Türk askerlerinin de yardım gereksinimlerinin kendilerini ilgilendirdiğini belirtilmişti. Bu vesileyle hasta ve yaralı olan Türk askerlerine yapılacak ulusal ve uluslararası yardımlar için “Osmanlı Mecruhin ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti” derneğinin çalışmaları yeniden başladı. Kızılhaç amblemi yerine Kızılay amblemi kullanımının kabul edilmesi için Cenevre’deki Uluslararası Kızılhaç Komitesine başvurularak yeni amblemin onaylanması sağlanmış ve 14 Nisan 1877’de Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti bugünkü adıyla Kızılay resmen kurulmuştu¹.

*1877 yılında Kızılay ilk kurulduğundaki Osmanlı ve Ecnebilere oluşan merkez yürütme komitesi**

1. Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Cilt I, Ankara 2000, S:5, 18, 20, 23, 27
* Aynı isimli eserden alınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı başladığında devletin karşı karşıya kaldığı yoksulluk ve çaresizlik durumuna karşı en büyük desteklerinden biri Hilal-i Ahmer Cemiyeti olmuştur. Daha yeni güçlenmeye ve çeşitli bölgelerde teşkilatlanmaya çalışan cemiyet, savaş hazırlıkları yetersiz olduğu için oldukça güçlük çekmişti. Cemiyet, savaş koşullarına göre haftada bir toplanarak çalışma düzenini ayarlamaya çalışıyordu. Bu dönemde Birinci Başkan olan Hüseyin Hilmi Paşa, Viyana sefiri olarak yurt dışında bulunduğundan, aynı zamanda cemiyetin dış ilişkilerini de sürdürüyordu. İkinci Başkan Besim Ömer Paşa Kızılhaç ile ilişkileri ve hanımlar ile ilgili faaliyetleri yürütmekteydi. Yine İkinci Başkan olan Prof. Dr. Akil Muhtar Bey, cemiyetin hükümet ile olan ilişkilerini, Katib-i Umumi (Genel Yazman) Dr. Adnan (Adıvar) Bey ise binbaşı rütbesiyle askeri sıhhiye ile olan ilişkilerini yürütmekteydi. Bir süre sonra cemiyetin Merkez-i Umumi Fahri Reisliğine Besim Ömer Paşa getirildi.

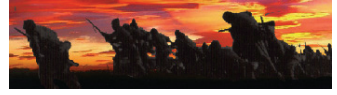
2 Ağustos 1914'te seferberliğin ilan edilmesiyle Hilal-i Ahmer Cemiyeti Harbiye Nezareti'ne kendine düşen görevi sormuş ve bunun üzerine Ordu Sıhhiye Teşkilatının Sahra Sıhhiye Umum Müfettişliği ile cemiyet arasında sıkı bir işbirliği kurulmuştu. Bu işbirliği kapsamında diğer devlet kurumları da Hilal-i Ahmer'e gerekli kolaylığı sağlayacaktı. Cemiyet İstanbul'da hastaneler kurmuş yine cephelere yakın yerlere çayhaneler, aşevleri ve misafirhaneler açmıştı¹.

*Dr. Besim Ömer (Akalın) Paşa**

1. Hilal-i Ahmer'den Kızılây'a Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Cilt I, Ankara 2000, S:5, 188, 189, 191

***Besim Ömer Akalın** (1 Temmuz 1862, İstanbul - 19 Mart 1940, Ankara), Tıp profesörü, Sivil toplum örgütçüsü ve Milletvekili. Babası Nardalı Ömer Şevki Paşa, ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Sinop milletvekiliydi; annesi Afife Hanım ise Yaşar Paşa'nın kızıydı. İlköğrenimini Priştine'de yaptı. Ortaöğrenimine Kosova Mülki Rüştiyesinde başladı, Kuleli Askerî Tıbbiye İdadisi'nde tamamladı. Yüksek öğrenimini Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de askerî öğrenci olarak ve her sınıfta birinci olarak 1885'te bitirdi. Uzmanlık eğitimi için Paris'e gönderildi. Paris'teki öğreniminin ardından yurda döndüğünde rütbesi generalliğe yükseltilen Besim Ömer, 1892'de ülkenin ilk doğum kliniğini açtı. Ebe ve hastabakıcı yetiştirilmesi konusunda ülkemizdeki ilk faaliyetleri gerçekleştirdi. Besim Ömer Paşa, Çanakkale Savaşı sırasında Kızılây Genel Müdürlüğü yaptı. 1912'deki Titanik faciasında yolculuğa geç kalıp, bileti olduğu halde katılmayan tek kişidir. V. ve VI. Dönem Bilecik Milletvekilliği yapmıştır. (www.wikipedia.org)

Savaşın bütün olumsuzluklarına karşın, cemiyet vermesi gereken hizmetler için içeriden ve dışarıdan kaynaklar bulmak, aynı zamanda ambarlarını gıda ve sağlık malzemeleri ile doldurmak zorundaydı. Birçok politik tartışma ve çekişmenin yaşandığı bir dönemde yöneticilerinin özverili çalışmaları ile bu karışıklığın dışında tutan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı boyunca disiplinli çalışma ile kendisinden beklenen hizmeti yapmaya çalışmıştı.

Cephedeki askerler için gerekli olan malzemelerin imal edilmesi için Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından ödenekler ayrılmış ve gerekli planlamalar yapılmıştı. Kısa sürede yaralı ve hasta bakımı için alt yapı oluşturulmuş ve ambarlara 200 yataklı hastaneye 6 ay yetecek donatım yerleştirilmişti. Özellikle savaşta gerekecek olan hafif sedyeler, taşınır karyolar, elbise, kaput ve çamaşır imal ettirilmiş ve depolanması gerçekleştirilmişti. Cepheden yaralı ve hasta askerleri taşımada kullanılacak arabaları temin etmek için merkezler kurulmuştu¹.

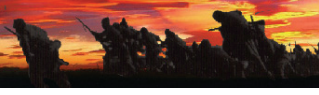

*Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Genel Merkez Binası önünde hasta ve yaralı nakli için Askeri Sıhhiye'ye verdiği arabalar**

1. Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Cilt I, Ankara 2000, S:5, 18, 20, 23, 27

* Aynı isimli eserden alınmıştır.

Savaş ekonomisinin yaşandığı bir dönemde bağışlarla ve üyelik aidatları ile ayakta durmaya çalışan Hilal-i Ahmer Cemiyeti zorluklara rağmen bütçesini dengede tutmayı başarmıştı.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti cephede ve cephe gerisinde hasta ve yaralı veya çeşitli sağlık sorunlarına yardımcı olmak yanında cepheye veya cepheden geri sevk edilen askerlere gıda veya çay dağıtmıştı. Bazı yerlere de ihtiyaç sahipleri için misafirhaneler kurmuştu.

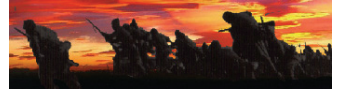
Seferberlik sonrasında cemiyet, devletle işbirliği yapılması sonucu derhal İstanbul'da 1.400 yataklı 6 hastane ile cepheden yaralıları taşıyacak iki hastane gemisi sağladı. Bu hastanelere personel ataması da cemiyet tarafından yapılmıştı. Ayrıca Fatih ve Üsküdar'da dispenser açılmış, hastaların ilaçlarını belli eczanelerden ücretsiz alabilmeleri için anlaşmalar yapılmıştı.

Çanakkale Muharebeleri başlamadan önce İtilaf devletleri donanmasının Çanakkale boğazını geçip İstanbul'u işgal edebileceği kaygısıyla, Sahra Sıhhiye Müfettişliği Cemiyetten bütün sağlık araç ve gereçlerini Anadolu'ya nakletmesini ve Adapazarı dolaylarına da bir hastane açmasını istemişti. Bunun üzerine Hilal-i Ahmer, İstanbul'daki ambarlarda bulunan bütün malzemelerini Eskişehir'de kurduğu merkeze taşımıştı.

Bu ihtimale rağmen Çanakkale cephesinde kara savaşları başlamadan önce Hilal-i Ahmer Cemiyeti faaliyetlerine başlamış, cephedeki yaralı ve hastalara gereken operatör ve doktorları sağlayabilmek için gazetelere ilanlar vermişti. 16 Mart'ta da muharebe sahasındaki ordu hastanelerine bir miktar ilaç ve tıbbi malzeme göndermişti. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, tıbbi konulardaki yardımlarını harekât alınından çok İstanbul'a nakledilen hastalara yapılacak şekilde planlamıştı.

İtilaf devletlerinin Çanakkale'ye çıkarma yapması sonrasında meydana gelen kanlı muharebelerde yaralanan binlerce asker İstanbul'a gönderilince Hilal-i Ahmer Cemiyeti derhal Galatasaray, İstanbul ve Darüşşafaka liselerini hastaneye dönüştürmüştü¹.

1. Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Cilt I, Ankara 2000, S:199-203, 224, 225, 226

*Çanakkale Savaşları sırasında hastaneye dönüştürülen Darüşşafaka Lisesi**

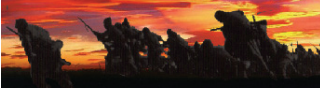
Bunlar da yetersiz kalınca 5.500 yataklı 7 hastane daha açmıştı. Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Gelibolu'da açtığı 200 yataklı sahra hastanesi, düşman ateşlerinin hedefi olması nedeniyle 2 ay sonrasında önce Şarköy'e sonra Tekirdağ'a taşınmıştı. Çanakkale cephesinde Cemiyet, esir düşen düşman askerlerinin İstanbul'a sevk edilene kadar barınmasını sağlamış, Soğanlıdere, Arıburnu ve Anafartalar'da sargı yerleri açarak buradaki yaralı ve hastalara çay ve gıda dağıtmıştı.

Gelibolu Hilal-i Ahmer (Kızılay) Hastanesi'nde Türk yaralıları

1. Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Cilt I, Ankara 2000, S:201, 203

* <http://ercaninal.blogspot.com/2013/02/darussafaka-darussafaka-cemiyeti.html>

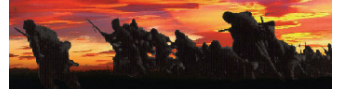
Hilal-i Ahmer Cemiyeti Çanakkale harekât alanındaki ilk hastanesi olan Gelibolu Hastanesi'ni, yapılan saldırılar sonucu önce Şarköy sonrada Tekirdağ'a taşımak zorunda kalsa da Temmuz 1915'te Lapseki, Demerek, Çardak ve Şarköy'de (2 adet) olmak üzere toplam 6 hastanesi mevcuttu¹.

İstanbul'a cepheden gelen yaralı sayısının çok olması üzerine Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Mart 1915 tarihinden itibaren İstanbul'da aşağıdaki hastaneleri açmıştı. Bu hastanelerde yaklaşık 19.443 yaralı tedavi edilmişti².

Baştabip	Açılan Hastane	Süresi
Dr. Ziya Nuri Paşa	1700 Yataklı Darülfünun Hastanesi	17 Ay
Dr. Nafiz Bey	1500 Yataklı Galatasaray Sultanisi	16 Ay
Dr. Mehmet Ali Bey	500 Yataklı Gureba Hastanesi	7 Ay
Dr. Suhami Bey	500 Yataklı Taksim Hastanesi	12 Ay
Dr. Ali Derviş Bey	500 Yataklı Çağlayan Hastanesi	6 Ay
Dr. İsmail Derviş Bey	500 Yataklı Kadırga Hastanesi	10 Ay
Dr. Rıza Servet Bey	500 Yataklı Darüşşifa Hastanesi	10 Ay

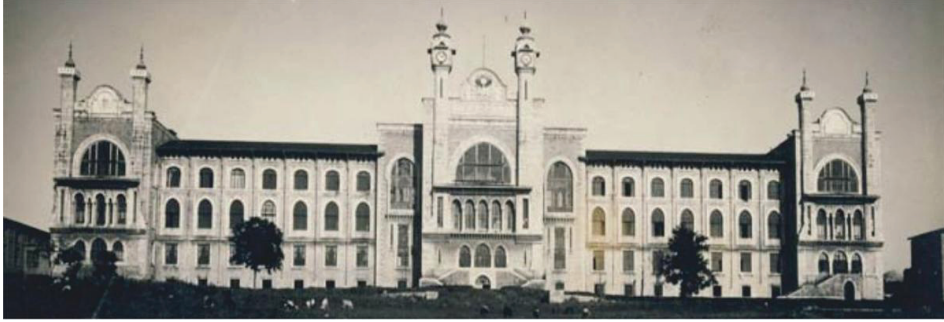
Hilal-i Ahmer Cemiyeti seferberliğin ilanından sonra Karadeniz'den Marmara'ya yaralı taşınması için Edremit ve Gülnihal gemilerini kiralamış ve hastane gemileri haline getirmişti. Bu gemilerle aynı dönemde tıbbi malzemeler cepheye ulaştırılmıştı. Daha sonra ihtiyacın artması üzerine Akdeniz vapuru, Reşitpaşa vapuru ve başka Şirket-i Hayriye vapurları da yaralı tahliyesinde kullanılmıştı. Yaralı ve hastaların yolculukta bütün ihtiyaçlarını Hilal-i Ahmer karşılıyordu. Hastalar İstanbul'da askeri hastaneler veya Hilal-i Ahmer hastanelerine sevk ediliyordu.

1. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'nci cilt 3'üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur Basımevi 1980
2. Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Cilt I, Ankara 2000, S:287, 229

ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA TIBBİYELİLER

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Darülfünun Tıp Fakültesi İstanbul Haydarpaşa'da bulunuyordu ve Tıbbiye-i Şahane (askeri) ile Tıbbiye-i Mülkiye (sivil) öğrencileri bu tek fakültede bir arada eğitim görmekteydi.

Haydarpaşa Darülfünun Tıp Fakültesi

1914'te seferberlik ilan edilmesiyle Tıp Fakültesi kapatılmış ve tüm öğretim üyeleri ve tıbbiyeliler askere alınmıştı. Silâh altına alınan öğrencilerin son sınıfta olanları zabıt vekili, 4. ve 3. sınıf öğrencileri başçavuş muavini, 2. ve 1. sınıflar çavuş rütbesi ile zabıt namzedi (subay adayı) rütbeleri ile askere alınıp eğitimleri tamamlanmıştı^{1,2*}. Haydarpaşa binası 1.500 yataklı ağır yaralıları (Askeri ihtiyat) hastanesine dönüştürülmüştü. Çok miktarda gelen yaralı nedeniyle İstanbul'da açılan 16 geçici hastanede tıp öğrencileri hekim yardımcılarını olarak çalıştırılmıştı*. Henüz birinci ve ikinci sınıf tıp öğrencileri bile hastanelerde hasta ve yaralılara hizmet ediyorlardı³.

1. Türk Askeri Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, II, Kemal Özbay, İstanbul 1976 S:121

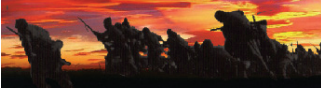
2. Atatürk ve Tıbbiyeliler, Metin Özata, Umay Yayınları, Mayıs 2007 İzmir, S:97

3. Tıbbiye'nin ve Bir Tıbbiyelinin Öyküsü; Osman Cevdet Çubukçu, Hazırlayan; Nadire Berker-Selim Yalçın, Vehbi Koç Vakfı, Mart 2003 S:84

* 1894 doğumlu tıbbiyeliler Harbiye mektebinde, diğerleri ise Bostancı'daki talimghahta askeri eğitim almıştı.

* Galatasaray Lisesi, Laleli'deki Darülfünun, Darüşşafaka, Saint Benoit Lisesi gibi okul binaları gelen yaralıların yoğunluğu nedeniyle askeri hastaneye dönüştürülmüştü.

Çanakkale Savaşı'nın patlak vermesiyle de bir kısım tıp öğrencisi gönüllü olarak Çanakkale Cephesi'ne gitmişti¹. 1915'te Çanakkale cephesinde bu tıbbiyelilerden kaç tanesinin şehit düştüğünün sayısı ve isim listesi mevcut kaynaklarda belirtilmemiştir.

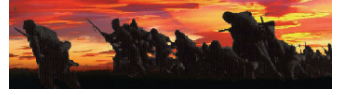
Savaşlar uzayıp ülkenin hekim ihtiyacı artınca, 1916'da Tıp Fakültesi yeniden açıldı. Cepheelerde ve askeri hastanelerde çalışan tıp öğrencileri geri çağırılmış ve sene kaybetmemeleri için hızlandırılmış eğitim verilmişti. Eğitimleri yarıda kalan Tıbbiyeli öğrencilerin bir kısmı Tıp Fakültesindeki eğitimlerine devam etmiş ancak 6 yıl boyunca yaşanan açlık, hastalık, geçim sıkıntısı, ailesine yük olma zorunluluğu, ulaşım güçlüğü gibi nedenler birçok Tıbbiyelinin okulu bırakmasına neden olmuştu^{1,2*}.

O yıllarda Tıbbiye'deki durum o kadar olumsuzdu ki ekmeçlik un yetmediği için süpürge otu tohumu ile ekmeç yapıyor, yemeklik yağ bulunmadığı zaman kandiil yağı ile ekmeç pişiriliyordu. Öğrenciler karınlarını doyurmak için Kadıköy ve Acıbadem taraflarındaki köşkerlerin bahçelerinden meyve ve sebze topluyorlardı¹

1. Tıbbiyeliler, 1915 Nisan'ında Gayret-i Vataniye muhribinin eşlik ettiği Reşit Paşa vapuru ile cephe gerisindeki hastanelerde görev yapmak üzere Çanakkale'ye gittiler. Tıbbiyeliler dağıtıldıkları hastanelerde binlerce hasta ve yaralıyı tedavi ettiler. Tıbbiye'nin ve Bir Tıbbiyelinin Öyküsü; Osman Cevdet Çubukçu, Hazırlayan; Nadire Berker-Selim Yalçın, Vehbi Koç Vakfı, Mart 2003 S;84

2. Atatürk ve Tıbbiyeliler, Metin Özata, Umay Yayınları, Mayıs 2007 İzmir

* Tıp Fakültesinin bir dönem (1921) mezun vermediği bu dönemde mezun olacakların tamamının Çanakkale'de şehit olduğu iddialarına karşı Dr. Fatma Özlen'in "Çanakkale'de Tıbbiyeli Şehitler" adlı çalışması önemlidir. Bu çalışmada; 1915 yılında Tıp Fakültesi'nin 1 yıl süre ile kapalı kaldığı; öğrencilerin ordu hizmetine alındığı ve bu nedenle mezun verilmediği net olarak anlaşılmıştır. Seferberlik nedeniyle zorunlu olarak orduya alınanların dışında, savaşa gönüllü giden öğrencilere dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Araştırılan döneme ait okul kayıtları arşivlerde bulunmamaktadır. Benzer şekilde, Milli Savunma Bakanlığı şehit listelerinde de tıbbiyelilerin şehit olduğuna dair kayıt bulunmamaktadır. Yapılan araştırmada, Darülfünun Tıp Fakültesinin 1921 yılında mezun verdikleri belgelenmiştir. Tıp. Gen. Kemal Özbay'ın Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri eserinde; Tıbbiye 1915 yılında eğitime ara verilmesi ve tıbbiyelilerin askere alınması nedeniyle mezun veremediği ancak 1916 yılında mezun olamayanların eğitimlerini tamamlayarak mezun olduğu görülmektedir.

Çanakkale Savaşları'nda cephede görev alan tıbbiyelilerden bilinenler çok az sayıdadır.

Osman Cevdet Çubukcu; Tıbbiye üçüncü sınıfta iken gönüllü olarak tıbbiyeli arkadaşları ile beraber Reşit Paşa vapuru ile Çanakkale'ye gitti. 1918'de tıp eğitimini bitirerek doktor oldu. Fizik tedavi ve rehabilitasyon alanında profesörlük ünvanı aldı¹.

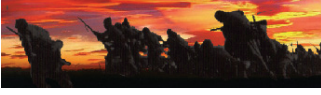
Cemil Şencan; Tıbbiye son sınıf öğrencisi iken Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'nde kurs görüp 16'ncı Tümen Seyyar Hastanesi ile birlikte Çanakkale Arıburnu'na gitmiştir. Cemil Şencan harp madalyası ile ödüllendirilmiştir. 1917'de Tıp Fakülte-sini bitirdi. Daha sonra Kafkas cephesine giden Tabip Üsteğmen Cemil Şencan Er-zurum Kongresine Şebinkarahisar delegesi olarak katılacaktır².

Ali Naci Duydu; Mayıs 1915'te Çanakkale'de 15'inci Tümen emrine verildi. Gelibolu güney bölgesinde Soğanlıdere Sargı Merkezi'nde görev yaptı. Savaş sonra-sında İstanbul'a dönerek 1918'de Tıp eğitimini bitirmiştir. Dr. Ali Naci daha sonra Erzurum Kongre'sine Giresun delegesi olarak katılmıştır.

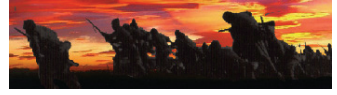
1. Tıbbiye'nin ve Bir Tıbbiyelinin Öyküsü; Osman Cevdet Çubukcu, Hazırlayan; Nadire Berker-Selim Yalçın, Vehbi Koç Vakfı, Mart 2003 S;86-88
2. Atatürk ve Tıbbiyeliler, Metin Özata, Umay Yayınları, Mayıs 2007 İzmir S;123

Mekteb-i Tibbiye-i Şahane

Tıp Fakültesi öğrencilerinin tüm bir döneminin Çanakkale Savaşları'nda şehit olduğu iddialarına karşı Birinci Dünya Savaşı süresince, değişik cephelerde ve çeşitli şekillerde ordu hizmetinde buldukları ve bazılarının cephelerde öldükleri şüphesiz gerçektir. Prof. Dr. Metin Özata'nın Atatürk ve Tıbbiyeliler adlı eserinde, ayrıca Erzurum Mareşal Çakmak Hastanesi önündeki anıtta Çanakkale'de şehit olanların isimlerinin bilinmemesine rağmen Kafkas cephesinde şehit olan tıbbiyelilerin isimleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, Çanakkale cephesinde öldükleri bilinen doktorların dışında, Kafkas cephesinde olduğu gibi tıp öğrencilerinin de bulunması çok muhtemeldir.

ÇANAKKALE SAVAŞLARINA KATILAN HEKİMLER

Çanakkale savaşları süresince harekât alanı (Gelibolu yarımadası ve Anadolu yakası) komutanlık emrinde toplam 61 doktor görev yapmıştır¹.

Süleyman Numan Paşa (Genelkurmay Sağlık Dairesi Başkanı: Sahra Sıhhiye Müfettiş-i Umumiye Teşkilatı Başkanı)².

Albay Prof. Dr. Mayer (Sahra Sıhhiye Müfettiş-i Umumiye Teşkilatı Başkanı yardımcılığı: Sağlık Müşaviri)¹.

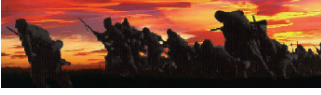
Tabip Yarbay Mustafa Talat (Özkan) bey (5'inci Ordu sıhhiye reisi)¹.

Tabip Kıdemli Yüzbaşı Fuad Kamil (Beksan) Bey (Gelibolu'daki 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği Baştabibi. Savaş sonrası Gülhane'ye geri döndü ve Üriner Sistem Hastalıkları Kliniği'nde profesör oldu. 1931-1933 yılları arasında Gülhane'de baştabiplik yaptı)³.

1. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I,II,III, Dr General Kemal Özbay, İstanbul 1976,S:230
2. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faliyetler ve Lojistik X'uncu cilt Genkur Basımevi Ankara 1985, S:142
3. Umumi harpte Çanakkale müdafası esnasında Türk Ordusu sıhhi hizmetleri, Niyazi İsmet Gözcü, Askeri Sıhhiye Mecmuası, As. Tbb. Matbaası. İstanbul 1938, S:80

Dr. Niyazi İsmet Gözcü Bey (Bandırma hastanesinin Gelibolu'ya intikal ettirilip Gelibolu hastanesinin 200 yataklı şubesi açılmasında görev yapmıştır.) (Kuzey Grubu Mecruhın Hastanesi) (Ordu karargâh tabipliği) Prof. Dr. Niyazi İsmet Gözcü Gülhane göz kliniği direktörlüğü yapmıştır. 1941 yılında Gülhane müdürü oldu. Onun zamanında Gülhane İstanbul'dan Ankara'ya taşındı^{1,2,3}.

Tabip Binbaşı İhsan TEPEGÖZ (Biga Menzil Hastanesi)¹.

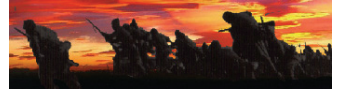
Op. Dr. Murat İbrahim (Cankat) (Güney Grubu Mecruhın Hastanesi) (Prof. Tbp. Alb. Murat Cankat Gülhane Askeri Tıp Akademisi II. Cerrahi Kliniği Direktörlüğü yapmıştır)¹.

Op. Dr. Kemal (Keskinel) (Güney Grubu Mecruhın Hastanesi)¹.

Dr. İpokrat KASAPOĞLU (Şarköy Hastanesi Başhekimisi)¹.

Op. Dr. Nevres (Kuyaş) (19. Tümen Seyyar Hastanesi Başhekimisi) (Güney Grubu Mecruhın Hastanesi)

1. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I,II,III, Dr General Kemal Özbay, İstanbul 1976,S:230,231,233
2. <http://www.gata.edu.tr/cerrahitipbilimleri/gozhastaliklariad/tarihçe>
3. Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin ilk 100 yılında komutanlık yapanlar. V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, Adnan ATAÇ, Nuran ÖZDEMİR Ankara 1998, S:441

Op. Dr. Ömer Vasfi (Aybar) (Savaş başlamadan önce 9'uncu Tümen Seyyar Hastanesi Operatörü iken geçici olarak Çanakkale Merkez Hastanesi'nde görev yapıyordu, Ocak 1915'te ayında düşman donanmasının Seddülbahir, Orhaniye ve Kumkale istihkamlarını bombalaması üzerine derhal Maydos Hastanesi'ne gönderilmiştir. Daha sonra savaş sırasında Güney Grubu Mecruhin Hastanesi'nde görevlen-dirilmiştir)¹.

Dr. Moiz Bey (71'inci Alay Başhekimi)

Tabip Binbaşı Rakım Bey (27'inci Alay Baştabibi)^{2,3}. **Tabip**

Yüzbaşı Dimitroyati (57'inci Alay Tabibi) ŞEHİT^{3,4}.

Tabip Yüzbaşı Mustafa Şevket (Bengisu) (Conkbayırında görev yapan 19'uncu. Tümenin doktorlarından, KBB uzmanlığı eğitimi alır. İstiklal savaşında Alaşehir Gureba Hastanesi baştabibi olarak görev yapar. İstiklal savaşında gösterdiği çalışmalarından dolayı İstiklal Madalyası almıştır. Mecliste İzmir temsilcisi ve Çanakkale milletvekili olarak görev yapmıştır³.

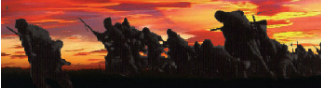
Tabip Yüzbaşı İbrahim Bey (19'uncu Tümen Sıhhiye Bölüğü Baştabibi)⁵.

Dr. Kemal Sönmez (Anafartalar Grubu Ağır Mecruhin Hastanesi

Baştabibi) **Dr. Hacı Bahaeddin Bey** (6'ıncı Tümen Baştabibi)⁶.

1. Hayat Tarih Mecmuası, Mart 1967, Sayı 2
2. Yakın Tarih İncelemeleri, Çanakkale Savaşı, Editör Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, S:161
3. Atatürk ve Tıbbiyeliler, Metin Özata, Umay Yayınları, İzmir 2007, S:111,112
4. Çanakkale Savaşı Günlüğü, İsmail Bilgin, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, S:212
5. Arıburnu Muharebeleri Raporu, Mustafa Kemal, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2011, S:140Miralay Süleyman
6. Şakir, Cepheden Hatıralar, Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde, Haz: Servet Avşar, Hasan Babacan, Vadi Yayınları Ankara 2006, S:244

Op. Dr. Rasim Ferid (Talay) Bey (Gelibolu Hilal-i Ahmer Hastanesi)
(Bursa ve Niğde milletvekilliği yapmıştır.)¹

Dr. Sedat Bey (Gelibolu Hilal-i Ahmer Hastanesi)¹

Dr. İhsan Arif Bey (Gelibolu Hilal-i Ahmer Hastanesi)¹

Dr. Talha Yusuf (Gelibolu Hilal-i Ahmer Hastanesi)²

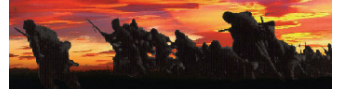
Op.Dr. Faik Bey (Gelibolu Hilal-i Ahmer Hastanesi)

Dr. Behçet Sabit (Erduran) (Gelibolu Hilal-i Ahmer Hastanesi)²

Op. Tabip Albay İbrahim Tali (Öngören) (5'inci Orduyu desteklemek için Gelibolu Yarımadasına gelen 2'nci Ordu'nun Baştabibi) (Seddülbahir savaşları) 19 Ma-yıs 1919'da Bandırma Vapuru ile Samsun'a çıkan heyette yer almıştır^{1,3}.

1. Sağlık Ordusu, Necmettin Özçelik, Doç. Dr. Mehmet Ali Beyhan, Ahmet Eryüksel, Feyzullah Akben, İstanbul 2008, S:177
2. Atatürk ve Tıbbiyeliler, Metin Özata, Umay Yayınları, İzmir 2007, S:111,112
3. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I,II,III, Dr General Kemal Özbay, İstanbul 1976,S:230,232

Dr. Şükrü Bey 13 Mayıs 1915’de 2. Tümen Başhekimi olarak Çanakkale’-ye gelmiş ve Arıburnu muharebelerine katılmıştır. 21 Mayıs 1915’de 16’ncı Tümen Seyyar Hastanesi operatörlüğüne atanmıştır. Çanakkale sonrası Trakya’da, Galiçya ve Sina cephesinde görev yapmıştır. 23 Mayıs 1919 Perşembe günü İzmir’e çıkan Yunanlılar tarafından şehit edilmiştir¹.

Dr. Nazmi Bey (9. Tümen cephesinde tabur doktoru) Göğsünden ağır yaralanmış ŞEHİT².

Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Bey (126. Alay) ŞEHİT³

Tabip Binbaşı Hasan Fuat Bey (64. Alay) ŞEHİT³

Dr. Anagastos Efendi ŞEHİT³

Dr. Avram Kohen Efendi ŞEHİT³

Dr. Mihran Yazıcıyan Efendi ŞEHİT³

Tabip Yüzbaşı Hayri Bey (127. Alay 1. Tabur) ŞEHİT³

Tabip Yüzbaşı Muammer Hilmi Bey (38. Alay tabibi) ŞEHİT³

Dr. İhsan Ali Bey (15. Kolordu Başhekimi)⁴

Tabip Yüzbaşı Cemal Bey (Mustahkem Mevki Komutanlığı Jandarma Taburu)⁵

Tabip Binbaşı Hüseyin Râgıb Bey (5. Ordu Sıhhiye Reisi Muâvini)⁶

1. Konuşan Hatıralar, Avukat Muzaffer Tansu Ankara 1971

2. Gelibolu’dan Kafkaslara Birinci Dünya Savaşı Anılarım, İ. Hakkı Sunata, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, S:168

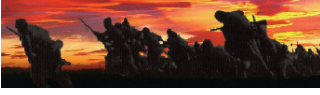
3. Atatürk ve Tıbbiyeliler, Metin Özata, Umay Yayınları, İzmir 2007, S:111,112

4. Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10-11, Aralık 2011 S:32

5. Gazilerin Dilinden Çanakkale, Gülcan Tezcan, Yarımada yayıncılık, İstanbul 2007, S:21

6. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I,II,III, Dr General Kemal Özbay, İstanbul

Dr. Ziya (14. Alay doktoru) 24 Mayıs 1915'te yapılan ateşte Osmanlı heyetinin içinde görev almıştır².

Tabip Yüzbaşı Sabri Bey (15. Kolordu'nun Kumkale'deki birliklerinde görevli)¹.

Bakteriyolog Dr. Tevfik İsmail Bey (Aşılama çalışmalarında görev yapmıştır)¹.

Tabip Yüzbaşı Fehmi Çobanoğlu (Çanakkale'de düşmandan kalan sıhhiye malzemelerinin toplanmasında görevlendirilmiştir.)¹.

Tabip Yüzbaşı Abdülkadir Noyan

Dr. Hilmi Bey²

Dr. Hasan Bey²

Tabip Halil Bey (Fransız hatlarına mükâleme memuru olarak teskereci göndermiştir)³.

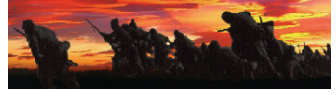

Eczacı Mülazım Bedrettin Efendi (8 Ağustos 1915'te İngiliz denizaltısı tarafından batırılan Barbaros Hayreddin zırhlısında görev yapmaktaydı.) ŞEHİT⁴.

Tabip Binbaşı Hulusi ŞEHİT (Çanakkale'deki bir mezar taşı)

Dr. Hüseyin Hüsnü (19. Tümen Baştabibi) (24 Mayıs 1915'te yapılan ateşte Osmanlı heyetinin içinde görev almıştır.) (9 Ağustos 1915'te Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal tarafından Grup Sıhhiye Reisliğine görevlendirilmiştir)².

1. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I,II,III, Dr General Kemal Özbay, İstanbul 1976,S:233,237,241
2. On Yıllık Savaş, İzzetin Çalışlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, S:108,148,151
3. BOA, HR.SYS, 2411/22
4. Harp Mecmuası Sayı-4 s. 60

Operatör Hüseyin Hüsni Paşa (1883-1930)

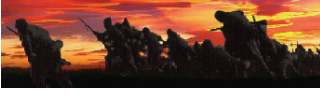
Enver Bey (önde soldan üçüncü) Mustafa Kemal (önde soldan ikinci) ve Hüseyin Hüsni Bey (arkada soldan üçüncü) Trablusgarp hastane bahçesindedir (http://www. Akademik tarih.com)

1883 yılında Sivas'ın Kösedere mahallesinde doğan. Dr. Hüseyin Hüsni Paşa'nın Babası jandarma İbrahim Efendi, annesi Münteha hanımdır. 1901 yılında askeri tıbbiyeye giren Hüseyin Hüsni 16 Kasım 1907 tarihinde yüzbaşı rütbesiyle operatör olarak mezun olmuştur. İlk tayin yeri Yemen'dir. İtalyanların Trablusgarp'a saldırması üzerine Yemen'den gönüllü olarak bir Hilal-i Ahmer (Kızılay) kafilisiyle Bingazi'ye çıkar ve ordu kuvvetlerine katılır. Dr. Hüseyin Hüsni bu sırada Mustafa Kemal ile tanışır.

1912 de Trablusgarp'tan (Tobruk) İstanbul'a döner. İstanbul'da askeri pre-vantoryumunda ve Askeri Tıbbiye'de müzakereci tabip olarak çalışır

Dr. Hüseyin Hüsni Trablusgarp'tan döndükten sonra Balkan Savaşı patlak verir. Hüseyin Hüsni bu defa Malkara, Çatalca ve Hadımköy'de askerlerin yaralarını sarmak için görev alır.

Yarbay Mustafa Kemal, 20 Ocak 1915 tarihinde Sofya Askeri Ataşeliğinden ayrılarak Tekirdağ bölgesinde yeni kurulmakta olan 19. Tümen Komutanlığı'na atanır. Bu tümenin sertabibi Dr. Hüseyin Hüsnü'dür. Bir yıl süren Çanakkale Savaşı sırasında 19'uncu Tümenin ve Anafartalar Grup Komutanlığı'nın Sıhhiye Baştabipliğini yapar. Savaş sonrasında Harbiye Nezareti'nde göreve baslar. Hüseyin Hüsnü Çanakkale Savaşı nedeniyle bir sene kıdem zammı, Harp Gümüş Liyakat Madalyası ile taltif edilir.

Çanakkale Savaşı'ndan arta kalan birliklerden oluşturulan 16. Kolordu'nun komutanlığına Mustafa Kemal atanır. Edirne'de bulunan bu Kolordu daha sonra doğu'ya kaydırılır Mustafa Kemal'in kumandanlığını yaptığı 16. Kolordu'nun kurmay başkanı Yarbay İzzeddin (Çalışlar) Bey, baştabibiye yine Dr. Hüseyin Hüsnü'dür. 16. Kolordu Sertabipliğinden sonra sırasıyla ilave-i memuriyet Suriye İkinci Kolordu Sertabipliği, İkinci Ordu Sıhhiye Reisliğine ve sonra Yedinci Ordu Sıhhiye Reisliğine tayin edilmiştir.

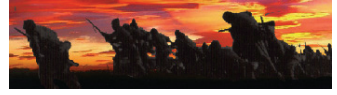
Dr. Hüseyin Hüsnü'nün İstiklal Savaşı sırasında (1919) Konya'da bulunan 12. Fırka'nın Sıhhiye Reisliğini yapmaya baslar. Diğer bir görevi de Konya'da Menzih Hastanesi kurmaktır. Büyük Taarruz sırasında Afyon ve Adana hastanelerini tanzim edilmesini sağlamıştır.

İstiklal savaşı ve sonrasında Ordu Sağlık Teşkilatının ilk kurucuları arasındadır. Generalliğe de terfi eden Dr. Hüseyin Hüsnü 1930 yılında vefat etmiştir.

Atatürk, Dr. Hüseyin Hüsnü'yü şöyle takdir etmiştir: "Hüseyin Bey gayet metin, muktedir, vazifeşinas, emsalsiz, gayur ve muakkip bir asker doktordur."¹

1. Necdet Sakaoğlu-Popüler Tarih Dergisi / Ağustos 2000

Çanakkale savaşına katılan tabipler listesinde şehit olanlar için müslüman ve gayrimüslim ayrımı yapılmadan herkes için 'şehit' tabiri kullanılmıştır. Buradaki şehitlik kavramı dini anlamda kullanılmamış, vatani için mücadele eden ve ölenler için kullanılan resmi anlamda kullanılmıştır. Çanakkale'de zor günlerde ortaklaşa girilen mücadelenin ne kadar anlamlı olduğu ve gayrimüslim tabiplerin ruh dünyasını göstermesi için bir anektodu aktarmak gerekiyor. Subay ve erlerinin tamamı şehit olan 57. Alay'ın kahraman şehitleri arasında Alay tabibi Tabip Yüzbaşı Dimitroyati de bulunmaktaydı. Tabip Yüzbaşı Dimitroyati son nefesinde yanında bulunan Ali Çavuş'a, Sakin ha Ali Çavuş...Gavur mavur dersiniz başka yere gömersiniz. Beni sizden ayırmayın. Atatürk ve Tıbbiyeliler, Metin Özata, Umay Yayınları, Mayıs 2007 İzmir S;112

ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA TÜRK KADINI

Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi

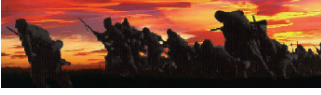
Tanzimat'ın ilanından sonra tartışılmaya başlayan toplum içinde kadının yeri, II. Meşrutiyet ile gündemi daha fazla meşgul etmeye başlamıştı. Osmanlı Devletinin üst üste göğüslemeye çalıştığı birçok cephedeki savaşlar, askere giden erkeklerden boşalan bazı görevleri kadınların yapmasını kaçınılmaz hale getiriyordu. Ayrıca cephelerde yaralı askerlere sunulacak sağlık hizmetleri için de kadına büyük ihtiyaç duyulmaktaydı. Daha önce de yardım amacıyla kadınların bir araya geldiği faaliyetler bulunsun da II. Meşrutiyetten sonra bu faaliyetler belirginleşerek birçok yeni dernek kurulmuştu. Örneğin 1908 yılında, sınır boylarındaki askerlere giysi yardımı yapmak amacıyla Fatma Aliye Hanım başkanlığında kurulan Cemiyet-i İmdadiye ilk örgütlü kadın derneğiydi. Bu kadın derneklerinin en önemlisi 20 Mart 1912 tarihinde Dr Besim Ömer öncülüğünde kurulan “Osmanlı Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi” idi¹. Amacı cephede savaşan askerlere, yaralı ve hastalara, kimsesizlere ve bakıma muhtaç olanlara, şehit ve asker ailelerine, göçmenlere, esirlere yardım etmek olan Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, faaliyetlerini bağış kampanyaları yanı sıra; hastane, dispanser, aşhane, çayhane, sanat evi, atölyeler, nekahethane gibi kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştiriyordu².

Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, II. Meşrutiyetle ulaşılmaya çalışılan kazanımlar çerçevesinde kadının toplum içinde yer sahibi olmasına öncülük etmişti. Osmanlı devlet yöneticilerinin eşlerinin ilgi göstermesi ve destek vermesiyle Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi daha büyümüş ve daha etkin olmaya başlamıştı. Türk kadınları merkez aracılığıyla hastanelerde olağanüstü boyutlara varmış personel eksikliğini gidermenin yanında, askerlerin yiyeceğinden giyeceğine kadar çeşitli gereksinimlerini karşılamak için çaba içine girmişlerdi. Merkeze artan ilgi sayesinde de bağışlar artmaya başlamıştı¹. Piyango bileti, rozet ve çiçek satışı, sergiler ve müsamereler gibi gelir sağlayıcı etkinlikler düzenleniyordu. Ağustos 1913'te Sanat Evi açılmış ve burada yardıma muhtaç göçmenler ile cepheden terhis edilerek dönen askerlere kurslar ve görevler verilmişti¹.

1. Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Cilt I, Ankara 2000, S:146,149,150,151

2. Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü, Nevin Yazıcı, Akademik Bakış, Cilt 5, Sayı 9, Gazi üniversitesi 2011, S::245-264

Çanakkale cephesinde kullanılmak üzere elbise diken Türk Kadınları

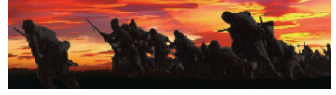
Hastabakıcılık

Prof. Dr. Besim Ömer Paşa, 1885-1889 yılları arasında Paris'te bulunduğu sırada hemşireliğin önemi ve etkinliğini görmüş ve geri döndüğünde hemşireliği memleketimize tanıtmak ve kadınlarımızı bu sahada çalışmaya yöneltmek konusunda önemli gayretlerde bulunmuştu¹.

Hasta bakıcılık kursları Gülhane Hastanesi doktorlarından Asaf Derviş Bey tarafından gönüllü hanımlara Mart 1910 tarihinden itibaren verilmeye başlanmıştı. Besim Ömer Paşa hem hanımlara konferanslar vermiş hem de hastabakıcılık kurslarını devam ettirmişti. Bu kurslara devam eden Türk kızlarına ilk diplomaları, 13 Temmuz 1914 tarihinde Başkadın Efendi tarafından verilmişti².

Bu çabalar sonunda, Birinci Dünya savaşı sırasında birçoğu çeşitli kurslarda eğitim almış yaklaşık 300 civarındaki hastabakıcı hastanelerde görev yaptı¹

1. Ayten Altınbaş; Türkiye'de Hemşireliğin Başlangıcı, Sağlık Alanında Türk Kadını Sempozyumu, İstanbul, 1998
2. Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Cilt I, Ankara 2000, S:151,171

Yaralı bir asker ve Hastabakıcılar

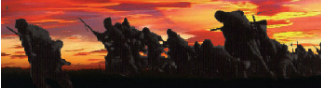
Yine Ekim 1914 Nisan 1915 sonuna kadar süren Darülfünun Konferans Salonu'ndaki hastabakıcılık konferanslarına katılan şehrin ileri gelen hanımları "Sıhhiye Askerî Reisliği ve Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından sınava tabi tutularak törenle diplomalarını aldılar. Ayrıca kurslara katılanlara Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından hüviyet cüzdanı da verildi.

Hastabakıcıların özverili çalışmaları, Osmanlı devlet yöneticileri tarafından da tebrik edilmişti. 30 Mayıs 1915'te Çağaloğlu Hilal-i Ahmer Hastanesini ziyaret eden Başkomutan Vekili Enver Paşa bu durumla ilgili memnuniyetini belirtmişti.

Hastabakıcılık hizmeti çoğu köklü ailelerden gelen kültürlü, eğitilmiş hanımlar tarafından genellikle gönüllülük esasına dayalı, hiçbir karşılık beklenmez şekilde yapılıyordu. Osmanlı tebaası olmayan özellikle Almanya ve Avusturya tebaasından sağlık heyetleri ile birlikte İstanbul'a gelen gayrimüslim hanımlar da hastanelerde hastabakıcılık yapıyorlardı^{1,2}.

1. Çanakkale Savaşı Siyasi, Askerî ve Sosyal yönleri, Lokman Erdemir, Gökkuş yayınları, İstanbul 2009, S:361, 366, 369
2. Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü, Nevin Yazıcı, Akademik Bakış, Cilt 5, Sayı 9, Gazi üniversitesi 2011

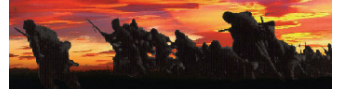

Birinci Dünya Savaşında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönüllü olarak katılan hanımlar hasta-bakıcılık eğitiminde

Türk kadını Çanakkale Savaşları'nda cepheden daha çok cephe gerisinde aktif rol alarak; sağlık hizmetlerinin sağlanmasında, askerler için kılık-kıyafet ihtiyacının karşılanmasında, cemiyetler vasıtasıyla yardım toplanmasında ve kamuoyu oluşumunda önemli hizmetlerde bulunmuştu¹. Hanımlar cephe gerisinde hizmet etmelerine rağmen şehit de olmuştu. Bunlardan birisi Yalova köyü yakınında hastanede hasta bakıcı olarak görev yapan 5. Ordu Sıhhiye Reisi muavini Dr. Ragıp Bey'in eşinin, hastanenin düşman uçakları tarafından bombalanması sırasında şehit olmasıydı².

Birinci Dünya Savaşı'nda hastanelerde görev yapan hanımlara daha sonra Hilal-i Ahmer gümüş ve altın madalyaları verilmişti. Reşit Paşa Gemisi'nde hastabakıcılık yapan Safiye Hanım da, bu hizmetlerinden dolayı madalya verilenler arasındaydı².

1. Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü, Nevin Yazıcı, Akademik Bakış, Cilt 5, Sayı 9, Gazi üniversitesi 2011
2. Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal yönleri, Lokman Erdemir, Gökkuşbu yayınları, İstanbul 2009, S:366, 368

İTİLAFA DEVLETLERİNİN SAĞLIK HİZMETLERİ

İngilizler Çanakkale Harekâtı başlamadan önce İskenderiye'yi üs merkezi olarak belirlemişlerdi¹. Gelibolu yarımadasından İngiltere'nin Mısır'daki bu deniz aşırı üs merkezine olan uzun mesafe,* idari konularda ve özellikle sıhhiye işlerinde yaralıların tedavi ve bakımına ait planlarına ciddi zorluklar oluşturmaktaydı. Mondros'ta yeterli su temin edilmedikçe büyük hastaneler açılmasının imkânsızlığından dolayı nisan başlarında bütün yaralıların evvela Mısır'a veya Malta'ya götürülmesine karar verildi. Bu maksatla, Kahire ve İskenderiye'de 4.500 yatak kapasiteli dört genel hastane kurulurken, Malta'da 3.000 hasta için yetecek tedbirler alındı. Aradaki bu uzun mesafeye rağmen Akdeniz Seferi Kuvvetleri'nin 2 hastane gemisi mevcuttu².

Hazırlığın ilk safhalarında karaya çıkışta uğranılması beklenen kayıp miktarının yeterince düşünülmediği anlaşılmıştı. Genel karargâhın Mondros'a dönüşünden sonra bu konu detaylı olarak incelenmişti. Bu inceleme sonucu yapılan planlamada Mons muharebesinde** uğranılan kayıplar, tahminler için temel olarak kabul edildi. Bu muharebede İngiliz II. Kolordusunun iki tümeni ölü, yaralı ve kayıp olmak üzere 20 bin piyadeden oluşan mevcudunun %7,5'ünü kaybetmişti. Daha ihtiyatlı bulunulması için sahillerde verilecek muharebelerde, ilk önce muharebeye girecek 3 tümenin mevcutlarının % 10'unu kayıp vereceğinin kabulü kararlaştırıldı.

Kayıplar bu sayıda olduğu takdirde 700 ağır yaralıya yetecek kapasitede olan eldeki mevcut iki geminin yetmeyeceği düşünülerek, içerisinde 1.000 hafif yaralı için gerekli sıhhiye eratı ile sıhhiye malzemesi bulunan bir nakliyenin kuzeydeki çıkış harekâtına, diğer bir nakliyenin de güneydeki çıkış harekâtına tahsisi için tertibat alındı¹.

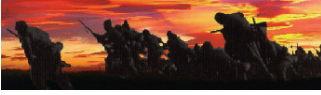
1. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 1. Cilt, General C.F. Aspinall – Ogländer, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:127

2. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 1. Cilt, S:182-183

* Gelibolu yarımadasından İskenderiye üs merkezi 3 günlük bir yoldur.

** Mons Muharebesi, Britanya ve Almanya kuvvetleri arasında 22-23 Ağustos 1914 tarihlerinde Fransız kasabası Mons'da gerçekleştirilmiş büyük bir Birinci Dünya Savaşı muharebesi (Mons'un Almanlar tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlandı)

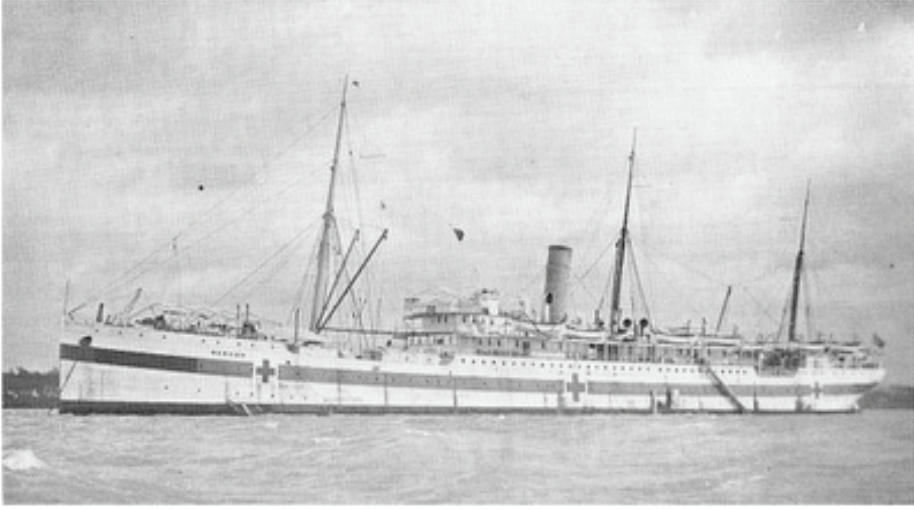
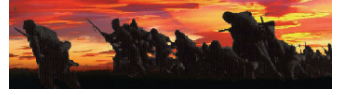

Gelibolu harekatinde da kullanılan Malta'daki "Bighi Royal Naval Hospital"

Gelibolu'da yaralanan ve hastalanan İngiliz, Avustralyalı ve Yeni Zellandalı askerlerin tedavi gördüğü Malta'daki Bighi Naval Hospital

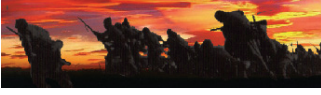

İngiliz hastane gemisi Gascon

Bu planlamaya göre yaralılar, her çıkış yerindeki yaralı toplanma yerlerinden, özel olarak donatılmış vasıtalara konarak hastane gemilerine nakledilecekti. Bu konuyla ilgili Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanlığının emri 14 Nisan 1915'te yayınlanmıştı. Bu tarihten 2 gün sonra Akdeniz seferi kuvveti sıhhiye başkanı Tabip General W.G. Birrell ve Harekât kurmay başkanı Mondros'a gelerek çıkarma harekâtının ilk safhasında verilecek 10.000 zayiata göre hazırlığın uygun olmadığını gördüler. Bu eksikliği gidermek için nakliye miktarının ikiden sekize çıkarılması ve hasta toplanma ve nakil merkezliğini yapacak iki hastanenin de Mısır'dan yola çıkarılması yönünde derhal emir verilmesi gerektiğini değerlendirdiler. Birkaç gün sonra üs merkezi ile harekât alanı arasında tahliye işleri için iki hastane gemisinin seferi kuvvetler komutanlığının emrine verilmesiyle, sıhhiye hizmetleri konusunda rahatlatıcı bir mesafe alınmış oldu. Bundan başka, Mısır'dan, çıkarma harekâtının başından beri gelen yaralılarla dolmuş olan Mondros'taki Avustralya hastanesindeki yaralıları almak üzere beşinci bir hastane gemisi de gönderildi ¹.

1. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 1. Cilt, General C.F. Aspinall – Oglander, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul-2005 S: 183-184

Ne kadar hastane gemisi ve yaralı tahliye gemisi bulunursa bulunsun, Amfibi (çıkarma) harekâtı muharebeleri devam ederken yaralıların açık sahilden, çıkarma için yapılan boşaltma faaliyetlerine engel olmadan yapılması büyük zorluklar oluşturmaktaydı. Bundan dolayı küçük deniz vasıtalarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Seferi kuvvetlerin hastane gemileri beyaza boyalı olmasına rağmen sahilden hastane gemilerine yaralı ve hasta naklini gerçekleştirecek gemiler siyah renkteydi.

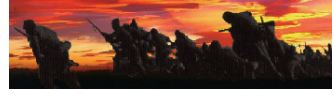
Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı Ian Hamilton taktik gerekleri ön plana alarak, asker çıkarmaya yarayan vasıtaların yaralıların nakli için geri çevrilmemesi, bu iş için karaya çıkıldığı günün öğleden sonrası istimbol gönderilmesini müteakip özel suretle donatılmış kürekle hareket eden işkampaviyalarla yapılması talimatını vermiştir. Ancak yatakları ile birlikte on iki ağır yaralı veyahut bu miktarın üç misli hafif yaralı nakledebilen 6 adet işkampaviya temin edilebilmiştir ¹

İşkampaviyalardan birinden hastane gemisine yaralı nakli

1. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 1. Cilt, General C.F. Aspinall – Oglander, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:184-185

* İşkampaviya: harp gemilerinden asker naklinde kullanılan en büyük filika. işkampaviya'lar sandal büyüklüğünde, yalnız ondan daha geniş ve yüksekti. Karaya asker sevkياتında, gemiye erzak ve levâzım alınmasında kullanılır

Sahilde yaralılara mümkün olan şeyin yapılabilmesi amacıyla çıkarmanın büyük kısmıyla birlikte bir sahra teskereci bölüğünün çıkarılması ve geri kalan teskerelerin de saat ikiden sonra sahilde bulunması konusunda tertibat alınmıştı.

20 Nisan 1915'te Karargâh gemisi Arcadian'de başkomutanın kâtiplerinden birisinde çiçek hastalığı görülmesi üzerine, Amiral Ian Hamilton ve harekât kurmayı hariç gemide bulunan herkese aşı yapılmıştı. Yapılan bu aşı sonrası iki üst rütbeli subayın kolu iki hafta süreyle askıda kalmıştı.

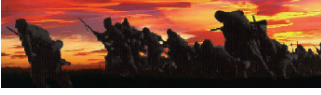
23 Nisan 1915 tarihinde çıkarma harekâtı başlamış ve harekâtın 3. gecesini (25/26) deniz kıyısındaki dar kumluk arazi (Anzak Sahili) yaralılarla dolmuş, gemilerden indirilen malzemelerin arasında yer bulmak güçleşmişti. Muharip sınıfları sahile çıkarmaya tahsis edilmiş filikaların yaralı taşınmasında kullanılmaması emrine rağmen deniz iskele komutanı mesuliyeti üzerine alarak yaralıları gemilere naklettirdi. Bu nakliye gemilerinde ağır yaralılara bakacak hiçbir malzeme ve personel olmadığından ağır yaralıları kabul etmiyordu.

Akdeniz seferi kuvvetler kurmay başkanının emrine göre çıkarma yapılan sahillerde; çıkarmanın ilk gününün öğleden sonrası sargı yerleri belirlenecekti.

General Birdwood'un, Anzak'ta karaya çıkış sonrasında alınacak sıhhi tertibat emri şu şekildeydi. Harekâtın devamı süresince bir numaralı Avustralya Sargı istasyonu karaya çıkış yerinin en kuzey mıntikasına tesis edilecekti. Seyyar hastane, karaya çıkarılıncaya kadar bu istasyon, seyyar hastanenin çadırı takımının vazifesini görecek. Ağır yaralılar Gascon hastane gemisi ve hafif yaralılar için Clan Mc Gillivray ve Seang – Chun nakliye gemileri tahsis edilmişti. Gemiden çıkarılamayacak durumda olan personelin hepsi, Mondros'tan hareketten önce buradaki sabit hastaneye nakledilecekti. Denizde hastalananlardan Avustralya askerleri Clan Mc Gillivray gemisine, Yeni Zellanda askerleri ise Seang – Chun gemisine naklonulacaktı¹.

1. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 1. Cilt, General C.F. Aspinall – Oglander, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:185-186, 331, 454, 482, 483

Akdeniz seferi kuvveti sıhhiye başkanı Tabip General W.G. Birrell tarafından çıkarılma hareketi için alınacak sıhhi tedbirler 24.04.1915 tarihinde yayınlanmıştır.

AKDENİZ SEFERİ KUVVETİNİN KARAYA ÇIKIŞ İÇİN ALACAĞI SIHHİ TEDBİRLER

(Akdeniz Seferi Kuvveti Sıhhiye Başkanı tarafından yayınlanmıştır)

Akdeniz Seferi Kuvveti Komutanlığı

Arcadian Gemisi 24.04.1915

Her örtü kuvveti ile birlikte bir seyyar hastanenin bir yarım teskereci ve bir yarım çadır takımı, idare edecek kadar, sıhhi ve cerrahi malzemesiyle beraber karaya çıkarılır ki, bu işler her örtü kuvvetinde 150 sıhhiye erati ile temin edilebilir. Karaya çıkış günü öğleden sonra saat 2’de (Biri 29. Tümen ve diğeri Avustralya ve Yeni Zellanda kolordusu için) iki sargı istasyonu personeli, idare edecek kadar sıhhi ve cerrahi malzeme ile beraber karaya çıkarılacaklardır. Tümenin geri kalan kısımları karaya çıktığı zaman seyyar hastanenin kalanı ile sargı istasyonu teçhizatı, hastane gemiden çıkarılır çıkarılmaz sahilde tesis edilecektir. İki hastane gemisinden Cicilia gemisi 400 ağır yaralı için 29. Tümen ve Gascon gemisi 500 ağır yaralı için Avustralya ve Yeni Zellanda kolordusuna tahsis edilmiştir.

Tahliye vasıtaları şunlardan ibarettir.

(Deniz nakliye komutanından öğrendiğime göre bahriye, yaralıların sahilten gemilere nakline takriben öğleden sonra saat 2’de başlayacaktır.)

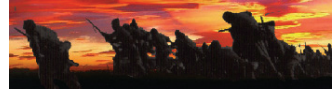
29. Tümen için her biri 12 teskere almaya müsait 3 iskampaviya (flika) ve Avustralya ve Yeni Zellanda Kolordusu için aynı miktarda iskampaviya tahsis edilmiştir. Bu iskampaviyalar yaralıları, hastane gemilerine veya diğerk gemilere yedekte götürecektir.

a) 29. Tümen yaralıları için aşağıdaki nakliye gemileri tahsis edilmiştir.

B 2 Caledonia gemisi; 400 ağır 1200-1500 hafif yaralı

B 7 Aragon gemisi; 400 ağır 1200-1500 hafif yaralı

B 9 Dongola gemisi; 400 ağır 1200-1500 hafif yaralı

b) Avustralya ve Yeni Zellanda kolordusuna da aşağıdaki gemiler tahsis edilmiştir;

A 25 Lotzow gemisi; 200 ağır yaralı, 1000 hafif yaralı

A 1 Ionian gemisi; 100 ağır yaralı, 1000 hafif yaralı

A 15 Clan Mc Gillivray gemisi; 100 ağır yaralı, 600 hafif yaralı

A 31 Seang – Chun gemisi; 100 ağır yaralı, 600 hafif yaralı

Caledonia, Aragon ve Dongola gemilerinin sıhhiye personeli, sıhhi ve cerrahi teçhizatı, 15 numaralı sabit hastaneden ve Clan Mc Gillivray ve Seang – Chun gemileri için personel ve teçhizat şimdilik Avusturya ve Yeni Zellanda kolordusunun seyyar cerrahi hastanesi tarafından temin edilmiş olup bu ihtiyaçlar daha sonra 2 numaralı Avustralya hastanesi tarafından temin olunacaktır.

Lotzow ve Ionian gemilerinin sıhhi ve cerrahi teçhizatları daha sonra 2 numaralı Avustralya hastanesi tarafından sağlanacaktır. 16 numaralı sabit hastanenin personel ve teçhizatı yedek olarak bulundurulacaktır.

İçinde 4 numaralı ileri sıhhiye malzeme deposu olan Anglo-Egyptian gemisi Avustralya ve Yeni Zellanda Kolordusunun ve 5 numaralı ileri sıhhiye malzeme deposu 29. Tümenin emrindedir.

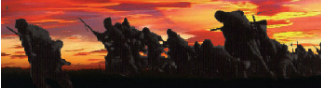
Gemilerin yaralıları çıkarmak için doğruca Malta ve İskenderiye'ye gitmeleri tasarlanmıştır.

Mondros'taki 1 numaralı Avustralya Hastanesi Limni'deki gemilerin hasta eratı için kullanılacaktır¹.

W. G. Birrell
Tabip General

1. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 1. Cilt, General C.F. Aspinall – Oglander, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:472-473

Ağustos Ayında Yapılacak Taarruzlar Öncesinde Sıhhiye Hazırlıkları

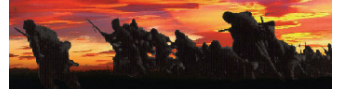
Akdeniz Seferi Kuvveti komutanı Ian Hamilton, nisan ayındaki ilk çıkarmadan da edindiği tecrübelerle, ağustos ayında yapılacak taarruz hazırlıklarına önemle dikkat ediyordu. Bundan dolayı temmuz ayı ortalarında Sağlık Bakanlığına genel planı söylemiş ve Harbiye Nezaretine de şu telgrafi çekmişti:

“Öyle görünüyor ki, ağustosun ilk haftasında yeterli bir sonuç elde etmek için ateş hattında 80.000 insana sahip olacağız. Bundan dolayı büyük ölçekte sağlık tedbirlerine ihtiyacımız olacaktır. Ne kadar zayıt vereceğimizi tahmin etmek imkânsızdır, fakat bir misal olarak 20.000 zayıt vereceğimizi tasavvur ediniz. Bugüne kadar Çanakkale’de yaptığımız, muharebelere bakılırsa bu miktar çok görülmez... Böyle bir muharebe, 30 adet sağlık nakliye gemisine, 200 doktora ve bu oranda sağlık personeli ve hasta bakıcıya ihtiyaç gösterir... Bunlar, tıbbi ve cerrahi malzeme ve teskere ve bu oranda sıhhi malzeme ile birlikte ağustosun birinde Mondros’ta bulundurulmalıdır.”

İngiliz Harbiye Nezareti yukarıda istenen personeli Mondros’a göndermeyi kabul etti. Daha sonra hasta bakıcı sayısı her gemiye onar tane olacak şekilde artırılmıştı.

Bu sırada Bahriye Nezaretinin isteği ile sıhhiye nakliyat işlerini düzeltmek üzere önceden deniz sağlık işleri müdürü vazifesinde bulunmuş olan Sir James Portör, Akdeniz seferi kuvvetinin yaralıların denizden tahliyesi işlerini yürütmesi için ulaştırma genel müfettişi vazife tanımıyla tayin edildi. Portör, 30 Temmuz günü Mondros’a gelerek vazifeye başladı. Kısa zamanda hasta ve yaralıların tahliyesiyle ilgili düzenlemeler yaptı. Bu düzenlemelere göre; her sahil açığında bir hastane gemisi demirli bulunmak üzere altı hastane gemisi yer alacaktı. Bunlardan üçü esas sahilde faal bir şekilde bulunacaklardı. Bütün yaralılar güvertede tasnif edilecek, hafif yaralılar balıkçı gemileri ile İmroz’daki hastane gemilerine nakledilecek, ağır yaralılar ise hastane gemisinde tedavi edilecek, gemi dolmuşsa yerine başkası konarak Mondros’a hareket edecekti¹.

1. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 2. Cilt, General C.F. Aspinall – Oglander, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:152-153

İtilaf Devletleri Askerlerini Etkileyen Tahliye ve Sağlık Sorunları

Ağustos ayı başlarında başlayan taarruzlarda, Anzak ve Suvla cephelerinde çok miktarda yaralı mevcuttu. Anzak'ta ağır yaralıların dik yamaçlardan aşağı sahile nakledilmesi büyük sorun oluşturmaktaydı. Vadiler ağır yaralılarla dolmuş, geçen kafilelerin ve katırların çıkardığı toz, sıcaklığın etkisi, sineklerin hücumu ve susuzluğun tesiri ile durum dayanılmaz hal almıştı. Sahildeki vaziyet ve koşullar da aynı şekilde kötüydü. Hastane gemisi olarak ayrılan nakliye gemileri Cenevre Sözleşmesi hükümlerinden yararlanamadığı için beyaz olan hastane gemileri gibi sahile demirleyemiyordu. Hafif yaralıları nakledecek balıkçı teknelerinin de mevcudu az olduğu için yetersiz kalıyordu. Sir James Porter, Mondros'ta mümkün olan her şeyi yapmış ve hasta nakliye gemilerini yararlanılabilir bir hale sokmuştu. Bazen Mondrosta esen hafif bir rüzgâr bile denizden yaralı naklini güçleştirmekteydi.

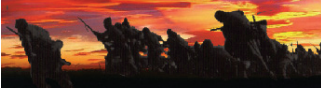
Ağustos ayının ortasında Malta ve Mısır'daki hastaneler tamamen dolmuş Mondros'ta hastane gemisi kalmamıştı. Sahilde yaralıları için yer bulmak sorun olmaktaydı. Bunun üzerine Sir James Porter, derhal Aquitania gemisini hastane gemisi olarak tahsis edip, 2.400 nakli mümkün yaralıyı yerleştirerek direkt İngiltere'ye gönderdi. Daha sonra hastane gemisi olarak donatılan Cunarder gemisi ve diğer gemiler de Mondros'a gelerek durumu rahatlatmıştı.

6-22 Ağustos tarihleri arasında yaklaşık 22.000 hasta ve yaralı Gelibolu yarımadasından gönderilmişti. Ağustos ayında planlanan taarruz harekâtı öncesinde yeterli sıhhiye hazırlıklarının yapılamaması ve Anzak'ta ihtiyaç miktarınca sıhhiye personelinin bulunmaması, Avustralya ve İngiltere'de hoşnutsuzluklara neden olmuştu. Ancak sonbahar aylarında sıhhiye teşkilatı emrine fazla gemiler verildi. Kasım ayında komuta sorununa yol açtığı için Sir James Porter'ın vasifesine son verildi.

Ağustos ayında ise bulaşıcı hastalıklar birliklerin savaşma gücünü etkileyecek boyutlarda bulunuyordu¹.

1. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 2. Cilt, General C.F. Aspinall – Ogländer, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:345, 346, 347, 157

Gelibolu'da şiddetli sıcaklar, uzun ve yorucu muharebeler, toz, rahatsız edici sinekler ve çevredeki diğer olumsuzluklar, askerlerin hayatı üzerinde olumsuz etkiler yaratıyordu. Yaz aylarında kıtaların uğradığı en büyük olumsuzluklardan biri ishal idi. Başkomutan'dan ere kadar herkes bu hastalıktan o kadar zayıf düşmüştü ki, kimse de ayakta duracak takat kalmamıştı. Aldıkları gıdaların çeşitli olmaması, eratin tabiat ve mizacını tahrip etmekteydi.

Verilen emirlerle yaralıları bakmak vazifesi sadece sahra sedyecilerine verilmiş. Muharip askerlere kesinlikle yaralıya yardım etmek için geri kalmamaları emri verilmiş, muharip bu tarz hareketin, en ağır askeri suç kabul edildiği bildirilmişti¹.

İtilaf Devletleri Sağlık Tesisleri

Mısır'da 4.500 yatak kapasiteli 4 genel hastane

Malta'da 3.000 yatak kapasiteli sağlık tesisleri

Mondros'ta Avustralya Hastanesi

Yeni Zellanda Süvari Seyyar Hastanesi

4. Avustralya Seyyar Hastanesi

1. Hafif Süvari Tugayı Seyyar Hastanesi

3. Hafif Süvari Tugayı Seyyar Hastanesi

Yeni Zellanda Seyyar Hastanesi

88. Seyyar Hastane

89. Seyyar Hastane (29. Tümen Seddülbahir)

3. Seyyar Hastane (Avustralya 1. Tümeni Kabatepe)

17. Sahra Hastanesi

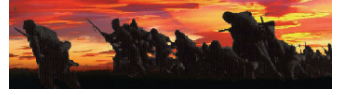
15 Numaralı Sabit Hastane

2 Numaralı Avustralya Hastanesi

1 Numaralı Avustralya Hastanesi (Limni)*

Anzak koyunda ileri sıhhiye deposu

1. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 2. Cilt, General C.F. Spiral – Oğlandır, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S: :409, 554, 596

Sargı yerleri

Sotiri çiftliği kuzeyi

Zığındere

Monash kuru deresi

Walter sırtı kuru deresi

Çaylakdere

A sahilinde 2 adet sargı yeri

11. sargı istasyonu

Sargı yerlerinde yaralı tahliyesi için hayvanların çektiği arabalar kullanılmaktaydı.

İtilaf Devletleri hastane gemileri

Cicilia gemisi 400 Ağır yaralı için 29. Tümen'e

Gascon gemisi 500 Ağır yaralı için Avustralya ve Yeni Zellanda kolordusuna

Aquitania gemisi

Cunarder gemisi

Yaralı taşıyan nakliye gemileri

Caledonia gemisi

Aragon gemisi

Dongola gemisi

Lotzow gemisi

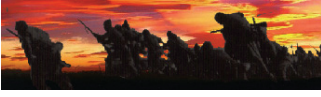
Ionian gemisi

Clan Mc Gillivray gemisi

Seang – Chun gemisi

1. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 2. Cilt, General C.F. Aspinall – Oglander, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:409

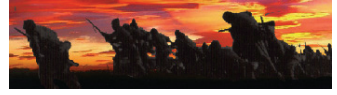

Yaralı Anzak Askeri

İngiliz Çıkarma Sahası ve Sağlık Tesisleri

ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA ALMAN SAĞLIK YARDIMLARI

Osmanlının son döneminde Almanlarla ilişkiler başta askeri konularda olmak üzere yoğunlaşmıştı. Almanlardan tıbbi konudaki ilk yardımı; 1898 yılında ıslahat amacıyla Profesör Robert Rieder* ve muavin olarak Dr. Franz Georg Deycke**'nin İstanbul'a davet edilmesi olmuştu. Rieder Paşa, Gülhane Askeri Rüştiyesinde bugünkü Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin de başlangıcı olan 150 yataklı hastanenin kurulmasını sağlamıştı¹. Rieder ve Deyke paşadan sonra, başka Alman Tıp Doktorları da gelmeye devam etmiş, bunlar İstanbul'da ve 1. Dünya savaşının değişik cephelerinde görev yapmışlardı^{1,2}.

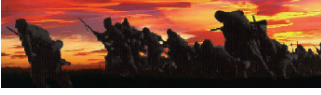
Robert Rieder Paşa

1. Tarih Boyunca Türk- Alman İlişkileri, Kazım Karabekir, Haz.:Yrd. Doç. Dr. Orhan Hülagü – Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul 2001 S:168-169, S:171-172
2. V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin ilk 100 yılında komutanlık yapanlar. Adnan ATAÇ, Nuran ÖZDEMİR Ankara 1998, S:435,436

* **Prof.Tbp.Tuğg.Robert RIEDER** (1861-1913); 28 Aralık 1861'de Hassen-Nassau eyaletinde Emserhof'ta doğdu. 1886'da Würzburg Tıp Fakültesinden mezun olarak tıp doktoru oldu. Daha sonra patoloji ve anatomi eğitimi aldı. Hamburg-Eppendorf Hastanesi'nde cerrah olarak Max Schede'nin yanında çalıştı.1895 yılında Bonne Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde profesörlüğe atandı. Bu göreve devam ederken 5 Haziran 1898'de İmparatorun emriyle İstanbul'a geldi. Bugünkü Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin başlangıcı olan Gülhane Hastanesini 30 Aralık 1898'de açtı. 1900 yılında yeni yapılan Haydarpaşa'daki Mektebi Tıbbiye binasını teftiş ederken ikinci kattan düştü ve sakatlandı. 1904 yılında Almanya'ya geri döndü. 24 Ağustos 1913'de hayatını kaybetti².

** **Prof Tbp.Tuğg.Georg Deycke** (1865-1938); 21 Aralık 1865 Hamburg'da doğdu. Eppendorf Hastanesinde asistanlık yaptı. 1893'de tıp doktoru ünvanı aldı. Albert Scön Berg ile birlikte "Röntgen Işınları Alanında Gelişmeler" adında bir kitap yazdı. 1898'de Rieder paşanın muavini olarak İstanbul'a geldi. Rieder paşanın Almanya'ya dönmesi sonrasında Gülhane Seririyat Hastanesi Müdürlüğüne atandı. 1907'de Almanya'ya döndü. Şubat 1938'de Morrhorf kasabasında öldü².

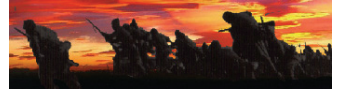
Tatbikat okulu olarak görev yapan ilk Gülhane Hastanesi

1913 yılında, başında General Liman Von Sanders'in bulunduğu 42 subaydan oluşan ıslahat heyetinin içinde Albay Prof. Dr. Mayers'de bulunuyordu. Albay Prof. Dr. Mayers, Sahra Sıhhiye Müfettiş-i Umumiye Teşkilatı Başkanı yardımcılığına müşavir olarak tayin oldu. Daha sonra Çanakkale Savaşları'nın başlamasıyla 5. Ordu bünyesinde görev yaptı¹.

Alman Islahat Heyeti Başkanı ve Çanakkale de 5'inci Ordu'nun komutanı olan General Liman Von Sanders

1. Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal yönleri, Lokman Erdemir, Gökkuşbu yayınları, İstanbul 2009, S;319

Çanakkale Savaşları sırasında görev yapan Alman askerlerinin (Subay, Astsubay, Er) sayısı ancak 500 civarındaydı. Bu askerlerin büyük bir kısmı topçu ve istihkâm sınıfındaydı¹. Albay Prof. Dr. Mayers dışında Çanakkale Savaşları sırasında Gelibolu yarımadasında görev yapan çok az sayıda Alman hekime kaynaklarda rastlanmaktadır. Dr. Wilhelm Rosenberger, Hekim yüzbaşı Hermann Wille, Hekim yüzbaşı Konrad Lotze, Hekim yüzbaşı Johannes Flebbe, Hekim yüzbaşı Erich Uschaupt bunlar arasındadır².

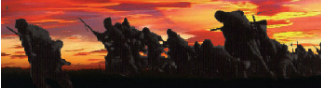
Birinci Dünya Savaşı öncesi ve boyunca Alman yardımları toplamda 15.000 subay ve asker, 3 milyar mark tutarında 100.000 vagon askeri yardımı kapsamaktadır³. Çanakkale Savaşları sırasında deniz ve demiryoluyla ulaşımının güvenli olmaması nedeniyle yardımlar kesintiye uğramıştır. 1915 yılı sonunda Bulgaristan'ın savaşa Almanya yanında katılmasıyla, Almanya İstanbul demiryolu açılmış ve yardımlar gelmeye başlamıştır⁴.

*Almanyadan Hilal-i Ahmer Cemiyeti depolarına gelen yardımlar**

1. Liman Von Sanders, Türkiye'de beş yıl, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010 S:134,82,109
2. Dr. Mete Soytürk'ün Almanyada Dünya-Hafta dergisinde yazı dizisi olarak yayınlanan "Çanakkale savaşlarında yaşamlarını yitirenlerin anısına" adlı yazısı
3. Çanakkale Savaşlarında Bir Alman Subayının Anıları, Carl Mühlmann, Timaş Yayınları İstanbul 2003, S: 8
4. Çanakkale Savaşında Türk-Alman Birlikteliği, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 6, 2008 S:20
5. * Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Cilt I, Ankara 2000, S:206

1915 yılında Alman-Türk Cemiyeti aracılığı ile Gelibolu'daki 5. Ordu'ya 160.000 Mark tutarında sağlık malzemesi gönderilmişti. Cepheye gönderilen malzemeler arasında hastane teçhizatı, seyyar eczane ve dezenfekte malzeme bulunmaktaydı¹.

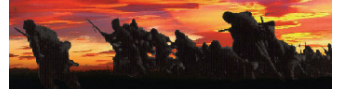
Çanakkale savaşları sırasında Alman kızılhaçı tarafından gönderilen sıhhiye heyetleri İstanbul'daki Askeri hastaneleri desteklemişler ancak bunlar ihtiyacı karşılamakta yeterli olmamıştı*².

Alman Askeri Heyeti Başhekimisi Strabsarzt Kolmer, Dr. Petris, Dr. Layka Gümüşsuyu'nda; Dr. Peter Oberatz Tucht Bigalı Hastanesi'nde; Dr. Tomer İzmir Menzil Hastanesi'nde; Dr. Braun, 5. Ordu Sıhhiye Müfettişliğinde görev almışlardı¹

1. Türkiye'deki Almanya 1914-1918, Almanya'nın Türkiye'deki Kültürel Etkinliği ve Robert Bosch, Rifat Önsoy, Atlas Yayınları. İstanbul 2004, S:63
2. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I,II,III, Dr General Kemal ÖZBAY, İstanbul 1976

* Alman Kızılhaçı tarafından gönderilen sıhhiye heyetlerinde bulunan; Binbaşı Von Trützscher'in, Kont Hochberg'in ve Dr. Stutzin'in çalışmaları ile Askeri Hastanelerde yeni düzenlemeler yapılarak desteklenmiştir.

SAĞLIK TEŞKİL VE VASITALARINA SALDIRILAR

1864'de imzalanan Cenevre Sözleşmesi'ne göre savaş esnasında sivil birimler, hastaneler, sargı yerleri, hastane gemileri, bu gemilere hasta taşıyan sağlık hizmetleriyle görevli deniz araçları ile karada; yaralı, hasta taşıyan ve ambulans görevi yapan araçların statüsü belirlenmişti. Daha sonra bu hükümler 18 Ekim 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi'nde de tekrarlanmıştı. Bu sözleşmelerin hepsine Osmanlı devleti imza atmış ve sözleşmelere göre sağlık teşkil ve vasıtalarına çekilecek Kızıllaç ve Kızılay Bayrakları'nın hükümleri belirlenmişti. ¹.

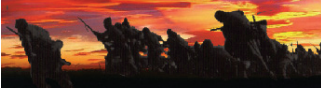

Bahçesinde Kızılay Bayrağı bulunan Türk Sahra Hastanesi

Bütün bu imzalanan sözleşmelere rağmen Çanakkale Muharebeleri sırasında Türk hastaneleri, sargı yerleri, hastane gemileri zaman zaman saldırılara maruz kalmış ve buralarda kayıplar verilmişti^{1,2,3}. Çanakkale savaşları sırasında yapılan bu saldırılar nedeniyle bazı sargı yerleri yeraltı barınakları şeklinde korunaklı yerlere konuşlandırılmıştı⁴.

1. Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletlerinin Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları, Ahmet Esenkaya, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 4, Mart 2006 S:51-54
2. Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarımızı saldırıları, Cemalettin Taşkıran, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, Sayı 1, Mart 2003 S:105
3. Çanakkale Deniz Savaşları 1915 Çanakkale Boğaz Komutanlığı 2004 S:269
4. Anılarla Çanakkale Cephesi ve Neticesi, Turhan Seçer, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2008, S:64

Maydos (Eceabat) Bombardmanı ve Hastanenin vurulması

Maydos kasabası biri uçak, diğeri ise Saros Körfezi'nden aşırma donanma ateşleriyle olmak üzere iki defa bombardıman edilmişti. Uçak ile yapılan bombardıman-
da hastanenin vurulduğuna dair bir bilgi mevcut değildi^{1,3}.

*Maydos bombardmanı
sonrası şehirden görünüm*

Çanakkale Muharebeleri başlamadan önce Maydos'da küçük bir hastane bulunmaktaydı. Savaşın başlamasıyla hareket merkezine dönüşen şehirde bulunan hastane, askeri idare altına alınarak organize edilmişti. Bu küçük kasabada hastane dışında yaralı toplama yerleri ve seyyar hastaneler de bulunmaktaydı. Burada bombardıman sırasında hastanede görev yapan doktorlardan biri de Mükellef Yüzbaşı Op. Dr. Ömer Vasfi AYBAR'dı^{1,2}.

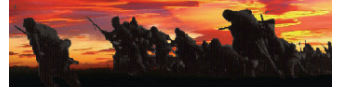
1 Mayıs 1915 günü Donanmanın aşırma atışları Maydos (Eceabat)'taki hastaneyi hedef almış ve buraya 23 adet mermi isabet etmişti. Binlerce yaralı ve hastayı barındırmakta olan hastane binası yıkılmıştı. Bombardımanda, ikisi esir İngiliz ağır yaralı er olmak üzere ölümler meydana gelmişti^{2,4}.

1. Çanakkale 1915 Dergisi, Sayı 4 Yıl 2007 S:27-29

2. Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletlerinin Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 4, Mart 2006

3. Destanlaşan Çanakkale, Deniz Kara Hava Savaşları, Anılar ve Yorumlar, Turhan Seçer, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005, S:436,437

4. Çanakkale Cephesi'nde Hava Savaşları, Cenk Avcı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ankara2009 S:75

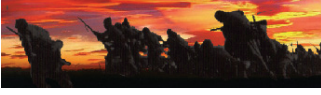
Maydos'un ve bilhassa hastanemizin üzerinden korkunç ışıklar çalarak geçen mermilerin altında normal bir surette çalışıyorduk, gürültülere alışmıştık. Yaralı adedi binleri çoktan aşmıştı, aralarında İngilizler, Yeni Zelandalılar ve Avustralyalılar vardı. Hastane çoktan dolduğu gibi, şehir baştanbaşa hastane olmuş denebilirdi. Şehrin ve her türlü beynelmil şayetleri sarahatle görülen hastanenin bombardıman edileceği hatırıma gelmiyordu. Fakat bu kanaatimiz uzun sürmedi, bir gün mermiler kısa düşmeye başladı. Maydos endirekt atışla bombardıman ediliyordu. Bu sırada ameliyathanede bir ere tracheotomie ameliyatı yapıyordum.

Boynundan yaralanan askerin hançeresi tıkanmış, nefes alamıyordu. Ameliyat bitmek üzere iken, yakınımızda müthiş gürültü ile bir mermi patlayıverdi. Hastane derhal yanmaya başlamıştı. Mermi eczaneye düştüğünden o sıralarda tekalif-i harbiye ile topladığımız külliyetli alkol da parlamıştı. Yaralıların, personelin feryat ve kaçışları, yangının her tarafa sirayeti karşısında şaşırılmış kalmıştım. Kendimi dışarıya zor attım. Manzara korkunçtu; birçok yaralı aralarında düşman askerleri de olduğu halde, hastanenin demir parmaklıklarına takılarak kebab oluyorlardı, yerlerde sürünerek canlarını kurtarmaya çalışanlar da çoktu. Hastane personeli dağılmıştı. Ne yapabileceğimi düşünürken yanı başımda patlayan bir merminin çıkardığı kum sağanağının tesiriyle yere yuvarlandım. Güçlülükle ayağa kalkarak şehre doğru koşmaya başladım.

Şehrin manzarası anlatılamayacak bir fecaat gösteriyordu. Birçok yangınlar çıkmış, ortalık alev ve dumanlara bürünmüştü. Sokaklar asker, kadın, erkek, çocuk, yaralı ve ölülerle doluydu. Feryat ve acı haykırışlar göklere yükseliyordu. Her tarafa büyük küçük ateş gibi mermi parçaları düşüyordu. Bu hengâmede sıhhi yardım diye bir şey yoktu, firka merkezinde müzika efradı ile birkaç levazımcı kalmıştı; askerler tamamen cepheye sevk olunmuştu.

Mükellef Yzb. Op. Dr. Ömer Vasfi AYBAR
Hayat Tarih Mecmuası, Mart 1967, Sayı 2

Maydos bombardımanının ertesi günü 2 Mayıs 1915 sabahı balon gözetle-
mesiyle Gelibolu kasabası bombardıman edilmişti. 500 yataklı bir tepenin üstündeki
Gelibolu Askeri hastanesi bu bombardımandan ciddi bir şekilde etkilenmişti. Hasta-
nede bütün yataklar doluydu. Bombardıman sonrasında hasta ve yaralıları Tekirdağ'a
nakledilmişti^{1,2}.

İngilizlerin E-11 denizaltısı, 1 Haziran 1915'te Yeşilköy açıklarında Çanak-
kale'den getirilen 700 yaralıyı taşıyan Lili Rikmers hastane gemisine saldırmıştı¹.

12 Haziran 1915 tarihinde Arıburnu bölgesinde düşman uçakları hafif ve
ağır yaralı hastanelerini bombalamıştı. 15 Ağustos 2015 tarihinde Osmanlı Orduyu
Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti tarafından Hariciye Nezareti'ne bu olayın
protesto edilmesi amacıyla yazı yazılmıştı³.

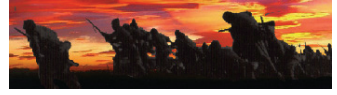
Güney cephesinde 28-30 Haziran günlerinde devam eden Zığındere muhare-
beleri öncesi (28 Haziran 1915) İngiliz savaş gemisinin bombardımanında,
Zığındere bölgesinde bulunan sargı yerinin vurulması sonucunda burada bulunan
yaralı ve hastalar şehit olmuştu³.

14 Temmuz 1915 tarihinde Çanakkale'de Akbaş Limanı'nda bulunan Kızı-
lay'a ait Gülnihal gemisi ile 60 ve 63 numaralı hastane gemileri bombalanmıştı⁴.

16 Temmuz günü bir düşman uçağı Gelibolu yarımadasındaki
Havuzludere'de bulunan sağlık kurumlarının üzerine bomba atmış, 4 kişi şehit ol-
muş ve 8 kişi yaralanmıştı.

17 Temmuz günü 19. Piyade Tümeni Sıhhiye Bölüğü uçaklara hedef
olmuştu².

1. Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletlerinin Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 4, Mart 2006, S:55,56
2. Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarıma Saldırıları, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığı, Sayı 1, Mart 2003 S:108,109
3. BOA, HR. SYS,2103/1
4. Çanakkale Savaşı Üzerine Bir İnceleme E. Korgenerel Selahattin Çetiner Harp Akademileri Basımevi İstanbul 1999 S:106

25 Temmuz 1915'te, akşam saat 6:30 sularında, 6 düşman uçağı, savaşın başından beri bir hastanenin bulunduğu Halil Paşa Çiftliğine tüm uyarıcı işaretlerle belirlendiği halde 12 adet bomba atmıştı. Bu bombalar, hastanede bulunan yaralılarından 8'ini öldürmüş ve 12'sini tekrar yaralamıştı. Bu bombalama sırasında çıkan yangın hastaneyi tamamen yok etmişti. Hastalar Bergos'ta bulunan ihtiyat hastanelerine nakledilmişti^{1,2}.

1 Ağustos 1915 öğleden sonra saat 19.50'de bir düşman uçağı Ezine'deki hastane binasına bir bomba atmış, hastanenin cephesinin yıkılması sonucu bir hasta asker ağır şekilde yaralanmıştı³.

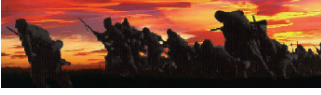
3, 4, 5 Ağustos 1915 tarihlerinde düşmanın mevzileri topçu atışıyla tahrip etmeye çalışırken, Alçitepe civarındaki tümenin sıhhiye bölümü de isabet almıştı⁴.

Bombalanan Çanakkale şehriden görünüm

1. Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarımızı Saldırıları, Cemalettin Taşkiran, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sayı 1, Mart 2003 S:108,109
2. BOA, HR, SYS, 2099/9, 27 Temmuz 1915
3. BOA, HR, MA, 1137/55, 2 Ağustos 1915
4. Anılarla Çanakkale Cephesi ve Neticesi, Turhan Seçer, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2008, S:188

9 Ağustos 1915'te Galataköyü'ndeki hastane üzerinde Hilal-i Ahmer işareti olmasına rağmen 3 bomba atılmış, bir asker şehit olmuş, üç asker yaralanmıştı¹.

30 Ağustos'ta, Çanakkale önlerinde bulunan İngiliz-Fransız donanması muharebe hattının uzağında bulunan Akbaş askeri hastanesini bombalamıştı. Bombalardan 4'ü hastaneye isabet etmiş ve 2 kişi ciddi şekilde yaralanmıştı^{1,2}.

Yaralı Taşıyan Halep Vapurunun Batırılması

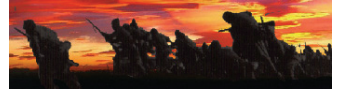
Şirket-i Hayriye (şehir hatları) vapuru olan Halep Vapuru, Çanakkale Savaşları'nın başlamasıyla diğer tüm sivil gemiler gibi asker ve mühimmat taşımakla görevlendirilmişti. İtilaf Devletleri Çanakkale cephesinde savaşın yönünü değiştirmek için deniz yoluyla cepheye giden lojistik desteği Marmara denizinde denizaltılarla engellemeye çalışıyordu.

Akbaş Limanı, muharebeler boyunca müttefiklerin temel ikmal üssüydü. Marmara'dan gemilerle gelen cephane ve erzak buradan cepheye naklediliyor, cepheden gelen yaralılar gemilerle İstanbul'daki hastanelere gönderiliyordu. 25 Ağustos 1915 sabahı, yaralıları götürmek üzere hazırlanan Halep Vapuru, üzerinde Kızılay bayrağı olmadığı için ve cephane taşıdığı gerekçesiyle Yüzbaşı Martin Eric Dunbar Nasmith komutasındaki İngiliz E-11 denizaltısı tarafından batırıldı. O gece cepheden gelen yaralıların bindirildiği gemide 200 askerimiz şehit oldu³.

Halep Vapuru

1. BOA, HR, MA, 1138/1
2. Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarına Saldırıları, Cemalettin Taşkıran, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, Sayı 1, Mart 2003 S:109
3. <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/03/29/200.sehit.verdigimiz.halepin.armasi.turkiyede/569970/>

8, 21 Eylül 1915 tarihlerinde Çanakkale Merkez Hastanesi düşman uçakları tarafından bombalandı¹.

29 Kasım öğleden sonra düşman donanmasından bir gemi Kilitbahir civarını bombardıman etti. Yakındaki Ağadere Hastanesi'nin de isabet alması sonucu, dört asker şehit oldu, yirmi asker de yaralandı. Bu saldırı sırasında Ağır Mecruhın/yaralı Hastanesi'nin Kızılay bayrağı yanmış ve subaylara ait büyük hastane çadırı harap olmuştu².

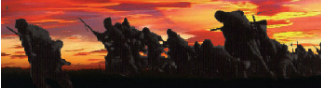
Ağadere Ağır Yaralı Hastanesi

11 Aralık 1915 günü düşmanın bir monitörü ile bir torpidosu Turşun köyündeki hastaneye ateş açmış, hastanede yedi asker şehit olmuş ve bir asker yaralanmıştı².

17 Aralık 1915'te Yalova köyündeki hastanenin bombalanması sonucu, Be-sinci Ordu Sıhhiye Reisi Muâvini Râgıb Bey'in hastabakıcılık yapan eşi ve iki er şehit oldu³.

1. Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarımızı Saldırıları, Cemalettin Taşkıran, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sayı 1, Mart 2003 S:109
2. Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletlerinin Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları, Ahmet Esenkaya, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sayı 4, Mart 2006, S:58
3. "Hilâl-i Ahmer Müessesâtına Tecavüz". Servet-i Fünûn, 1280, 17 Kanunuevvel 1331 [30 Aralık 1915], s. 70.

Zaman zaman Türk tarafından da istenmeyen saldırılar olmuştu. Wellington'da yayınlanan The Evening Post Gazetesi'nin 14 Ağustos 1915 tarihli sayısındaki haberde; Türk tarafından yapılan top atışının ameliyat yapıldığı sırada hastane çadırına isabet ettiğini ancak kimseye bir şey olmadığı bildirilmiştir. Bunun üzerine hastanenin bulunduğu oyuğun içeriye doğru derinleştirildiği ve bu rastgele atışlara bağlı isabetlerin cephenin dar ve iç içe olmasına bağlı olarak meydana geldiği ifade edilmektedir¹.

Reşit Paşa Vapuru Alman Kızılhaç'ı ve Türk Kızılay'ının işbirliği ile hastane gemisi yapılmış, geminin bir tarafına Kızılhaç bir tarafına Kızılay bayrağı takılmıştı. Gemi Çanakkale'de yaralıların tedavilerinde kullanılacak, ağır yaralılar da yine bu gemiyle İstanbul'a taşınacaktı. Reşit Paşa vapuru cepheye asker taşıdığı iddiasıyla defalarca saldırıya uğramıştı².

...Size Reşit Paşa Vapuru ile nasıl bombardımana tutulduğumuzu anlatayım: Akbaş iskelesinden yaralıları aldık... dönüyorduk... birdenbire tepemizde bir uçak belirdi. Güverteye çıktık. Süvari onun İngiliz uçağı olduğunu söyledi. ...zerre kadar korkmuyorduk. Geminin bir tarafında kızıl bir ay, bir tarafında da kızıl bir haç vardı. İçimizden bize ateş etmezler diyorduk... Biraz sonra müthiş gürültüler oldu. Vapurun sağına soluna güller yağıyordu...

Safiye Hüseyin Elbi Hanımefendi İlk Türk Kadın Hasta bakıcı²

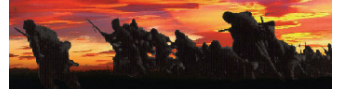

Reşit Paşa Vapuru*

1. Destanlaşan Çanakkale, Deniz Kara Hava Savaşları, Anılar ve Yorumlar, Turhan Seçer, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005 S:25

2. Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletlerinin Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sayı 4, Mart 2006, S:59

* <http://www.sualtigazetesi.com/?p=17020>

Sağlık Teşkillerinin Başka Amaçlarla Kullanımı

Sağlık teşkillerinin uygunsuz kullanımı ile ilgili her iki tarafın birbirlerini suçladığı görülmektedir. Bu suçlamalar içinde sağlık vasıtaları ile asker ve cephane taşınması, sağlık teşkillerinin birliklere çok yakın olması, askerlerin uygunsuz Kızılhaç bayraklarını kullanması gibi hususlar mevcuttur^{1,2,3}. Marmara denizine geçen düşman denizaltıları zaman zaman Gelibolu'dan İstanbul'a giden gemileri durdurmuş ve kontrol etmişti. Gerçekten bunlarda yaralıların taşındığı görülmüştü. Resmi yazışmalarla hangi gemilerin hastane gemileri olduğu taraflarca bildirilmişti³.

Hastanelere yapılan saldırılar ve hastane gemilerinin başka amaçla kullanılması Türk yetkililer tarafından Cenevre Uluslararası Kızılhaç Komite Başkanlığı'na bildirilmiş ve Amerikan büyükelçiliği vasıtasıyla İtilaf devletleri protesto edilmişti⁴.

*Şimali Amerika Cemâhîr-i Müttefika Sefiri Morgenthau
Cenâblarına*

Efendimiz,

Dün Seddülbahir civarında düşmanın hastahâne gemileri ma'rifetiyle karaya asker çıkardığı Besinci Orduca re'yü'l-ayn müsâhede edildiğini zât-ı âlîlerine is'âr eylerim.

Hastahâne gemilerini suistimal etmekden tevakkî eylemelerini düşman kuvâ-yı askerîyesine tavassut-ı âlîleri ile ihtâr vukû'undan sonra bu gibi hastahâne gemilerinden asker çıkarıldığı anda hastahâne gemilerinin topa tutulmasını işbu yeni hadise üzerine Ordu Kumandanı'na emir verdim.

İhtirâmât-ı fâikamı takdim ederim.

16 Temmuz 1915

Berrî ve Bahrî Kuvâ-yı Osmaniyye

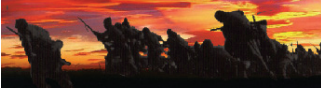
Baskumandan Vekili

Enver

BOA, HR. SYS, 2411/22

1. Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletlerinin Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları, Ahmet Esenkaya, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, Sayı 4, Mart 2006, S:58
2. BOA, HR. SYS, 2412/11
3. BOA, HR. SYS, 2179/3
4. Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Genel Müdürlüğü, Yayın Nu:71 Ankara 2005

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Hariciye

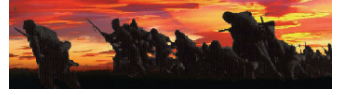
Hulâsa: Çanakkale'de İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından vukû 'a getirilen hâdisâta İngiltere Hükûmeti'nin cevabı

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne fi 28 Nisan sene [1]916 tarihli Amerika Sefâreti'nden vârid olan 1405 numaralı takrîr-i şifâhîye melfûf ve İngiltere Hariciye Nezâreti'nden fi 10 Nisan sene [1]916 tarihiyle Londra'daki Amerika Sefâreti'ne mürsel notanın tercümesidir.

Çanakkale'de İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından güya kavânin-i harbiyeyi muhîll olarak vukû bulan yirmi hâdiseyi zikîr ve ta'dâd eden Bâbüâlî'nin müzekkîre-i şifâhîye suretini mübellîğ bulunan sefâretin fi 25 Tesrîn-i Evvel sene [1]915 tarihli notasına cevabdır:

Hâdisat-ı mezkûrenin ekşerisi hakkında vaktiyle cânib-i Bâbüâlî'den ayrı ayrı şikâyat serd edilmiş ve gerek İngiltere ve gerek Fransa Hükûmetlerince kendi askerlerinin gayr-ı kanunî ve insaniyet-şikenâne ef'âl ve harekâtına dair olan bu isnâdât red ve cerh olunmuş idi. Mârru'z-zikî müzekkîre-i şifâhîyenin vusûlünden beri kemâl-i itina ile icrâ olunan tahkîkât neticesinde bu isnâdâtın ale'l-umum esassız olduğu ve ekşerisinin dikkatsizlik eseri olarak vukû'a geldiği tebeyyün etmişdir. Binâenaleyh İngiltere Hükûmeti, Bâbüâlîce bir beyyine-i müşbîteye müstenid olmayan ve kısm-ı a'zamî zâten red ve cerh olunan bu gibi esassız isnâdâtın neşrolunmasından dolayı izhâr-ı hayretten kendisini menedemez. İngiltere Hükûmeti İngiliz asâkirine karşı vaki'olan bu isnâdâtın bî-asl u esas olduğunun tahkîkât-ı amîka neticesinde tebeyyün etmiş olmasından dolayı izhâr-ı memnuniyet etmekle beraber Hükûmet-i Osmaniyye'nin müzekkîre-i şifâhîyesinde serd olunan isnâdâta ayrı ayrı cevap vermeyip yalnız memurîn-i Osmaniyye'nin inzâr-ı dikkatinden dür kaldığı anlaşılan hususât hakkında bazı mütâlaât-ı umumiye dermeyân etmek arzusundadır. Çanakkale'de hareket eden İngiliz tayyârelerine hastahâne ve saire gibi kavânin-i harbiyeye masûnüt-taarruz bulunan müessesâtı gösterir bayrak ve sair isaretler civarında mermi atmamak hususuna pek ziyade dikkât ve ihtimâm etmeleri hakkında gayet sarîh talimât verilmişdi. Hatta birçok defalar hukuk-ı harbiye nokta-i nazarından taarruz-ı havaîye hedef olabilecek olan erzak nakliye kolları ile sair tayyârelerin hîn-i takarrüblerinde Hilâl-i Ahmer bayrağını kesîde etmiş bir mahal civarında durmakta olduklarından bu bayrağı suistimâl ettikleri meşhûd olmakla beraber yine bunlara taarruz olunmamış idi.

Bundan mâ'adâ birçok defalar askerî kararğâhlarıyla top mevzileri Hilâl-i Ahmer bayrağını hâvî mahal yakınında görünmüşdür. Halbuki bunların mezkûr bayrağı hâmil olan mahal-den lâ-ekâl sekiz yüz yarda uzak bir mesafede bulunmaları iktiza eder idi.

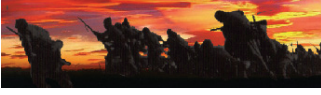
Fî 30 Tesrîn-i Sâni sene [1]915 tarihinde Kilya Limanı'nda karaya erzak ve mühimmât ihrac eden büyük bir askerî nakliye sefinesi bir hastahâne gemisinin tamamen yakınında bulunmakta idi. İngiliz tayyâreleri mezkûr nakliye sefinesine mermi endahit etmekte tamamen haklı oldukları halde hastahâne gemisinin tebâ'üd ettiği ertesi gününe kadar bomba atmaktan ictinâb etdiler. Bu suretde mezkûr nakliye sefinesi karaya külliyyetli mühimmât-ı harbiye ihrac etmeye muvaffak olmuştur.

İngiliz tahtelbahirleri hakkında ale'l-umum vuku bulan isnadâta gelince; Hilâl veya Salîb-i Ahmer bayrak veya isaretini hâvî hiçbir gemi sefâin-i mezkûre tarafından dûcâr-ı taarruz olmadığı suret-i kat'iyede beyân olunabilir. Birçok defa İngiliz tahtelbahirleri hastahâne gemilerine takarrüb etmişlerdir. Fakat bu yalnız sefâin-i mezkûrenin teshisi için vuku bulmuş bir şey olup müzekkîre-i şifâhiyede 8 numara ile zikrolunan isnâdât tamamen esassızdır. Marmara Denizinde düşmanın vesâit-i nakliyesinin imhâsi hususunda İngiliz tahtelbahirleri tarafından kavâ'id-i insaniyeye fevkalâde riâyet gösterilmiştir. Hükûmet-i Osmaniyeye Fransız-İngiliz kıta'âtına karşı şikâyatı münâsebetiyle mükerrenen pîs-i nazar-ı dikkatine vaz' olunan bir keyfiyeti yani Çanakkale Sibihi Cezîresi'ndeki harekâtın vuku bulunduğu şerâit dahilinde masûn kalması lâzım gelen hastahâne ve saire gibi müessesâta tesadüfî hasarâtın vukuundan tamamen ictinâb edilmek adimü'l-îmkân olması keyfiyeti ferâmûs oluyor gibi görünüyor. İngiltere Hükûmeti kuvâ-yı Osmaniyeye tarafından İngiliz hastahaneleri ile etibbâ ve mecrûhînine îrâs olunan hasarlar hakkında birçok misaller zikir ve ityân edebilirdi. Fakat bu hâdisâtın kasdî bir garaza müstenid olmayıp bir eser-i kaza olduğuna inanmak istediğinden bunu yapmakdan sarf-ı nazar eylemiştir. İngiltere Hükûmeti protesto edilmişti

Hükûmeti kuvâ-yı Osmaniyenin ale'l-umum hareket-i müstakîmânesi dolayısıyla -kî bunu memnuniyetle teslim etmekteydi. Bir tesadüf neticesi olmayan hadisâtı zikir ve beyân etmekte sarf-ı nazar etmekteydi. Bu cümleden olarak üserâ-yı Osmaniyeden biri üzerinde bulunan bir ruznâmede nakil ve tasvîr olduğuna göre, Osmanlı zâbitânı mecrûhîni cem' ve maqtûlleri defnetmek üzere akdolunan bir mütâreke, teskere nakledenlere mahsus ve Hilâl-i Ahmer isâretini hâmil elbiseler iktisâ ederek İngiliz hutûtu hakkında keşfiyât icrâ etmişlerdir.

İngiltere Hükûmeti kendi tarafından ittihâz olunan bu vaziyete karşı Hükûmet-i Osmaniyeye'nin İngiliz kuvvetleri tarafından Osmanlı hastahanelerine ağleb-i ihtimalde tesadüfen ikâ' olunan hasarâtı suikâsda atfederek İngiliz kuvâ-yı askerîyesine karşı aslu esasdan ârî bir takım isnâdât ve ithâmatda bulunmasından dolayı izhâr-ı hayretten kendisini men' edemez. İngiltere Hükûmeti bu notanın bir suretinin Bâbüâlî'ye tebliği esbâbının istikmâlini rica eder. 27 Nisan sene 1332 / [10 Mayıs 1916]

Bâb-ı Âlî

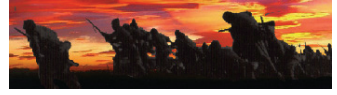
Hariciye Nezâreti: Umûr-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi

Kayıt Numarası: 7858/648

Hulâsa: *Hastahâne gemileri esâmîsi ve tahtelbahir keyfiyeti Ordu-yı Hümâyûn Başkumandanlık Vekâleti'ne*

18 Mayıs sene [1]331 tarihli ve 1978 numaralı mahremâne tezkire-i aliyyeleri cevabıdır. Çanakçale muharebâtında mecrûhî düecek, zâbitân ve efrâdın İstanbul'a nakline tahsis edilen Gülnihal Sefinesi'yle Şirket-i Hayriye'nin altmış bir ve altmış üç numaralı vapurlarına veya icab-ı hâlê göre mecrû-hîn irkâbıyla Hilâl-i Ahmer bayrağı altında Bahr-ı Sefid Boğazı'ndan gelecek vapurlara Marmara havzasında tahtelbahirlerin irâs-ı mazarrat eylememesi ve bu hususda vukû'a gelecek her türlü vekâyi'den tevellüd edecek mehâzîr hakkında Amerika Sefâreti'ne tebligât-ı lâzîme icrâ kılınmış idi. Fransa Hariciye Nezâreti'nden Paris'deki Amerika Sefâreti'ne irsâl olunan takrîrde harb-ı hâzıra mebnî hastahâne haline ifrâğ olunan Osmanlı ve Fransız hastahâne gemilerinin mütekâbilen taht-ı emniyetde bulundurulması Fransa Hükûmetince arzu edildiği sûret-i kat'iyede te'min olunmakta ve hükûmet-i mezkûre uhûd ve mukavelâtle uhdesine terettüb eden vezâif ve taahhüdâtı ifâ etmeyi dahi arzu eylemekte bulunduğu cihetle Hükûmet-i Osmaniyyece mecrûhînin nakliyatına tahsis edilmek istenilen sefâmin isimlerinin Fransa memurîn-i askerîyesine bildirilmek üzere kat'î olarak bilinmesi arzusunu izhâr eylemekte olduğunu ve sâlifü'z-zikr Gülnihal Vapuru'yla 61 ve 63 numaralı vapurlardan mâadâ diğer sefâin esâmîsinin tebliğ edilmesini rica eylemekte bulunduğunu ve bu bâbda sair ifadâtı havî olarak sefâret-i müârunileyhâdan bu kere cevaben ahz olunan 6 ve 9 Ağustos sene [1]915 tarihli ve 514 ve 522 numaralı iki takrîrin tercemesi ve sûreti leffen tesyîr edildi. Sefârete verilecek cevabın inbâ buyurulması mütemennâdır, efendim. 29 Temmuz sene [1]331 / [11 Ağustos 1915]

ASKERLERİN RUHSAL DURUMU

Balkan Muharebeleri'nde yaşanan başarısızlıklar, askerde ve tüm toplumda oldukça büyük bir moral bozukluğu oluşturmuştu. Savaş sonunda asırlarca Osmanlı Devleti için neredeyse anavatan olarak görülen Balkanlar terk edilmiş, Edirne bile elden çıkmıştı. Çanakkale Savaşları'nın hedefinin devletin başkenti olan İstanbul'u ele geçirmek olduğu anlaşıldığından, bu savaş millet için bir varlık mücadelesi olarak algılanıyordu. Bu mücadele şuuru hem askere katılımı hem de cephede gösterilen kahramanlıklarda açıkça görülüyordu. Savaşın bütün acımasızlığı ve imkânsızlıklarına rağmen bu mücadele ruhu savaş boyunca devam etmiştir¹.

Biz kişisel kahramanlıklarla uğraşmıyoruz. Yalnız size Bomba Sırtı olayını anlatmadan geçemeyeceğim. Karşılıklı siperler arasındaki mesafe sekiz metre, yani ölüm muhakkak... Birinci siperdekilerin hiçbirisi kurtulmamacasına düşüyor, ikinci siperdekiler onların yerini alıyor. Fakat ne kadar imrenilecek bir soğukkanlılık ve tevekkül ile biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor ve en ufak bir çekinme bile göstermiyor. Sarsılmak yok. Okuma bilenler Kur'an-ı Kerim okuyor ve Cennet'e gitmeye hazırlanıyor. Bilmeyenler Kelime-i Şehadet çekerek yürüyorlar. İşte bu Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren hayret ve tebrike değer bir örnektir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale Muharebeleri'ni kazandıran işte bu yüksek ruhtur.

Mustafa Kemal ile Mülakat (Ruşen Eşref ÜNAYDIN- 1930) <http://>

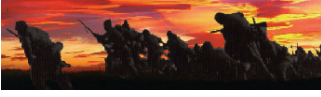
Savaş boyunca yaralanmaları nedeniyle cepheden geriye tahliye edilen askerlerin cepheye geri arkadaşlarının yanına dönmeyi arzu ettiği görülmüştür².

Sağ kolumu kaybettim, zararı yok, sol kolum var. Onunla da pekâlâ iş görebilirim. Beni üzen ve yine kıtama katılıp düşmanla çarpışmama mani olan şey yarımın henüz iyileşmemiş bulunmasıdır...

Harp Mecmuası, sayı 8, S:126

1. Çanakkale, Bir Millet Varoluş Destanı, Dr. Lokman Erdemir, Bilnet Matbaacılık Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş. İstanbul 2011 S:143
2. Harp Mecmuası, sayı 8, S:126

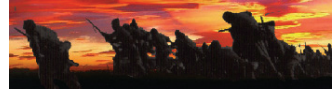

İstanbul'da cepheye gitmek üzere toplanan gönüllüler

Gelibolu'da cepheye giden askerlerimiz

5. Ordu, askerin moralini ve savaşma gücünü üst seviyede tutmak için başta İstanbul'dan olmak üzere toplumun tüm kesimlerini temsil eden, ilmi, edebi ve dini heyetler için cephe ziyaretleri düzenlemişti. Gelen bu heyetler askerlerin niçin savaştığının bilincinde olarak varlığını ortaya koyma konusunda moral ve savaşma isteklerini artırmıştı¹.

İtilaf devletlerinin birçok ülkeden getirdiği askerlerin bu sefer için farklı beklentileri ve nedenleri vardı. Ancak İtilaf askerlerinin büyük bir kısmı yapılan işe kutsi bir görev olarak bakıyordu. Boğazın geçilip İstanbul'un alınmasına Kudüs'ün kurtarılması derecesinde anlam yüklüyorlardı¹.

*İstanbul Heyet-i Edebiyesi
Seddülbahir'de siper içinde**

İngiltere gerek kendi halkını gerekse sömürgelerindeki insanları askere kayıt ettirmek konusunda yoğun propaganda yapmıştı. Türklerin barbar ve esirlere kötü davrandıkları yapılan propagandaların temel eksenini oluşturuyordu¹.

Cepheye gelen genç askerlerin başlıca sebepleri arasında macera duyguları gelmekteydi. Önemli ve büyük bir görevin içinde bulduklarına inanan bu insanlar böylece günahlarından arınacaklarını düşünmekteydi. Kendilerini zafere ve muhakkak galip geleceklerine inandırmışlardı¹.

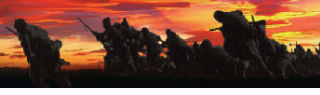
Saldırılarda hedeflerin gerçekleşmediğinin görülmesi, savaşın uzaması ve koşulların ağırlaşması birçoğunun savaşma gücü ve isteğini azaltmış, hatta gerilime dayanamayan askerler arasında intiharlarda görülmüştü².

1. Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal yönleri, Lokman Erdemir, Gökkuşbu yayımları, İstanbul 2009 S: 269,271,270,273

2. Çanakkale Tarihi, Cilt 4, Editör: Mustafa Demir, Değişim yayımları, İstanbul 2008, S:1888

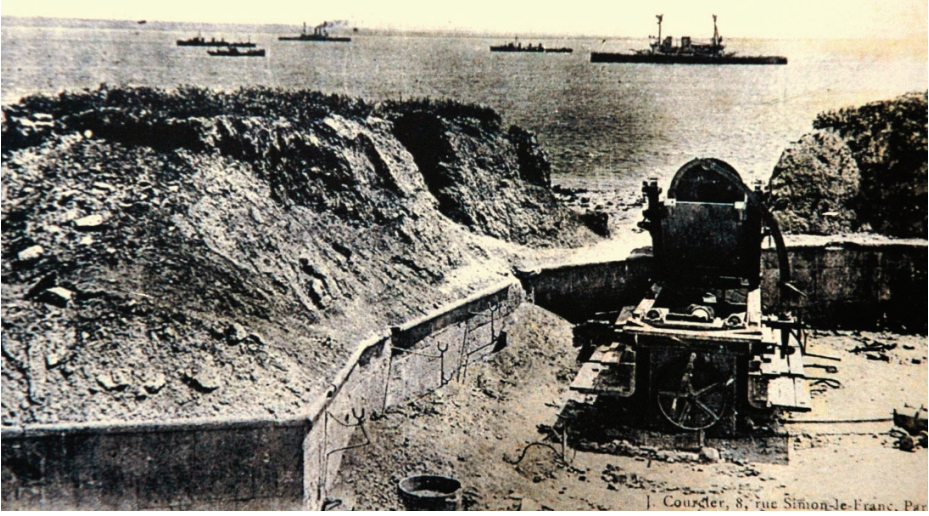
* Harp Mecmuası Sayı:3 S:42

3 Kasım 1914 Seddülbahir Tabyasının Bombardımanında Görev Yapan Sıhhiye Erlerine Madalya Verilmesi

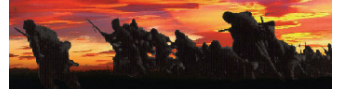
Rusların 1 Kasım 1914'te Kafkaslardan taarruzu üzerine, Rusya'yı desteklemek amacıyla 18 İngiliz ve Fransız gemisinden oluşan Birleşik Filo, 3 Kasım 1914 sabahı Boğaz'a yaklaştı. Seddülbahir, Ertuğrul, Kumkale ve Orhaniye'yi 17 dakika bombardıman ettiler¹.

Seddüldahir'de Tahrip Edilmiş Tabya

Seddülbahir Tabyası'nın bombardımanı sonucu, cephaneliğin patlaması üzerine, Çanakkale Muharebeleri'nin ilk kaybı verilmiş, 5 subayla 81 Türk eri şehit olmuş, iki subay ve 19 er de yaralanmıştır. Bu bombardıman sırasında yaralıların kurtarılmasında ve tedavisinde 8 sıhhiye eri olağanüstü çaba göstermiştir. Bu sıhhiye erlerine 14 Şubat 1915 tarihinde Müstahkem Mevki Komutanı, 2 nci Ağır Topçu Tugay Komutanı ve Kurmay Başkanı tarafından Seddülbahir'e gidilerek törenle İstanbul'dan gönderilen özel madalyalar verilmişti².

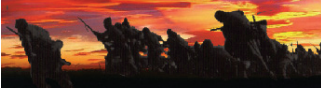
1. Anılarla Çanakkale Cephesi ve Neticesi Em. Kur. Alb. Turhan SEÇER Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ankara 2008 S-18
2. ATASE Arşivi No. 6/1666, Kls. 4669, Dos. H-12, F. 1-47 Birinci Dünya Harbin'de Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı 1 nci Kitap Ankara Genelkurmay Basım Evi 1993 S- 279

ŞEHİTLERİN DEFNEDİLMESİ VE YARALILARIN TAHLİYESİ İÇİN ATEŞKES

19 Mayıs 1915 tarihinde saat 03.30 da başlatılan taarruz sonuçsuz kalmış ve binlerce şehit verilmişti. 20 Mayıs tarihinde Salib-i Ahmer (Kızılhaç) ve Hilal-i Ahmer (Kızılay) ekipleri bir ateşkes anlaşması olmadığı halde birlikte ölüleri gömmeye çalışmışlardı. Her iki taraf siperleri arasında kalan cesetlerin kokusunun rahatsızlık verici boyutlara varması ve muhtemel salgın tehlikesi nedeniyle, resmi bir ateşkes de yapılabilmesi için irtibat başlatılmıştı. Cesetlerin gömülmesi ve yaralıların nakli için 5. Ordu Komutanı Liman Von Sanders ile Akdeniz Seferi Kuvvetler Başkomutanı Ian Hamilton arasında yapılan antlaşma Kurmay Yarbay Fahrettin (Altay) ve Kurmay Yarbay M. Askeen tarafından imza altına alınmıştı (23 Mayıs 1915). Her iki tarafın onaylaması ile 24 Mayıs 1915 tarihinde ateşkes ilan edildi. Bu ateşkesle muharebe meydanında birikmiş olan binlerce şehitin gömülmesi mümkün oldu. Osmanlı heyetinin başkanı olarak İzzettin (Çalışlar) görevlendirildi. Heyette 2. Kurmay Başkanı olarak 16. Fırka'dan Yüzbaşı Mehmet Nazım, 19. Tümen Baştabibi Hüseyin (Hüsnü) ve 14. Alay'dan Doktor Ziya bulunmaktaydı.

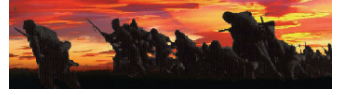

www.anzacsite.gov.au

24 Mayıs 1915

Gece yarısından sonra karargâhtan hareket ettik ve saat 5'te Kabatepe'ye geldim. Diğer heyet üyeleri de geldi. Saat 7.30'da mülakat yerine gittim ve İngiliz heyeti başkanıyla buluştum. İngiliz kuvvetlerinin Kurmay Başkanı Yarbay Skeen, Kurmay Binbaşı Temperley ve Doktor Heber Osmanlıların yararına çalıştıklarını söylediler ve işe başladık. Muharebe meydanında binlerce şehit gördük. Türk azminin örneği. Henüz ölmemiş iki yaralı askerimize rastladık. İngiliz heyeti ağırbaşlı ve soğukkanlıydı. Hareketlerinde doğru olduklarını gösterdiler. Görev saat 4'e kadar devam etti. Arazi sarp ve arızalı olduğundan hep yayan yürüydük...

On Yıllık Savaş, Org. İzzettin Çalışlar'ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları, İzzettin Çalışlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010 S-108

ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA KAYIPLAR

Çanakkale Muharebeleri sırasında Türk Ordusunun zayıyatı birçok kaynakta 250.000 kişi olarak verilmektedir. Genelkurmay Başkanlığının yayınlarında zayıyat miktarı 1.633 subay, 208.022 er olmak üzere 209.655 olarak yer almaktadır. Bu rakamın içinde hastaneye, hava değişimine gönderilenlerin sayısı, diğer kaynaklara göre azdır. Buradaki farklılık diğer kaynaklarla tamamlandığında zayıyat yine 250.000'e ulaşmaktadır. Bütün bu kaynaklarda şehit sayısı 55.000 olarak verilmektedir¹.

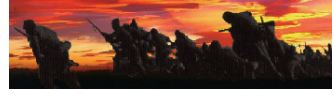
Çanakkale şehitler anıtı

İngiliz zayıyatı 115.000 ölü, yaralı, kayıp, 90.000 memlekete gönderilen hasta olmak üzere 205.000 kişidir. Fransız zayıyatı ise 47.000 kişidir.

General C.F. Aspinall-Oglander İtilaf Devletleri'nin zayıyatının fazla olmasına neden olarak, İtilaf Devletleri'nin yarımada üzerinde yeterli miktarda hastanesi bulunmamasını bu nedenle de hafif yaralılar veya basit bir hastalığı olanların büyük oranda gemilerle geri gönderilmesini göstermiştir².

1. Çanakkale Savaşı Üzerine Bir İnceleme E. Korgeneral Selahattin Çetiner Harp Akademileri Basımevi İstanbul 1999 S:216-220
2. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 2. Cilt, General C.F. Aspinall – Oglander, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul- 2005 S:535

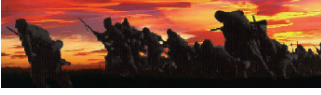

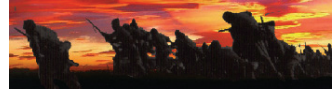
ÇANAKKALE SAVAŞLARI SAĞLIK HİZMETLERİ KRONOLOJİSİ

- 2 Ağustos 1914** Genel seferberlik ilan edildi. Bu kapsamda ordunun sağlık teşkillerinin yeniden yapılandırılması planlandı
- 3 Kasım 1914** İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşan Birleşik Filonun Çanakkale Boğazı girişindeki tabyaları bombardımanında Seddülbahir Tabyası'nın cephaneliğin patlaması üzerine, Çanakkale Muharebeleri'nin ilk kaybı verilmiş, 5 subayla 81 Türk eri şehit olmuş, iki subay ve 19 er de yaralanmıştır.
- 14 Şubat 1915** Bu bombardıman sırasında yaralıların kurtarılmasında ve tedavisinde 8 sıhhiye eri olağanüstü çaba göstermiştir. Bu sıhhiye erlerine Müstahkem Mevki Komutanı, 2'nci Ağır Topçu Tugay Komutanı ve Kurmay Başkanı tarafından Seddülbahir'e gidilerek törenle İstanbul'dan gönderilen özel madalyalar verilmiştir.
- 25 Şubat 1915** Yarbay Mustafa Kemal komutasındaki 19. Tümen; 57. Piyade alayı, dağ bataryası, sıhhiye bölüğü, seyyar hastanesi, ekmekçi müfrezesi ile birlikte Tekirdağ'dan Eceabat'a ulaştı.
- 15 Mart 1915** İtilaf Devletleri Donanmasına komuta eden Amiral Carden uykusuzluk, harekâtın baskısı, hava koşullarının iyi gitmemesi nedeniyle hastadır. Filoda görevli bir doktor tarafından muayene edilerek görevini yerine getiremeyeceği kararı verilmiştir.
- 18 Mart 1915** İtilaf devletleri donanmasının bütün gücünü kullanarak Çanakkale boğazını geçme girişiminde bulunmuş ve ciddi kayıplar vermiştir. Türk tarafının kaybı 22 şehit ve 52 yaralıdır. Türk tarafında görev yapan Almanların kayıpları ise 3 ölü ve 14 yaralıdır.
- 17 Nisan 1915** İngiliz denizaltısı Kepez burnunda karaya oturmuş mürettebatın bir kısmı esir alınmış. Yaralılar Çanakkale'de hastaneye götürülmüştür.

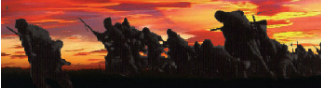

- 20 Nisan 1915** Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı Ian Hamilton'un kâtiplerinden birinde Çiçek hastalığı görülmesi üzerine karargâh gemisi Arcadian'da tüm personele aşı yapılmıştır.
- 25 Nisan 1915** İtilaf devletlerinin Çanakkale cephesinde yaptıkları çıkarmanın ilk gününde 5 bine yakın askeri yaralanmış bunun için sahilde beklettiği iki hastane gemisi yetersiz kalmıştır.
- 26 Nisan 1915** Seddülbahirde askerlerimizin takviye asker ve yaralıların cephe gerisine nakledilmesi için sıhhiyeciyi isteğini içeren mesajı İngilizler tarafından ele geçirilmiştir.
- 29 Nisan 1915** Düşman donanmasının Eceabat'ı şiddetli bombardımanı sonucu, yaralı toplama yerleri ve seyyar hastaneler isabet aldı. Meydana gelen yangında evler ve 3000 çuval peksimette yanmıştır.
- 30 Nisan 1915** Gülcemal Hastane gemisiyle İstanbul'a ilk Çanakkale yaralıların gelmiştir.
- 01 Mayıs 1915** Maydos'daki Hastane bombalanması. Hastanenin yıkılması sonucu yaralı İngiliz esirlerinde içinde bulunduğu çok sayıda yaralı kaybedilmiştir.
- 02 Mayıs 1915** Balon gözetlemesiyle Gelibolu kasabası bombardıman edilmiştir. 500 yataklı bir tepenin üstündeki Gelibolu Askeri Hastanesi bu bombardımandan ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Hastanede bütün yataklar doluydu. Bombardıman sonrasında hasta ve yaralılar Tekirdağ'a nakledilmiştir.
- 23 Mayıs 1915** Siperler arasındaki cesetlerin gömülmesi için 1 günlüğüne mütareke yapıldı. Bu mütarekede Kızılay bayrakları altında tezke-reciler görev yapmış ve binlerce şehit toprağa verilmiştir.
- 01 Haziran 1915** Eceabat'taki hastane İtilaf Devletleri tarafından bombalanmıştır.
- 28 Haziran 1915** Zığındere mevkiindeki sargı yerleri İngiliz donanması tarafından vurulması, savunmasız yaralı ve hasta askerlerimizin pek çoğu şehit olmuştur.

- 14 Temmuz 1915** Çanakkale’de Akbaş Limanı’nda bulunan Kızılay’a ait Gülnihal, 60 ve 63 numaralı hastane gemileri bombalanmıştır.
- 16-17 Temmuz 1915** Havuzludere hafif yaralı hastanesine ve 19’ncü Piyade Tümeni Sıhhiye bölüğüne düşman uçaklarından bomba atılması sonucu 4 asker şehit olmuş ve 8 asker yaralanmıştır.
- 25 Temmuz 1915** Hilal-i Ahmer (Kızılay) Bayrağı bulunan Halil Paşa Çiftliğindeki sağlık tesislerine düşman uçakları tarafından 12 bomba atılması sonucu tedavi gören hasta ve yaralılardan 8’i şehit olmuş ve 12’si yaralanmıştır.
- 2 Ağustos 1915** Öğleden sonra bir düşman uçağının Ezine’deki hastane binasına bir bomba atması sonucu Hastanenin cephesinin yıkılması sonucu bir asker ağır bir şekilde yaralanmıştır.
- 8 Ağustos 1915** Barbaros Hayrettin Zırhlısı Bolayır açıklarında E-11 denizaltısı tarafından torpillenerek batırılmıştır. Gemide 21 Subay ve 237 Er bulunmaktaydı. Gemide görev yapanlar arasında bulunan Eczacı Mülazım Bedrettin Efendi şehit olmuştur.
- 10 Ağustos 1915** Anafartalar Grup Komutanı Yarbay Mustafa Kemal’in göğsüne bir şarapnel parçası isabet etmesi sonucu göğsündeki saat parçalanmış ve göğsü üzerinde kızarıklık meydana gelmiştir.
- 13 Ağustos 1915** Arıburnu’ndaki hastaneye uçaktan yapılan saldırı sonucu dokuz askerin yaralanmıştır.
- 23 Ağustos 1915** Akbaş limanında yaralı taşıyan Halep vapuru İngiliz E11 denizaltısı tarafından batırılmıştır.
- 26 Ağustos 1915** 5’nci Ordu Kurmay Başkanı tarafından Sahra Sıhhiye Genel Müfettişliği’ne çok sayıda dizanterili ve ishalleri hastanın bulunduğu telgrafla bildirilmiştir.
- 30 Ağustos 1915** Çanakkale önlerinde bulunan İngiliz-Fransız donanması tarafından muharebe hattının uzağında bulunmasına rağmen Akbaş askeri hastane bombalanmıştır.

- 8,21 Eylül 1915** Çanakkale Merkez Hastanesi'nin düşman uçakları tarafından bombalanmıştır.
- 20 Eylül 1915** Albay Mustafa Kemal rahatsızlandı. Sıtmaya yakalandığından şüphelenildi. Liman Von Sanders Anafartalar Grubu Karargâhı'na gelerek kendisine geçmiş olsun dileğinde bulunmuş ve sonra özel doktorunu göndermiştir.
- 23 Eylül 1915** Albay Mustafa Kemal Almanya'nın İstanbul Büyükelçiliğinde görevli Dr. Ernest Jackh tarafından ziyaret edilmiştir.
- 30 Eylül 1915** Enver paşa tarafından Albay Mustafa Kemal'e rahatsızlığından dolayı telgraf çekilmiştir.
- 13 Ekim 1915** 2. Süvari Tümeni hastalık nedeniyle geri alınmıştır.
- 29-30 Ekim 1915** Sahra Sıhhiye Müfettişliği'ne 14 iskorbütlü hastanın girişinin yapıldığı tedavisine başlanıldığı raporlanmıştır.
- 26-27-28 Kasım 1915** 3 günlük fırtınadan her iki taraf etkilenmiş özellikle Suvla bölgesinde itilaf devletleri askerlerinin beş binden fazlasında donma olmuş ve iki bin kişi boğularak veya donarak kaybedilmiştir.
- 1 Aralık 1915** Hastane Vapuru olarak görev yapan Reşitpaşa Vapuru hava saldırısına uğramış ancak saldırı başarılı olmamıştır.
- 5 Aralık 1915** Mareşal Liman Von Sanders Anafartalar Grubu Karargâhı'na gelmiş ve Grup Komutanı Mustafa Kemal'e hava değişimi izin belgesini vermiştir.
- 10 Aralık 1915** Hastalanan Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal görevini Fevzi Çakmak'a bırakarak beraberindekilerle İstanbul'a dönmüştür.
- 17 Aralık 1915** Yalova köyündeki Türk hastanesinin bombalanması sonucu Beşinci Ordu Sıhhiye Reisi Muâvini Râgıb Bey'in hastabakıcılık yapan eşi ve iki er şehit olmuştur.
- 4 Mart 1916** Çanakkale Muharebelerinden sonra eğitime ara veren Tıbbiye yeniden eğitime başlamıştır.

KAYNAK ESERLER

1. Çanakkale Savaşı Üzerine Bir İnceleme E. Korgeneral Selahattin Çetiner Harp Akademileri Basımevi İstanbul 1999
2. Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, 1ve 2. Cilt, General C.F. Aspinall – Oglander, Çevirenler; Tahir Tunay, M. Hulusi, Sait Bey, Arma Yayınları, İstanbul 2005
3. Osmanlı Ordusunun Lojistik Sistemi, Ahmet Dursun Atasoy, İlkey Karaduman Lojistik Yönetim Okulu Komutanlığı, İzmir-2007
4. Siperin Ardı Vatan, Gürsel Göncü, Şahin Aldoğan, MB yayınevi, İstanbul 2006
5. Tarih Boyunca Türk- Alman İlişkileri, Kazım Karabekir, Haz.:Yrd. Doç. Dr. Orhan Hülagü – Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul 2001
6. Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal yönleri, Lokman Erdemir, Gökkuşbu yayınları, İstanbul 2009
7. Türkiye’de beş yıl, Liman Von Sanders, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010
8. Gelibolu Yenilginin Destanı, Nigel Steel, Peter Hart, Çev.: Mehmet Harmancı, Epsilon yayınları, İstanbul 2005
9. Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918 Prof. Dr. Hikmet Özdemir Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2005
10. Victor Rudenko, Gelibolu Denizden Saldırı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2005
11. Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi V’inci cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı 1’inci Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915) Ankara Genelkurmay Basımevi 1993
12. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V’nci cilt 3’üncü kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı Ankara Gnkur. Basımevi 1980
13. Çanakkale Muharebeleri 75’inci Yıl Armağanı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Gnkur. Basımevi 1990
14. Çanakkale Geçilmez, Bir Destanın Öyküsü, Recep Şükrü Apuhan, Timaş yayınları, İstanbul 2008
15. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik X uncu Cilt, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Gnkur. Basımevi 1985
16. Gelibolu Hatıraları 1915, Ian Hamilton, Çeviren: Mehmet Ali Yalman, Nurur Uğurlu, Örgün yayınevi, İstanbul 2006

17. Çanakkale Zaferi Üzerine Alman İddiaları, Dr. Tnk. Kur. Alb. İsmet Görgülü Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1992
18. Çanakkale Savaş'ında Sağlık Cephesi, Onur Ural, Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti, İnfeksiyon Dergisi, Cilt:21, 2007, S:015-020
19. Çanakkale Savaşları, Yusuf İzzettin Barış, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli 2008
20. Çanakkale Savaşları'nda Sıhhiye ve Tahliye Hizmetleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 77, Cilt:XXVI, Temmuz 2010
21. Çanakkale Deniz Savaşları 1915 Çanakkale Boğaz Komutanlığı 2004
22. Türkiye Coğrafyası, Atalay, İ. Ege Üniversitesi yayınları 1997
23. Türkiye İklimi, Serhat Şensoy, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara
24. Çanakkale Savaşları Tarihi cilt 1,4 Editör: Mustafa Demir Değişim yayınları İstanbul
25. Çanakkale Muharebelerinde İtilaf Devletlerinin Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 4, Mart 2006 S:51-85
26. Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarına saldırıları, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 1, Mart 2003 S:103-111
27. Çanakkale Savaşında Türk-Alman Birlikteliği, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 6, 2008 S:15-42
28. Size Ölmeyi Emrediyorum!, Birinci Dünya Savaş'ında Osmanlı Ordusu, Edward J. Erickson, Çev: Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003
29. Atatürk ve Tıbbiyeliler, Metin Özata, Umay Yayınları, İzmir 2007
30. Gelibolu 1915, Tim Travers, Çev: Fırat Asya, Elips Kitap, Ankara 2008
31. Gelibolu'dan Kafkaslara Birinci Dünya Savaşı Anılarım, İ. Hakkı Sunata, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005
32. Türk Kurmay Subaylarının Gözüyle Çanakkale Savaşı, Burhan Sayılır, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2006
33. Gazilerin Dilinden Çanakkale, Gülcan Tezcan, Yarımada yayıncılık, İstanbul 2007
34. Haritalarla Çanakkale Savaşları, Murat Karataş, Nobel yayın dağıtım, Ankara 2007

35. 18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi, Ali Ulurasba, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2008
36. Bir Avuç Kan Bir Avuç Toprak Çanakkale, Yaşar Aksan, bizbize yayınları, Ankara 2007
37. Harp Hatıralarım, Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galiçya-Filistin cephesi anıları, İbrahim Arıkan, Timaş Yayınları, İstanbul 2007
38. Gelibolu'nun Öteki Yüzü, Jenny Macleod, Çev: Sinem Hocaoglu, Güncel yayıncılık, İstanbul 2005
39. Çanakkale Yolunda, Balkanlar'dan Çanakkale'ye Osmanlı Dramatik Günleri, Gabriel Domergue, Çev: Ömer Faruk Turan, Babıali kültür yayıncılığı, İstanbul 2007
40. Tarihe Sığmayanlar, Çanakkale Savaşı'nın Şehit Subayları, Burhan Sayılır, Ankara 2008
41. Cephelerde Bir Ömür, Ahmet Nuri Diriker Paşa'nın Hatıratı, Haz:Ahmet Diriker, Skala Yayıncılık, İstanbul 2010
42. Çanakkale savaşı, Carl Mühlman, Çev: Sedat Umran, Timaş Yayınları, İstanbul 2003
43. Destanlaşan Çanakkale, Deniz Kara Hava Savaşları, Anılar ve Yorumlar, Turhan Seçer, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005
44. Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919, Jehuda L. Wallach, Çev: Fahri Çeliker, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985
45. Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri, Lokman Erdemir, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2012/1, Sayı:15
46. Çanakkale Muharebeleri'nde Türk Ordusunun Lojistik Faaliyetleri, Yüksek lisans tezi, Özgür Keskin, Ankara 2007
47. Türkiye'deki Almanya 1914-1918, Almanya'nın Türkiye'deki Kültürel Etkinliği ve Robert Bosch, Rıfat Önsoy, Atlas Yayınları. İstanbul 2004
48. Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans, Doktor Besim Ömer, Haz: İsmail Hacifettahoğlu, Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2007
49. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I, II, III, Dr. General Kemal Özbay, İstanbul 1976
50. Çanakkale... Ah Çanakkale, Aydın Ayhan, Şehitkale Yayıncılık, İzmir 2004
51. Tıbbiye'nin ve Bir Tıbbiyeli'nin Öyküsü, Osman Cevdet Çubukcu, Haz: Nadire Berker, Selim Yalçın, Vehbi Koç Vakfı Mart 2003

52. Çanakkale Cephesinden Mektuplar ve Hatıralar, Selahaddin Adil Paşa, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007
53. Sağlık Ordusu, Necmettin Özçelik, Mehmet Ali Beyhan, Ahmet Eryüksel, Feyzullah Akben, Ajansfa, İstanbul 2008
54. 20. Yüzyılda Şehit Olan Türk Sağlık Subayları, Adnan Ataç, GATA, Ankara 1997
55. On Yıllık Savaş, İzzettin Çalışlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010
56. Çanakkale Acı İlaç, Şadan Maraş Öymen, Deva Holding A.Ş. İstanbul 2005
57. Çanakkale 1915, Ölüme Koşanlar, Recep Şükrü Apuhan, Timaş Yayınları, İstanbul 2007
58. Devler Ülkesinde Devler Savaşı, Çanakkale, Aubrey Herbert, Henry Morgenthau, Çev: Seyfi Say, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007
59. Yakın Tarih İncelemeleri, Çanakkale Savaşı, Editör Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007
60. Miralay Süleyman Şakir, Cepheden Hatıralar, Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde, Haz: Servet Avşar, Hasan Babacan, Vadi Yayınları Ankara 2006
61. Çanakkale Gerçeği, Ellis Ashmead Bartlett, Çev: Yzb. Rahmi, Haz: Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005
62. Çanakkale'de Ne Oldu, Charles F. Roux, Çev: Burhan Sayılır, Phoenix, Ankara 2007
63. Atatürk ve Çanakkale Komutanları, Sermet Atacanlı, MB Yayınevi, İstanbul 2006
64. Çanakkale Raporu, Halis Ataksor, Haz: S. Serdar Halis Ataksor, Timaş Yayınları, İstanbul 2000
65. Osmanlı Genelkurmayı'na Göre Çanakkale Savaşları'nın Resmi Tarihi, Çeviren Yayına Hazırlayan Erol Karcı, Fark Yayınları, Ankara 2008
66. Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü, Nevin Yazıcı, Akademik Bakış, Cilt 5, Sayı 9, Gazi üniversitesi 2011
67. Anılarla Çanakkale Cephesi ve Neticesi, Turhan Seçer, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2008
68. İkdam Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi, Murat Çulcu, Denizler Kitabevi, İstanbul 2004
69. Çanakkale Muharebelerinde Cephede ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi 2007

70. Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10-11, Aralık 2011
71. Türk Kurmay Subaylarının Gözüyle Çanakkale Savaşı, Burhan Sayılır, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2006
72. Gelibolu Harekâtı, Robert Rhodes James, Çev: Haluk V. Saltıkgil, Belge Yayınları 1965
73. Askeri Tıbbiye Mezunu Olan ve Halen Hayattta Bulunan Onaltı Doktorumuzun Ellinci Yıl Jübilesi Hatırası, İstanbul 1955
74. Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe, Mustafa Kemal, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2011
75. Arıburnu Muharebeleri Raporu, Mustafa Kemal, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi Ankara 2011
76. Çanakkale Savaşları Günlüğü, Erol Kılınç, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010
77. Çanakkale'nin Bilinmezleri, Fazıl Yazıcı, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2011
78. Çanakkale Savaşı Günlüğü, İsmail Bilgin, Timaş Yayınları, İstanbul 2009
79. Çanakkale ümitler, yanılığlar gerçekler, Yayına Hazırlayan: Burhan Sayılır Yeni Türkiye Yayınları, Mayıs 2003
80. Çanakkale Muharebelerinde Hastaneler, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Sayı 10-11, Aralık 2011 S:25-49
81. Tugay ve Daha Küçük Birliklerde Sağlık Desteği, KKT8-1, K.K. Basımevi 2008
82. Harekât Bölgesinde Sıhhiye Hizmeti, Dr. Yzb. Gazanfer Bingöl, Genelkurmay Basımevi, 1952
83. Jöntürklerden Sontürlere Tıbbiyeli, Tahir Hatipoğlu, Otopsi Yayınları, İstanbul 2002
84. Çanakkale, Irak ve İran Cephelerinden Harp Günlükleri, Abidin Ege, Yayına Haz; Celali Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011
85. Mustafa Kemal Çanakkale'yi Anlatıyor, Ruşen Eşref, APA Ofset Basımevi, İstanbul 1981
86. Bahriye Şehri Kala-i Sultaniye (Çanakkale) Dz. Kur. Kd. Alb. S. Murat Hatip, Ank. Dz. İk. Grp. K.lığı Basımevi, Ankara 2009
87. Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Sağlık Hizmetleri Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2011

88. Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu, Yayına Hazırlayanlar: Bilal Ak, Adnan Ataç, Ajans - Türk Matbaacılık, Ankara 2000
89. Dünya ve Türk Tıp Tarihi, Erdem AYDIN, Güneş Kitapevi, Öncü Basımevi, Ankara 2006
90. Gelibolu, Alan Moorehead, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2007
91. V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, Adnan ATAÇ, Nuran ÖZDEMİR Ankara 1998
92. Çanakkale Cephesi'nde Hava Savaşları, Cenk Avcı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ankara 2009
93. Umumi harpte Çanakkale müdafası esnasında Türk Ordusu sıhhi hizmetleri, Niyazi İsmet Gözcü, Askeri Sıhhiye Mecmuası, As. Tbb. Matbaası. İstanbul 1938
94. Çeşitli Savaşlardaki Sahil Çıkarmaları, İlyas Demirsoy, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ankara 2006
95. Türk-İsrail Müşterek Askeri Tarih Konferansı II, Bildiriler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2006
96. Komutan ve Evlatları, Hikmet Özdemir, HYB Basım ve Yayın, Ankara 2007
97. Gelibolu Cehennemi, Walter von Schoen, Çevirenler; Dilek Ekiz, Hayrettin Ekiz, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2010
98. Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Ankara 2000
99. Çanakkale, Bir Milletın Varoluş Destanı, Dr. Lokman Erdemir, Bilnet Matbaacılık Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş. İstanbul 2011
100. Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arş. Gen. Müdürlüğü, Yayın Nu:71 Ankara 2005
101. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915) V. Cilt, I. Kitap Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012
102. Kafkas Cephesinin 1. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği, Tuncay Öğün, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999
103. Haydi Osmanlı Sefere, Hakan Yıldız, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006
104. Yakın Tarih İncelemeleri, Çanakkale Savaşı, Editör: Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007

